

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ 747
ΕΤΟΣ 76

ΜΑΡΤΙΟΣ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ
1993

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Μ. ΠΡΩΤΟΠΡ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΕΤΟΣ 76, ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1993, ΤΕΥΧΟΣ 747

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φωτοστοιχειοθεσία - ἐκτύπωση:
γραφικές τέχνες ΑΝΔΡΟΝΑΚΗ
Κλειοῦς 11, 54633 Θεσσαλονίκη, τηλ. 277.128

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ
ΕΠΙ ΤΩ ΑΓΙΩ ΠΑΣΧΑ

Αὔξ. 87
Ἀριθμ.
Πρωτ. 311

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ,
ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ
ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἀδελφοί συλλειτουργοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Φθάσαντες καί ἐφέτος διά συντόνου προσευχῆς καί νηστείας -καί διά τῆς ἀπό τούτων εὐλογημένης κατανύξεως- εἰς τήν Ἑορτήν τῶν Ἑορτῶν καί Πανήγυριν τῶν Πανηγύρεων, ἑπόμενον εἶναι νά αἰσθανώμεθα, παρά ταῦτα, ἐν συντριβῇ ὅτι δέν ἔχομεν *«ἔνδυμα γάμου»* διά νά εἰσέλθωμεν εἰς τόν νυμφῶνα τοῦ Χριστοῦ, *«ὅπου ἦχος καθαρός ἑορταζόντων»*.

Ἀλλά οὔτε καί λόγον ἔχομεν ἁρμόδιον διά νά ὑμνήσωμεν ἐπαξίως τό ὑπερφυές γεγονός τῆς ἐκ τῶν νεκρῶν Ἀναστάσεως, τό ὁποῖον δέν ἀφορᾷ μόνον εἰς τόν Χριστόν ἀμέσως, ἀλλά καί εἰς ἡμᾶς πάντας, τούς εἰς Αὐτόν πιστεύοντας: *«εἰ γάρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καί ἀνέστη, οὕτω καί ὁ Θεός τούς κοιμηθέντας διά τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σύν αὐτῷ»* (Α΄Θεσσ. 4, 14).

Τήν κατ' ἄνθρωπον αὐτήν ἀμηχανίαν καί πτωχείαν μας πρό τοῦ κενοῦ Τάφου τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία ὄχι μόνον δέν ἀποκρύπτει καί δέν ἐπαισχύνεται, ἀλλά καί πανηγυρικῶς ὁμολογεῖ μέ τόν θεσπέσιον

Κανόνα τοῦ Πάσχα.

Διά τῶν λόγων τοῦ ἱεροῦ τούτου Κανόνος καλοῦμεν καί παρακαλοῦμεν νά εὐαγγελισθοῦν τό γεγονός τῆς Ἀναστάσεως ἀπ' εὐθείας πρός τήν Σιών, ἀλλά καί πρός τόν κόσμον ὁλόκληρον, ὄχι οἱ ὁποιοιδήποτε μάρτυρες ἁπλῶς *«ἐξ ἀκοῆς»*, ἀλλά αἱ γυναῖκες, αἱ γενόμεναι ὄρθριαι ἐπί τό μνημεῖον, πού ὡς ἐκ τούτου δύνανται νά εἶναι *«εὐγγελίστριαι ἀπό θέας»*:

> *«Δεῦτε ἀπό θέας γυναῖκες εὐαγγελίστριαι,*
> *καί τῇ Σιών εἴπατε· δέχου παρ' ἡμῶν χαρᾶς*
> *εὐαγγέλια, τῆς Ἀναστάσεως Χριστοῦ...»*.

Μάρτυρες, λοιπόν, *«ἐξ ἀκοῆς»* καί μάρτυρες *«ἀπό θέας»*. Μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο κατηγοριῶν θά κυμαίνεται πάντοτε ὁ βαθμός τῆς μετοχῆς τοῦ κάθε πιστοῦ εἰς τό ἀπολυτρωτικόν ἔργον τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου. Ἐκεῖνοι πού πληροφοροῦνται ἁπλῶς *«ἐξ ἀκοῆς»* τά περί Ἀναστάσεως καί δέν ὑφίστανται ἐν συνεχείᾳ τήν *«καλήν ἀλλοίωσιν»*, εἶναι ἀδύνατον νά ὁραματισθοῦν τό *«θέαμα»* τοῦ μεταμορφωμένου κόσμου. Διότι προέρχεται μέν *«ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς»* (Ρωμ. 10, 17), ὅμως δέν μένει στατική πληροφορία τοῦ νοῦ, ἀλλά καθαίρει καί φωτίζει ὅλας τάς αἰσθήσεις, διανοίγουσα καί τούς ὀφθαλμούς εἰς τό *«θαῦμα»*, πού κατά βάσιν εἶναι *«θέαμα»*.

Ἐν τούτοις ὁμιλοῦντες εἰς τά τῆς πίστεως περί *«θέας»*, δέν ἐννοοῦμεν ἁπλῶς τήν *«ὅρασιν»*. Ἄλλως, θά ἦτο ἀκατανόητος ὁ μακαρισμός τοῦ Χριστοῦ διά τούς *«μή ἰδόντας καί πιστεύσαντας»* (πρβλ. Ἰωάν. 20, 29). Ἡ ἁπλῆ ὅρασις θέτει ὡς αἴτημα τήν *«αὐτοψίαν»*, ἡ ὁποία εἶναι καθαρῶς κοσμικῆς περιεργείας ἐπιθυμία. Ἡ «θέα» ἀντιθέτως εἶναι ἀναβαθμός κατανύξεως, πού ἐπιτρέπει νά ἐκταθῶμεν πέραν τῶν ὁρωμένων καί νά ἴδωμεν *«ἅ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε καί οὖς οὐκ ἤκουσε καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη»* (Α' Κορ. 2, 9).

Ἔτσι μόνον ἀντιλαμβανόμεθα διατί ἔχει τόσον ἀποφασιστικήν σημασίαν τό ρῆμα *«θεῶμαι»* εἰς τά ἱερά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ

Εὐαγγελιστής Ἰωάννης μαρτυρεῖ περί τοῦ Χριστοῦ ὅτι *«ἐθεασάμεθα τήν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρά Πατρός, πλήρης χάριτος καί ἀληθείας»* (Ἰωαν. 1, 14).

Ἐπίσης εἰς τήν ὀρθόδοξον λατρείαν ὁμολογοῦμεν πάντοτε στερεοτύπως: *«Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι, προσκυνήσωμεν Ἅγιον Κύριον Ἰησοῦν, τόν μόνον ἀναμάρτητον».*

Θεώμενοι ὅμως τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, τό μοναδικόν εἰς ἁγιότητα, κυριότητα καί ἀναμαρτησίαν θεανδρικόν πρόσωπόν Του, δέν ἦτο δυνατόν νά λησμονήσωμεν τόν κόσμον, ὑπέρ τοῦ ὁποίου ἀπέθανε καί ἀνέστη. Ὁ κόσμος ὅταν τόν θεώμεθα ἐν τῷ φωτί τῆς Ἀναστάσεως, ἀποκτᾷ ἄλλην εὐγένειαν, ἄλλην ἱερότητα, ἄλλην ἐν γένει προοπτικήν. Γίνεται αὐτομάτως ὁ *«δυνάμει»* μεταμορφωμένος κόσμος τοῦ Θεοῦ, ὁ κτισθείς εἰς περιουσίαν καί ὄχι εἰς ἀπώλειαν.

Διά τοῦτο πιστεύομεν εἰς ἀνάστασιν σωμάτων. Διά τοῦτο δέν δεχόμεθα τήν καῦσιν τῶν νεκρῶν. Διά τοῦτο δέν ἀνεχόμεθα λιμούς, ἐξανδραποδισμούς, πολέμους καί αἰχμαλωσίας, μέ ὅλα τά συμπαρομαρτοῦντα, τά ἀτιμάζοντα τόν Θεόν ὅσον καί τόν ἄνθρωπον.

Ἡ δόξα τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τό γεγονός ὅτι ἔπαθεν Ἐκεῖνος ἀνθ' ἡμῶν καί ὑπέρ ἡμῶν. Διά νά λυτρώσῃ δηλαδή ἡμᾶς ἀπό πάντων τούτων.

Αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού εἰς τήν ὀρθόδοξον ἁγιογραφίαν, ἐν ἀντιθέσει πρός τήν Ἱεράν τέχνην τῆς Δύσεως, ἡ Ἀνάστασις ἀποδίδεται μέ τήν σκηνήν τῆς εἰς Ἅδου Καθόδου τοῦ Χριστοῦ. Κατῆλθε *«μέχρις Ἅδου ταμείων»* διά νά μή ἔχῃ πλέον ὁ Ἅδης δύναμιν. *«Ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον; Ποῦ σου, Ἅδη, τό νῖκος»* (Κατηχητικός Λόγος Ἰ. Χρυσοστόμου).

«Ἅδης» ὅμως καί *«θάνατος»* δέν εἶναι δυνάμεις μυθικαί. Εἶναι ἁπταί πραγματικότητες τοῦ σκότους, τάς ὁποίας ἀντιμετωπίζομεν, ὡς ἄτομα καί ὡς κοινωνίαι, ἀνά πᾶν βῆμα τοῦ καθημερινοῦ μας βίου. Ἅδης

καί θάνατος εἶναι ὁ ἐγκλεισμός εἰς τήν φιλαυτίαν μας, εἰς τήν στενοψυχίαν μας, εἰς τήν μόνωσίν μας.

Αὐτό τό καθεστώς τῆς αὐτονομήσεως καί ἀνταρσίας, πού ὑπῆρξε καί ἡ οὐσία τῆς προπατορικῆς πτώσεως, ἀναιρεῖ ὁ Χριστός, γενόμενος *«ὑπέρ ἡμῶν κατάρα»* (Γαλ. 3, 13). Δώσας τήν ζωήν Του *«λύτρον ἀντί πολλῶν»* (Ματθ. 20, 28), θεμελιώνει ἐν τῷ αἵματί Του μίαν κοινωνίαν, ἡ ὁποία δέν ἐμποδίζεται πλέον ἀπό φυλετικάς, κοινωνικάς, πολιτιστικάς ἤ ἄλλας διακρίσεις, ἀρκεῖ νά δεχθῇ ὁ ἄνθρωπος τό ἀτομικόν ἐν Χριστῷ ὡς καθολικόν, καί νά ἀγαπήσῃ *«τόν πλησίον ὡς ἑαυτόν»* (Μάρκ. 12, 31).

Εἰς τάς βιο-θεωρίας καί κοσμο-θεωρίας τῶν τοῦ κόσμου σοφῶν, πού συνεχῶς ἀλληλοαναιροῦνται, ὁ πιστός ἀντιτάσσει πάντοτε τήν ὁριστικήν *«θέαν»* ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος, κατηλλαγμένου ἐν τῷ αἵματι *«τοῦ ἐσφαγμένου Ἀρνίου»*. Διότι μόνον ὁ Ἀναμάρτητος ἠδύνατο νά φέρῃ *«διά τοῦ Σταυροῦ χαράν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ»*.

Αὐτήν, λοιπόν, τήν Ἀναστάσιμον Χαράν, τήν ἀενάως ἀπό τοῦ Σταυροῦ ἀναβλύζουσαν, ἐπευχόμεθα δαψιλῆ καί ἐφέτος πρός τόν κόσμον ἅπαντα.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δέ εὐχαρίστως ἀνακοινούμεθα ἀπό τοῦδε ὅτι ἐν τῇ πανσέπτῳ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς ἀνεκλαλήτου ταύτης χαρᾶς καταρχόμεθα, ἀμέσως μετά τό Ἅγιον Πάσχα, τῶν ἐπισήμων ἡμῶν ἐπισκέψεων πρός τάς κατά τόπους ἀδελφάς Ἐκκλησίας, καθώς καί πρός τούς Ἀρχηγούς ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, μετά τῶν ὁποίων ἡ ἁγία Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία εὑρίσκεται ἐν διαλόγῳ ἀγάπης καί ἀληθείας.

Χριστός Ἀνέστη!

† Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
Διάπυρος πρός Χριστόν Ἀναστάντα εὐχέτης πάντων ὑμῶν.

Ἀναγνωσθήτω ἐπ' ἐκκλησίας κατά τήν Θείαν Λειτουργίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Πάσχα, μετά τό Ἱερόν Εὐαγγέλιον.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ. 8/1993

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 16.4.1993

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΕΠΙ ΤΗ ΑΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Πρός
Τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

«Ὀψίας γενομένης», φησίν,
«ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος
τοὔνομα Ἰωσήφ»[1].

Μεγίστη ὄντως τυγχάνει ἡ ἡμέρα τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Παρασκευῆς. Εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς Ἀποκαθηλώσεως καί Ταφῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατ' αὐτήν ὁ *«ὄντως πλούσιος, πᾶσαν τήν σύνθετον τοῦ Κυρίου ὑπόστασιν κομισάμενος· ἀληθῶς πλούσιος, ὅτι τήν διττήν οὐσίαν τοῦ Χριστοῦ παρά τοῦ Πιλάτου ἔλαβε· καί γάρ πλούσιος, ὅτι τόν ἀτίμητον μαργαρίτην ἠξιώθη κομίσασθαι»*[2], τουτέστι τό Πανάχραντον καί Πανακήρατον Σῶμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

«Πῶς δέ οὐ πλούσιος Ἰωσήφ, δῶρον δεξάμενος τόν πάντα τρέφοντα καί πάντα δεσπόζοντα;

1. *Ματθ.* 27, 57.

2. Ἁγίου Ἐπιφανίου Ἐπισκόπου Κύπρου τοῦ Θαυματουργοῦ, Λόγος «εἰς τήν Θεόσωμον Ταφήν τοῦ Κυρίου καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί εἰς τόν Ἰωσήφ τόν ἀπό Ἀριμαθαίας», *PG* 43, 444.

«Ὀψίας γενομένης»· ἦν γάρ λοιπόν δύσας, ἐν ᾅδῃ ὁ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιος. Διό ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος τοὔνομα Ἰωσήφ ὁ ἀπό Ἀριμαθαίας, ὅς ἦν κρυβόμενος διά τόν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἦλθε δέ καί Νικόδημος, ὁ ἐλθών πρός τόν Ἰησοῦν νυκτός.

Μυστήριον μυστηρίων ἀπόκρυφον. Δύο κρυπτοί Μαθηταί κατακρῦψαι Ἰησοῦν ἐν τάφῳ ἔρχονται, τό κρυπτόν ἐν τῷ ᾅδῃ Μυστήριον τοῦ κρυπτοῦ Θεοῦ ἐν σαρκί διά τῆς ἰδίας κρύψεως διδάσκοντες. Ἕτερος δέ τόν ἕτερον ὑπερβάλλων τῇ πρός Χριστόν διαθέσει. Ὁ μέν γάρ Νικόδημος ἐν τῇ σμύρνῃ καί τῇ ἀλόῃ μεγαλόψυχος· ὁ δέ Ἰωσήφ ἐν τῇ πρός Πιλᾶτον τόλμῃ καί παρρησίᾳ ἀξιέπαινος. Οὗτος γάρ πάντα φόβον ἀπορριψάμενος, τολμήσας εἰσῆλθε πρός Πιλᾶτον, αἰτούμενος τό Σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καί εἰσελθών πανσόφως ἐχρήσατο, ἵνα τοῦ ποθουμένου σκοποῦ ἐντός γένηται.

Διό λέγει πρός Πιλᾶτον: «Δός μοι νεκρόν πρός ταφήν· τό Σῶμα Ἐκείνου τοῦ παρά σοῦ κατακριθέντος Ἰησοῦ τοῦ Ναζαρηνοῦ, Ἰησοῦ τοῦ κρεμαμένου,... τοῦ Ξένου καί ἐπί ξενίᾳ ἀγνωρίστου, τοῦ εὐκαταφρονήτου καί ἐπί πᾶσι κρεμαμένου. Δός μοι Τοῦτον τόν Ξένον· τί γάρ σε ὠφελεῖ τό Σῶμα Τούτου τοῦ Ξένου;... Δός μοι Τοῦτον τόν Ξένον, Οὗτινος τόν Πατέρα ἀγνοοῦμεν οἱ ξένοι. Δός μοι Τοῦτον τόν Ξένον, Οὗτινος τόν τόπον καί τόν τόκον καί τόν τρόπον ἀγνοοῦμεν οἱ ξένοι. Δός μοι Τοῦτον τόν Ναζωραῖον Ξένον τόν μή ἔχοντα ὧδε ποῦ τήν κεφαλήν κλῖναι... Δός μοι, ὦ ἡγεμών, Τοῦτον τόν ἐπί ξύλου γυμνόν, νεκρόν, ἄταφον· σκεπάσω τόν τῆς ἐμῆς φύσεως σκεπάσαντα γύμνωσιν. Δός μοι Τοῦτον τόν νεκρόν, ὁμοῦ καί Θεόν· σκεπάσω τόν τάς ἐμάς ἀνομίας καλύψαντα.

Ὑπέρ νεκροῦ παρακαλῶ ὑπό πάντων ἀδικηθέντος, ὑπό φίλου πραθέντος, ὑπό μαθητοῦ προδοθέντος, ὑπό ἀδελφῶν διωχθέντος καί ὑπό δούλου ῥαπισθέντος... Ὑπέρ νεκροῦ, ὦ ἡγεμών, δυσωπῶ, τοῦ ἐπί ξύλου κρεμαμένου ἀοίκου.

Τούτων οὕτως ὑπό Ἰωσήφ πρός Πιλᾶτον εἰρημένων, ἐκέλευσεν ὁ Πιλᾶτος δοθῆναι αὐτῷ τό Πανάγιον Σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καί ἐλθών ἐπί τόν Γολγοθᾶ τόπον, καθεῖλε Θεόν ἐν σαρκί ἀπό τοῦ ξύλου, καί τίθησιν ἐπί γῆν· Θεόν ἐν σαρκί γυμνόν καί ἄνθρωπον οὐ ψιλόν. Καί ὁρᾶται κείμενος κάτω ὁ πάντας ἑλκύσας ἄνω· καί γίνεται πρός βραχύ ἄπνους, ἡ πάντων Ζωή καί πνοή, καί κεῖται ὕπτιος, ἡ πάντων ἀνάστασις· καί νεκροῦται σαρκί Θεός, ὁ τούς νεκρούς ἀνιστῶν... Ὦ Ἰωσήφ, προσελθών τῷ Σταυρῷ, καθελών Ἰησοῦν, οἶδας Τίνα ἐβάστασας; Ὅν τά Χερουβίμ τρέμουσι, Τοῦτον ἐπί τῶν

ὤμων Ἰωσήφ καί Νικόδημος φέρουσι καί πᾶσαι αἱ τῶν Ἀσωμάτων τάξεις ἐξίστανται»[3].

«Αἱ αἰώνιοι σκηναί καί μοναί ἕτοιμοι· οἱ θησαυροί τῶν ἀγαθῶν ἀνεώχθησαν, ἡ τῶν οὐρανῶν Βασιλεία πρό αἰώνων ἡτοίμασται· «ἅ ὀφθαλμός οὐκ εἶδεν, καί οὖς οὐκ ἤκουσε, καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη»[4], *ἅ ἀγαθά τόν ἄνθρωπον ἀναμένουσι.*

Ταῦτα καί τά τοιαῦτα τοῦ Δεσπότου λέγοντος, ἀνίσταται σύν Αὐτῷ ὁ ἐν Αὐτῷ ἡνωμένος Ἀδάμ, καί συνανίσταται καί ἡ Εὔα· καί ἕτερα πολλά σώματα πίστει ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένα ἀνέστησαν κηρύττοντα τοῦ Δεσπότου τριήμερον Ἀνάστασιν, Ἥν φαιδρῶς οἱ Πιστοί ὑποδεξώμεθα, καί ὀψώμεθα καί περιπτυξώμεθα μετ' Ἀγγέλων χορεύοντες, μετ' Ἀσωμάτων ἑορτάζοντες, ὁμοῦ καί συνδοξάζοντες τόν ἡμᾶς ἐκ τῆς φθορᾶς Χριστόν Ἀναστήσαντα καί Ζωοποιήσαντα· Ὦ ἡ δόξα καί τό κράτος σύν τῷ ἀνάρχῳ Αὐτοῦ Πατρί καί τῷ Παναγίῳ καί Ἀγαθῷ καί Ζωοποιῷ Αὐτοῦ Πνεύματι· νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν»[5].

Διάπυρος πρός τόν δι' ἡμᾶς Παθόντα Κύριον ἱκέτης,
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β'

3. Ἁγίου Ἐπιφανίου, *ἔνθ' ἀνωτ.* 445, 448, 449.

4. *Α' Κορ.* 2, 9.

5. Ἁγίου Ἐπιφανίου, *ἔνθ' ἀνωτ.* 464.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ. 7/1993

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 17.4.1993

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΕΠΙ Τῌ ΑΝΑΣΤΑΣΕΙ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Π Α Ν Τ Ε Λ Ε Η Μ Ω Ν ὁ Β΄

Πρός
τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἀναστάντι ἀγαπητά,

«Εὐφημήσωμεν σήμερον τήν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου»[1].

Εὐφημήσωμεν σήμερον τήν Ἀνάστασιν τοῦ Νικητοῦ καί θριαμβευτοῦ Κυρίου, τήν χαράν καί ζωήν τῶν Ἐθνῶν καί τῶν Λαῶν.

Ἄς ἐπαινέσωμεν σήμερον τόν Μονογενῆ Θεόν, τόν Δημιουργόν τῶν Οὐρανίων, ἐπιγείων καί καταχθονίων δυνάμεων, Αὐτόν Ὅστις ἐφώτισεν ἅπασαν τήν Οἰκουμένην.

«Νῦν πάντα πεπλήρωται Φωτός, Οὐρανός τε καί γῆ καί τά καταχθόνια»[2], ψάλλει ὁ ἱερός τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν Ὑμνογράφος, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ἄς εὐφημήσωμεν σήμερον τόν Θεόν Λόγον, Ὅστις «τήν σοφίαν τοῦ κόσμου ἤλεγξε, τῶν Προφητῶν τήν πρόρρησιν ἐκύρωσε, τῶν Ἀποστόλων τόν σύνδεσμον συνήθροισε, τῆς Ἐκκλησίας τήν κλῆσιν, τοῦ Πνεύματος τήν

1. Γρηγορίου Νύσσης, «Λόγος εἰς τήν Φωτοφόρον καί Ἁγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου», *Ε.Π.Ε.*, Τόμος 11ος, σελ. 24.

2. Κανών Ἀναστάσεως, Α΄ τροπάριον Γ΄ ᾠδῆς.

Χάριν ἀφήπλωσε»[3].

«Ἰδού γάρ ἡμεῖς οἵ ποτε ξένοι ὄντες τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως τόν Θεόν ἐπέγνωμεν, καί τό γεγραμμένον πεπλήρωται·» ἀναφωνεῖ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης· *«Μνησθήσονται καί ἐπιστραφήσονται πρός Κύριον πάντα τά πέρατα τῆς γῆς καί προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαί τῶν Ἐθνῶν»*[4].

Τί νά ἐνθυμηθῶσι; Τήν παλαιάν πτῶσιν, τήν νέαν Ἀνάστασιν, τήν ἀρχαίαν παράβασιν καί τήν μετέπειτα διόρθωσιν, τόν θάνατον τῆς Εὔας, τήν γέννησιν τῆς Παρθένου, τήν ἀποκατάστασιν τῶν Λαῶν, τήν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτωλῶν, τήν προαναγγελίαν τῶν Προφητῶν, τό κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων, τήν ἀναγέννησιν διά τοῦ θείου Βαπτίσματος, τήν ἐπανεγκατάστασιν ἐν τῷ Παραδείσῳ, τήν ἐπιστροφήν τῶν οὐρανῶν, τόν Δημιουργόν Ὅστις ἀνεστήθη καί μετέβαλε τό φθαρτόν εἰς ἀφθαρσίαν. Ἦτο ἀδύνατον νά κρατήσῃ ὁ θάνατος Ἐκεῖνον πού κρατεῖ διά τοῦ λόγου Του τά πάντα.

Ἄς ἑορτάσωμεν λοιπόν τήν τριήμερον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, ἥτις ἐγένετο πρόξενος αἰωνίου ζωῆς.

«Σκοπῶν τοίνυν ὁ Προφήτης Δαυΐδ τῆς εὐπρεπείας τήν διόρθωσιν, τοῦ θανάτου τήν λύσιν, τῶν ποτε δούλων τήν ἐλευθερίαν, βοᾷ καί λέγει· «ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο»[5].

Ποῖον μεγαλεῖον ἐνεδύθη; Τήν ἀφθαρσίαν, τήν ἀθανασίαν, τήν σύναξιν τῶν Ἀποστόλων, τόν στέφανον τῆς Ἐκκλησίας. Τό φθαρτόν γίνεται ἄφθαρτον καί Ἐκεῖνον πού ἐθεώρουν ἁπλοῦν ἄνθρωπον μόνον, ἀπεδείχθη Θεός ἀληθινός. *«Διό καί ἡμεῖς βοῶμεν· «ποῦ σου, θάνατε τό κέντρον; Ποῦ σου, ἅδη, τό νῖκος;». «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καί περιεζώσατο». Δύναμιν λέγει τήν διά σαρκός οἰκονομίαν, ὅτι γάρ ἐκείνης δυνατώτερον οὐδέν»*[6]. Διά τοῦ Σώματός Του ὁ Ἀσώματος ἐνίκησε τούς δαίμονας καί διά τοῦ Σταυροῦ Του ὑπεδούλωσε τάς ἀντιπάλους δυνάμεις. Ἐπειδή δηλαδή εἰς τήν ἀρχήν ἡ ἁμαρτία συνεκλόνιζεν τήν γῆν, ἀφοῦ ἀνεστήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅπως προεῖπεν, τήν ἐστερέωσε διά τοῦ ξύλου τοῦ

3. Γρηγ. Νύσσης, *ἔνθ. ἀνωτ.* σελ. 24.

4. *Αὐτόθι.*

5. *Ἔνθ. ἀνωτ.*, σελ. 32, καί *Ψαλμ.* 92, 1.

6. Γρηγ. Νύσσης, *αὐτόθι.*

Σταυροῦ, ἵνα μή βαδίζῃ πρός τόν κρημνόν τῆς ἀπωλείας, οὔτε νά δέρεται ὑπό τῶν ἀνέμων τῆς πλάνης. Καί ὡς μάρτυρα τοῦ λόγου ἡμῶν, ἄς φέρωμεν τόν μακάριον Παῦλον, Ὅστις λέγει τά ἑξῆς: *«Δεῖ γάρ τό φθαρτόν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καί τό θνητόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν»*[7]. Διό καί ὁ Ψαλμῳδός λέγει: *«Ἕτοιμος ὁ Θρόνος Σου ἀπό τότε, ἀπό τοῦ αἰῶνος Σύ εἶ»*[8], καί *«ἡ Βασιλεία Σου, Βασιλεία αἰώνιος, Ἥτις οὐ διαφθαρήσεται˙»*[9] καί πάλιν *«ἡ Βασιλεία Σου Βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί»*[10], δι' αὐτό ἀνήκει εἰς Σέ ἡ δύναμις καί ἡ δόξα εἰς τούς αἰῶνας.

«Σήμερον πολλή σιγή ἐν τῇ γῇ... ὅτι ὁ Βασιλεύς ὕπνωσε καί τούς ἀπ' αἰῶνος ὑπνοῦντας ἀνέστησεν. Ὁ Θεός ἐν σαρκί τέθνηκε, καί ὁ ἅδης ἐτρόμαξεν. Ὁ Θεός πρός βραχύ ὕπνωσε, καί τούς ἐν τῷ ἅδῃ ἐξήγειρε... Σήμερον σωτηρία τοῖς ἐπί γῆς, καί τοῖς ἀπ' αἰῶνος ὑποκάτω τῆς γῆς. Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ,ὅσος ὁρατός καί ὅσος ἀόρατος. Διττή σήμερον τοῦ Δεσπότου παρουσία, διττή ἡ οἰκονομία, διττή φιλανθρωπία, διττή ἡ κατάβασις ὁμοῦ καί συγκατάβασις˙... πύλαι ἅδου ἀνοίγονται. Οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι, ἀγάλλεσθε˙ οἱ ἐν σκότει καί σκιᾷ θανάτου καθήμενοι, τό μέγα Φῶς ὑποδέξασθε. Μετά τῶν δούλων ὁ Δεσπότης˙ μετά τῶν νεκρῶν ὁ Θεός˙ μετά τῶν θνητῶν ἡ ζωή˙ μετά τῶν ὑπευθύνων ὁ ἀνεύθυνος˙ μετά τῶν ἐν σκότει τό ἀνέσπερον Φῶς».

«ΧΡΙΣΤΟΣ ἐπί γῆς, πεπιστεύκαμεν˙ Χριστός ἐν νεκροῖς, συγκατέλθωμεν καί θεάσωμεν καί τά ἐκεῖ μυστήρια˙... μάθωμεν πῶς καί τοῖς ἐν ἅδου ἐπεφάνη τό κήρυγμα... Χθές κατεδικάζετο, σήμερον τοῖς καταδίκοις ἐλευθερίαν χαρίζεται˙... Ἀλλά γάρ ἄκουσον τοῦ Χριστοῦ Πάθους τόν λόγον ἀνώτερον˙ ἄκουσον καί ὕμνησον˙ ἄκουσον καί δόξασον˙ ἄκουσον καί κήρυξον Θεοῦ μεγάλα θαυμάσια˙... Πῶς ἡ Παλαιά πεπαλαίωται˙ πῶς ἡ Καινή βεβαιοῦται˙... Ἀλλ' οἱ μέν Ἰουδαῖοι τήν ἐξ Αἰγύπτου διάβασιν ἐμνημόνευον, οἱ δέ ἐξ ἐθνῶν τήν ἐκ τῆς πλάνης λύτρωσιν προεκηρύττοντο».

«Ἀλλά συγκατέλθωμεν, ἀλλά συγχορεύσωμεν, ἀλλά σπεύσωμεν, ἀλλά προπέμψωμεν, ἀλλά ἀνυμνήσωμεν, Θεοῦ καταλλαγάς πρός ἀνθρώπους βλέποντες, καταδίκων ἀπόλυσιν ἐξ ἀγαθοῦ Δεσπότου γενομένην».

7. *Α΄ Κορ.* 15, 53.

8. *Ψαλμ.* 92, 2.

9. *Δαν.* 7, 14.

10. *Ψαλμ.* 96, 1.

«Διό ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν, ἀπό τῆς ὀδύνης εἰς εὐφροσύνην, ἀπό δουλείας εἰς ἐλευθερίαν, ἀπό φυλακῆς εἰς τήν ἄνω Ἰερουσαλήμ, ἀπό τῆς γῆς εἰς τόν οὐρανόν»[11].

Ἐπί τοῦτο γάρ ἀπέθανεν καί ἀνέστη, ἵνα καί νεκρῶν καί ζώντων κυριεύσῃ.

Χερουβικός θρόνος ηὐτρέπισται·... ὁ νυμφών παρεσκεύασται· ἡ τράπεζα ηὐτρέπισται καί ἡμεῖς ὑποδεξώμεθα καί περιπτυξώμεθα μετ' Ἀγγέλων χορεύοντες, μετά Ἀσωμάτων ἑορτάζοντες ὁμοῦ καί συνδοξάζοντες τόν ἡμᾶς ἐκ τῆς φθορᾶς ΧΡΙΣΤΟΝ ἀναστήσαντα καί ζωοποιήσαντα· Ὧ ἡ δόξα καί τό κράτος σύν τῷ Ἀνάρχῳ Αὐτοῦ Πατρί καί τῷ Παναγίῳ καί Ἀγαθῷ καί Ζωοποιῷ Αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Διάπυρος πρός τόν Ἀναστάντα ἡμῶν Κύριον, Εὐχέτης
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

11. Ἁγ. Ἐπιφανίου Κύπρου, Ὁμιλία «Τῷ Ἁγίῳ καί Μεγάλῳ Σαββάτῳ», *PG* 43, 440, 441, 452 καί 464.

Γεωργίου Ἰ. Μαντζαρίδη
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ἡ ἀλήθεια τῶν εἰκόνων[*]

Ἡ περίοδος τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς εἶναι περίοδος πνευματικοῦ ἀγώνα καί περισυλλογῆς. Ἡ πρώτη Κυριακή της ἀφιερώνεται στήν Ὀρθοδοξία. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ προϋπόθεση γιά τή σωστή πορεία τοῦ πιστοῦ κατά τήν περίοδο αὐτή, ἀλλά καί γενικότερα καθ' ὅλη τήν περίοδο τῆς ζωῆς του, εἶναι ἡ Ὀρθοδοξία.

Ἡ Ὀρθοδοξία δέν ἀποτελεῖ θεολογική ἤ θρησκευτική πολυτέλεια. Ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς πίστεως καί τῆς ζωῆς. Εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας. Χωρίς τήν Ὀρθοδοξία δέν ὑπάρχει ἀληθινή κοινωνία μέ τό Θεό. Δέν ὑπάρχει ὀρθή θεολογία. Ἐπιπλέον χωρίς τήν Ὀρθοδοξία δέν ὑπάρχει ἀληθινή κοινωνία μέ τόν πλησίον. Δέν ὑπάρχει ὀρθοπραξία. Τέλος χωρίς τήν Ὀρθοδοξία δέν ὑπάρχει σωστή σχέση μέ τήν κτίση, μέ τό φυσικό περιβάλλον.

Ὅπως ἐπισημαίνεται ἤδη στήν πατερική γραμματεία, ὀρθοδοξία εἶναι ἡ «ἀψευδής περί Θεοῦ καί κτίσεως ὑπόληψις»[1]. Ἡ ὀρθή θεώρηση τῆς κτίσεως ἔρχεται ὡς συνέπεια τῆς ὀρθῆς θεωρήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀσέβεια πρός τόν Θεό ὁδηγεῖ στήν ἀσέβεια πρός τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, τόν ἄνθρωπο. Ὁδηγεῖ τέλος στήν ἀσέβεια πρός τά ἔργα τοῦ Θεοῦ, τόν φυσικό κόσμο.

Ποιό εἶναι ὅμως τό βασικό περιεχόμενο τῆς Ὀρθοδοξίας;

Τό περιεχόμενο τῆς σημερινῆς γιορτῆς σκιαγραφεῖ καί τό περιεχόμενο τῆς Ὀρθοδοξίας. Τό σημερινό *Συναξάρι* γράφει: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Κυριακῇ πρώτῃ τῶν Νηστειῶν, ἀνάμνησιν ποιούμεθα τῆς

*. Λόγος πού ἐκφωνήθηκε τήν Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας (7.3.1993) στόν ἱερό ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

1. Ἀναστασίου Σιναΐτου, *Ὁδηγός*, PG 89, 76D.

ἀναστηλώσεως τῶν ἁγίων καί σεπτῶν εἰκόνων...».

Ὀρθοδοξία εἶναι ἡ ἀλήθεια τῶν εἰκόνων. Εἶναι ἡ ὀρθή θεώρηση, ἡ ὀρθή προσέγγιση, ἡ ὀρθή προσκύνησή τους.

Ἡ ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων, πού γιορτάζουμε σήμερα, εἶναι πρωτίστως ἀναστήλωση τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ. «Τήν ἄχραντον εἰκόνα σου προσκυνοῦμεν, Ἀγαθέ». Πέρα ὅμως ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, πρώτη καί πρωταρχική εἰκόνα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός: «Ὅς ἐστιν εἰκών τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου»[2]. Ὁ Χριστός εἶναι «ἡ ἀπαράλλακτος εἰκών τοῦ Πατρός», ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος, πού περιεγράφη σαρκούμενος ἐκ τῆς Θεοτόκου. Τό μυστήριο αὐτό τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀπεριγράπτου Λόγου τοῦ Θεοῦ, πού ἔκανε δυνατή καί τήν περιγραφή του ἐν «εἰκονίσμασιν», εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας· εἶναι τό γνώρισμα τῆς Ὀρθοδοξίας.

«Ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρός, ἐκ σοῦ Θεοτόκε περιεγράφη σαρκούμενος καί τήν ρυπωθεῖσαν εἰκόνα εἰς τό ἀρχαῖον ἀναμορφώσας, τῷ θείῳ κάλλει συγκατέμιξεν»[3].

Ἡ δεύτερη εἰκόνα, πού συνεορτάζει σήμερα, εἶναι ἡ ἀμυδρά καί ρυπωθείσα εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πού ἀναμορφώθηκε ἀπό τόν Χριστό καί ἀνυψώθηκε στή θεία λαμπρότητα. Ὡς ὄν, πού προῆλθε ἀπό τό μή ὄν, βυθίζεται ὁ ἄνθρωπος στή μηδαμινότητά του. Ὡς δημιούργημα ὅμως «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ καθρεφτίζει στήν ὕπαρξή του τόν ἴδιο τό Θεό. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μηδαμινός καί μέγιστος, εὐτελής καί ἔνδοξος. Ὅταν διατηρεῖ καθαρή τήν ὕπαρξή του, πού εἰκονίζει τόν Θεό, ἔχει τή δόξα τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὅμως τήν ρυπαίνει, εὐτελίζεται καί μηδενίζεται. Ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Εἶναι ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρός, πού σαρκώθηκε, γιά ν' ἀναμορφώσει τή ρυπωθείσα εἰκόνα μας καί νά τήν ἀνυψώσει στό θεῖο κάλλος.

Ἡ εἰκόνα δοξάζεται ἀπό τό πρωτότυπο. Καί στή φύση τῆς εἰκόνας εἶναι νά μοιάζει τό πρωτότυπο. Προκειμένου μάλιστα γιά τή ζωντανή εἰκόνα, τόν ἄνθρωπο, ἡ ζωή καί ἡ δόξα πηγάζουν ἀπό τό πρωτότυπο· ὁλοκληρώνονται στό πρωτότυπο. Ἡ προσήλωση στό Θεό, ἡ τήρηση

2. *Κολ.* 1, 15.

3. *Κοντάκιον* ἑορτῆς.

τῶν ἐντολῶν του, ἡ μίμηση τῆς ἀγάπης του κάνουν τόν ἄνθρωπο μέτοχο τῆς δόξας του καί κοινωνό τῆς ζωῆς του. Ἔτσι ἡ εἰκόνα μεταβαίνει στό πρωτότυπο. Ὁ ἄνθρωπος σώζεται, ἑνώνεται μέ τό Θεό, ἁγιάζεται, θεώνεται.

Τρίτη εἶναι ἡ ὑλική εἰκόνα. Αὐτή πού ἀποτυπώνεται μέ σχήματα καί χρώματα σέ ὑλικές ἐπιφάνειες. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας, οἱ εἰκόνες τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Μαρτύρων καί τῶν Ἁγίων. Εἶναι οἱ εἰκόνες πού ὡραΐζουν τίς Ἐκκλησίες μας, πού κοσμοῦν τά σπίτια μας, πού στηρίζουν καί διδάσκουν τούς πιστούς «ἐν ἀήχῳ φωνῇ». Εἶναι οἱ εἰκόνες πού προσκυνοῦμε, γιά νά ἐκφράσουμε τήν ἀγάπη καί τήν τιμή μας πρός τά εἰκονιζόμενα.

Ἀλλά καί ἡ κτίση ὁλόκληρη εἰκονίζει μέ τόν τρόπο της τή θεία μεγαλειότητα: «Τά γάρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπό κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καί θειότης»[4].

Οἱ Εἰκονομάχοι δέν καταπολεμοῦσαν μόνο τίς εἰκόνες. Ἀρνοῦνταν εὐρύτερα τήν αἰσθητή παρουσία τοῦ Θεοῦ μέσα στόν κόσμο καί τή φανέρωση τῆς χάριτός του μέσα στήν ὕλη. Μέ τό πρόσχημα ὅτι ἀνέτρεπαν εἰδωλολατρικές ἀντιλήψεις εἰδωλοποιοῦσαν οἱ ἴδιοι τήν Ἐκκλησία καί ἀποσποῦσαν τήν κτίση ἀπό τό Θεό καί τή χάρη του. Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία μέ ἀφορμή τήν εἰκονομαχική πρόκληση ἀνακεφαλαίωσε ὁλόκληρη τή δογματική της διδασκαλία.

Ἡ Ἐκκλησία δέν περιφρονεῖ τήν ὕλη, γιατί εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὕλη ἀποτελεῖ τήν αἰσθητή παρουσία τοῦ θείου θελήματος: «Τά ὄντα πάντα οὐκ ἔκ τινος ὑποκειμένης ὕλης πρός τό φαινόμενον μετεσκευάσθη, ἀλλά τό θεῖον θέλημα ὕλη καί οὐσία τῶν δημιουργημάτων ἐγένετο»[5]. Τά ὄντα δέν μορφοποιήθηκαν ἀπό κάποια προϋπάρχουσα ὕλη, ἀλλά τό θεῖο θέλημα ἀποτέλεσε τήν ὕλη καί τήν οὐσία τῶν δημιουργημάτων. Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ὕλη, σκήνωσε στήν ὕλη καί ἀπεργάστηκε μέ τήν ὕλη τή σωτηρία μας. Γι' αὐτό ἡ παράχρηση τῆς ὕλης ἀποτελεῖ παράβαση τοῦ θείου θελήματος. Καί ὁ ἀσυλλόγιστος μολυσμός της εἶναι ἔργο ἁμαρτωλό.

Ἡ Ὀρθοδοξία ὡς «ἀψευδής περί Θεοῦ καί κτίσεως ὑπόληψις» δέν

4. *Ρωμ.* 1, 20.

5. Γρηγορίου Νύσσης, *Ὁμιλία εἰς Α΄ Κορινθίους,* 15, 28, PG 44, 1312A.

περιορίζεται στήν ὀρθή θεώρηση τοῦ Θεοῦ ἤ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἀλλά περιλαμβάνει καί τήν ὀρθή θεώρηση τῆς ὕλης. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σέβεται καί τήν ὕλη, ὄχι βέβαια ὡς θεό, «ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας καί χάριτος ἔμπλεων»[6]. Καί ὁ σεβασμός τῆς ὕλης ἀποτελεῖ συνέπεια τῆς ὀρθῆς θεωρήσεως τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, τῆς ὀρθῆς θεωρήσεως τοῦ ἐξεικονισμοῦ τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο, τῆς ὀρθῆς θεωρήσεως τῆς παρουσίας του στόν κόσμο.

Ἡ πρώτη Κυριακή τῶν Νηστειῶν, ὡς γιορτή τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, εἶναι γιορτή τῆς ἀποκαταστάσεως ὅλων τῶν κτιστῶν εἰκόνων στή σωστή θέση καί στή σωστή σχέση τους μέ τήν ἄκτιστη καί ἀπαράλλακτη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, τόν Χριστό. Εἶναι γιορτή τῆς ὀρθῆς πίστεως στό Χριστό. Εἶναι γιορτή τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καί τῶν ἁγίων. Εἶναι γιορτή τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργημένου ἀνθρώπου καί τῆς ἀναγωγῆς του στόν ἐν Τριάδι Θεό. Εἶναι ἡ γιορτή τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας.

Σήμερα πού ὁ κόσμος παραπαίει ἀνερμάτιστος, σήμερα πού ἡ ὑλική κτίση κακοποιεῖται βάναυσα, σήμερα πού ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο ποδοπατεῖται καί καθυβρίζεται, σήμερα, ὅπως καί πάντοτε, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ μόνη πού προβάλλει πρόταση ζωῆς. Καί προβάλλει πρόταση ζωῆς, ὄχι γιατί συμπεριφέρεται πάντοτε, ὅπως θά ἔπρεπε, ἀλλά γιατί ἡ φύση εἶναι ζωή. Ὅλοι γνωρίζουμε τίς ἀδυναμίες της Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στήν ἀνθρώπινη πλευρά της: στήν ὀργάνωση, στή διοίκηση, στή δραστηριοποίηση, στήν ἐκπροσώπηση, στήν προσφορά καί τή διάδοση τῆς διδασκαλίας της, στή βίωση καί τήν προβολή τῆς ἀλήθειας της, στόν καθένα καί σέ ὅλους μας, πού ὡς μέλη της συναπαρτίζουμε μέ τή Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τό ἑνιαῖο καί ἀδιαίρετο σῶμα της, πού ἔχει κεφαλή τόν Χριστό. Ἐπειδή ὅμως ἔχει κεφαλή τό Χριστό, ἐπειδή στηρίζεται στή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει καί προσφέρει ζωή. Ἀκριβέστερα εἶναι ὁ μοναδικός παράγοντας ἀληθινῆς ζωῆς, παρόλες τίς ἀδυναμίες τῆς ἀνθρώπινης πλευρᾶς της. Γι' αὐτό καί ὅλες οἱ ἀντίθετες δυνάμεις δέν ἔπαυσαν ὡς σήμερα νά τήν ἐχθρεύονται καί νά τήν καταδιώκουν.

6. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Περί εἰκόνων*, 1, PG 94, 1300AB.

Ἡ ἱστορία τῆς Ὀρθοδοξίας μοιάζει μέ μαρτυρικό ὁδοιπορικό. Εἶναι μία πορεία, πού ἀκολουθεῖ τόν Χριστό «ἀναβαίνοντα εἰς Ἱεροσόλυμα». Πορεία πού ἐκτυλίσσεται συχνά ὡς ζωή ἐν τάφῳ. Ἀκολουθήσαμε τήν πορεία αὐτή ἐπί αἰῶνες σ' αὐτόν ἐδῶ τόν τόπο· σ' αὐτήν ἐδῶ τήν Ἐκκλησία, πού μέ τίς δύο χρονολογίες τοῦ τέμπλου της, τή μαύρη 1430 καί τή χρυσή 1912, ἐπισημαίνει δύο χαρακτηριστικούς σταθμούς τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλά καί σήμερα ἀκολουθοῦμε ἀνάλογη μαρτυρική πορεία στούς τόπους ἄλλων Ὀρθοδόξων ἀδελφῶν μας. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι τό μέλλον ἀνήκει στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἀκριβέστερα, γνωρίζουμε ὅτι τό μέλλον εἶναι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, γιατί αὐτή κυοφορεῖ τόν ἄνθρωπο τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἄνοδος στά Ἱεροσόλυμα δέν καταλήγει στόν σταυρό ἀλλά στήν ἀνάσταση. Καί δέν φτάνει κανείς στήν ἀνάσταση, ἄν δέν ὑπομείνει τή δοκιμασία τοῦ σταυροῦ. Αὐτό εἶναι τό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας του.

Ἡ σημερινή Κυριακή προβάλλει τή σπουδαιότητα καί τό μεγαλεῖο τῆς Ὀρθοδοξίας. Ταυτόχρονα ὅμως ὑπενθυμίζει τήν εὐθύνη καί τήν ἀποστολή μας μέσα στήν ἱστορία. Ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι ἡ ἀλήθεια πού χρειάζεται περισσότερο ἀπό καθετί ὁ καθένας μας καί ὁ κόσμος ὁλόκληρος. Εἶναι τό φῶς τοῦ κόσμου καί τό ἁλάτι τῆς γῆς. Ἄν ἀφήσουμε τό φῶς τῆς Ὀρθοδοξίας νά φωτίσει τό νοῦ καί τή ζωή μας, καί τό ἁλάτι της νά νοστιμίσει τή συμπεριφορά καί τήν ἀναστροφή μας, θά εὐεργετήσουμε τόν ἑαυτό μας καί τήν κοινωνία. Θά βαδίσουμε το σωστό δρόμο καί θά καταξιώσουμε τήν ἀποστολή μας στό σύγχρονο κόσμο, στή σύγχρονη οἰκουμένη. Γιατί ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι οἰκουμενική καί ἔχει εὐθύνη καί ἀποστολή νά στηρίζει τήν οἰκουμένη: «Αὕτη ἡ πίστις τήν οἰκουμένην ἐστήριξεν».



'Αρχιμανδρίτου Εὐθυμίου 'Ελ. 'Ελευθεριάδη
'Υμνογράφου τῆς Σιωνίτιδος 'Εκκλησίας

I. Τί γνωρίζομεν περί τῆς μορφῆς τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ;

Αἱ ἀξιοπιστότεραι πληροφορίαι τάς ὁποίας ἔχομεν συμπυκνώνονται εἰς τοῦ σοφοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἱστορικοῦ καί ἁγίου Μοναχοῦ τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου τήν περιγραφήν, ἐν τῇ Ἐκκλησιαστική αὐτοῦ Ἱστορία[1], ὅπου μᾶς πληροφορεῖ «Περί τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θεανδρικῆς μορφῆς τε καί διαπλάσεως». Παραθέτομεν τό κείμενον, ἐν ἐλευθέρᾳ μεταφράσει: «Ἡ διάπλασις, λοιπόν τῆς μορφῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατά τάς παραδόσεις πού ἔχομεν παραλάβει, ἀπό τούς ἀρχαίους πληροφοριοδότας, τέτοιας λογῆς ἦτο, ὅπως τήν περιγράφομεν. Ἦτο πάρα πολύ ὡραῖος κατά τήν ὄψιν. Ὡς πρός τό ἀνάστημα ἦτο ἑπτά τελείων πιθαμῶν. Καστανόξανθος ἦτο καί ὄχι πολύ δασύς, μέ ἐλαφρῶς σγουρά τά μαλλιά καί τά γένεια. Δέν εἶχε μακράν γενειάδα. Τά φρύδια του ἦσαν σκοῦρα καί ὄχι πολύ καμπυλωτά. Εἶχε χαρωπούς ὀφθαλμούς καί ἐλαφρῶς γαλανούς. Ἔντονα καί μέ ὡραίαν ἁρμονίαν ἦσαν οἱ μεγάλοι ὀφθαλμοί καί ἡ μύτη του.

Τά μαλλιά του ἦσαν ἐλεύθερα καί ἀνέμιζον γύρω στούς ὤμους του. Ποτέ, ὡς γνωστόν, δέν κουρεύθηκε, ἀπό τότε πού ἦτο νήπιον καί τόν περιεποιεῖτο ἡ Μητέρα του. Ἐλαφρῶς ἦτο ἐμπρόκλιτος καί ὄχι τεντωμένος, καμαρωτός. Τό σιτόχρουν πρόσωπόν του ἦτο ὠοειδές καί οὐχί στρογγύλον, ὅπως ἀκριβῶς καί τῆς Μητρός του, μέ ὀλίγον κοκκίνισμα ὅσον νά γίνεται ἀντιληπτόν τοῦ ἤθους τό σεμνόν καί φρόνιμον καί ἥμερον καί γενικῶς ἀόργητον. Κατά πάντα δέ ἦτο ὅμοιος πρός τήν πανάσπιλον Θεοτόκον Μητέρα Του».

1. Βιβλ. Α' κεφ. 40 *PG* 145, 507.

II. Τό ἀρχαιότερον στοιχεῖον των, κατά παράδοσιν, χαρακτηριστικῶν προσωπογραφικῶν γνωρισμάτων τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ εἶναι τό «Ἅγιον Μανδήλιον», τό ὁποῖον ἡ Μία καί ἀδιαίρετος Χριστιανική Ἐκκλησία Ἀνατολῆς καί Δύσεως εἶχεν ἀναγνωρίσει, ὡς αὐθεντικόν, ἐν τῇ εὐλαβείᾳ καί τῇ λατρείᾳ Αὐτῆς[2]. Ἡ περί τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου, ἤ τῆς ἀχειροποιήτου Εἰκόνος τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, εἰς χεῖρας τοῦ τοπάρχου Ἐδέσσης, τῆς Συρίας, Ἀβγάρου Οὐχάμα, παράδοσις, πλήν τοῦ ὅτι ἀποτελεῖ συνείδησιν τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας, συνδέεται καί μέ τήν παράδοσιν τῆς «Ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀβγάρου μέ τόν Θεάνθρωπον Χριστόν», τήν ὁποίαν μνημονεύει ὁ ἱστοριοδίφης Μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος (260-340) παραθέτων αὐτήν, ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, ἥν μετέφρασεν, ἐκ τοῦ συριακοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἀρχαίου τῆς Ἐδέσσης[3].

Μνημονεύει ὅμως τῆς Εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, συσχετίζων αὐτήν, περί τό 350 καί μέ τήν μνημονευομένην, παρά τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, σχετικήν Ἀλληλογραφίαν τοπάρχου Ἐδέσσης Ἀβγάρου, ὁ ἄγνωστος συγγραφεύς τῆς Doctrina Addei Apostoli[4]. Ὁ ἀρμένιος ἱστορικός τοῦ πέμπτου αἰῶνος Moses Chorensis συμπληροῖ τήν περί τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου, ἤτοι τῆς Εἰκόνος τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἱστορίαν, πληροφορῶν, ὅτι ἦτο ἀποτυπωμένη, ἐπί μεταξίνου ὑφάσματος καί ἐσώζετο ἐν Ἐδέσσῃ[5]. Ὁ Ἐκκλησιαστικός Ἱστορικός Εὐάγριος ὁ Σχολιαστικός (530-600) ἐπιβεβαιῶν παράδοσιν πέντε καί ἥμισυν αἰώνων, περί τῆς εἰς χεῖρας τοῦ τοπάρχου Ἐδέσσης Ἀβγάρου Εικόνος τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, σωζομένην, λήγοντος τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ἐν Ἐδέσσῃ τῆς Συρίας, ὀνομάζει αὐτήν «θεότευκτον» καί «ἀχειροποίητον» ἐξιστορῶν τά κατά τήν πολιορκίαν, ὑπό τῶν Περσῶν, τῆς πόλεως Ἐδέσσης: «Ὡς δ' οὖν εἰς πᾶσαν ἀμηχανίαν ἦλθον[6], φέρουσι τήν θεότευκτον εἰκόνα, ἥν ἀνθρώπων χεῖρες οὐκ εἰργάσαντο, Ἀβγάρῳ δέ Χριστός ὁ Θεός, ἐπεί αὐτόν ἰδεῖν ἐπόθει, πέπομφε»[7]. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἐπιβεβαιώνει, μετά ἑκατόν ἔτη,

2. Ἑορτή Ἁγίου Μανδηλίου, 16 Αὐγούστου.

3. Ἐκκλησ. Ἱστορία Ι, 13, *PG* 20, 120, 11, 1 *PG* 20, 133. Βλέπε: R. Duval, *La litterature syriaque* (1990) σελ. 102-118. J. Tixeront, *Les origines de l' Eglise d' edesse et la legende d' Agbar*, Paris, 1888.

4. F. Cayre, *Patrologie*, Paris 1953, σελ. 1, 113.

5. LIber Christi, ἐν. A. Carriepe, *Sur moyse de khorene*, Vienne 1894.

6. Οἱ Ἐδεσσηνοί.

7. *Ἐκκλησ. Ἱστορ.* 4, 27-28, *PG* 86, 2749.

τήν περί ἀχειροποιήτου Εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, ἐν Ἐδέσσῃ, παράδοσιν[8].

III. Τούς Ἰουστῖνον τόν Φιλόσοφον καί Μάρτυρα, Κλήμεντα τόν Ἀλεξανδρέα (150-215), Ὠριγένην (185-284), Τερτυλλιανόν, Κυπριανόν (210-250), Μ. Βασίλειον (330-379), Κύριλλον Ἀλεξανδρείας (374-444) καί Θεοδώρητον (378-458), κατά γράμμα ἑρμηνεύοντας, ὡς πρός τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ προσώπου τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, τήν προφητείαν τοῦ Ἡσαΐου: «οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδέ δόξα καί εἴδομεν αὐτόν καί οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδέ κάλλος», ἀνέτρεψεν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὑποστηρίξας, ὅτι, κατά τήν ὄψιν καί τήν ὅλην ἐμφάνισιν, ὁ Θεάνθρωπος ἀπόγονος τοῦ ὡραιοτάτου Προφητάνακτος Δαβίδ, Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἶχεν «ἐκ Σιών τήν εὐπρέπειαν τῆς ὡραιότητος αὐτοῦ», ἦτο «καλός... καί γε ὡραῖος» «ὡραῖος κάλλει παρά τούς υἱούς τῶν ἀνθρώπων» καί ἡ δύναμις Αὐτοῦ συνεπορεύετο «τή ὡραιότητι αὐτοῦ καί τῷ κάλλει αὐτοῦ». Τόν Ἅγιον Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον ἐπεβεβαίωσεν ὁ ἐνδιατρίψας πολλά ἔτη, ἐν Ἰερουσαλήμ Ἅγιος Ἱερώνυμος ὁ Δαλμάτης, ἐνῶ ὁ Κ/πόλεως Μ. Φώτιος (820-807): «Ἕλληνες μέν αὐτοῖς ὅμοιον, ἐπί γῆς, φανῆναι τόν Χριστόν νομίζουσι, Ρωμαῖοι δέ μᾶλλον ἑαυτοῖς ἐοικότα, Ἰνδοί δέ πάλιν μορφῇ τῇ αὐτῶν καί Αἰθίοπες δῆλον ὡς ἑαυτοῖς». (*PG* 101-669). Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας υἱοθέτησε τάς ἀπόψεις τῶν Ἁγίων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί Ἱερωνύμου, ὡς συμβιβασμόν ἀμφοτέρων τῶν Προφητειῶν[9], ὡς πρός τήν ὄψιν καί τήν ὅλην ἐμφάνισιν τοῦ Χριστοῦ, δημιουργουμένων ἤδη, εἰς τήν νοοτροπίαν τοῦ εὐσεβοῦς λαοῦ καί τήν τεχνοτροπίαν τῶν ζωγράφων, ἁγιογράφων, εἰκονογράφων καί χαρακτηριστικῶν λεπτομερειῶν, τῇ συνδεδιασμένῃ ἐπιδράσει καί τῶν ἐκτύπων, ἤ, ἀναγλύφων παραστάσεων τοῦ Σωτῆρος, ἐκ τῶν κατακομβῶν καί τῶν περιγραφῶν ἀνδριάντων καί ἀγαλμάτων, ὡς ἐκεῖνο τῆς εὐγνώμονος αἱμορροούσης, παρ' αὐτοῦ θεραπευθείσης[10].

Εἰς τάς ἐπιδράσεις καί τήν συμβολήν τῆς τελικῆς ἀποκρυσταλλώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν προσωπογραφικῶν γνωρισμάτων τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ, ἄς προστεθοῦν ὁράματα καί ἐμφανίσεις τοῦ Θεανθρώπου[11] εἰς

8. *Περί τῶν ἁγίων καί σεπτῶν Εἰκόνων, Ἐπιστολή, Πρός τόν Βασιλέα,* 345-388.

9. Ψαλμῶν - Ἄσματος, ἀφ' ἑνός καί Ἡσαΐου, ἀφ' ἑτέρου.

10. Εὐσέβιος, Ἐκκλησ. Ἱστορία, 1, 5, *PG* 20, 80 ἑξ..

11. Τοῦ τέλους τοῦ πρώτου αἰῶνος, ἡ Ἐπιστολή τοῦ Ποιμένος Ἑρμᾶ, παράλληλος πρός τήν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου.

διάφορους πιστούς μελλοθανάτους Ὁμολογητάς καί Μάρτυρας, καθώς καί Ὁσίους. Πάντα ταῦτα, καθώς καί ἡ χρήσις ἐνωρίτατα προσωπογραφιῶν καί ὁλοσώμων εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, ἀπό τούς αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρον Σεβῆρον καί Μέγαν Κων/τῖνον καί ἐνωρίτερον ἔτι, ἀπό τούς Καρποκρατιανούς καί λοιπούς Γνωστικούς αἱρετικούς, συνετέλεσαν ἐξελικτικῶς εἰς τήν καθιέρωσιν καί παγίωσιν τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων καί τῆς ἐν γένει παραστάσεως τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ[12].

Ἡ πολλή χρῆσις, ἄλλωστε, ἐκ μέρους τῶν αἱρετικῶν Γνωστικῶν, ἔκαμε τόν Ἅγ. Αὐγουστῖνον (430) νά διατεθῇ ἐπιφυλακτικός, ἔναντι τῶν προσωπογραφιῶν τοῦ Χριστοῦ, πού ἐχρησιμοποίουν οἱ Γνωστικοί καί ἐθυμίων αὐτάς[13] καί νά ἐπιστήσῃ τήν προσοχήν τῶν Ὀρθοδόξων τοῦ ποιμνίου του: «Dominicae facies carnis innumerabilium cogitationum diversitate mariatur et fingitur»[14].

IV. Ἡ ἐποχή τῆς Εἰκονομαχίας, κατ' εὐεξήγητον ἀντίδρασιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς εὐλαβείας τῶν διωκομένων Ὀρθοδόξων, ἐπανέφερε τάς ἀποκαλύψεις καί τά ὁράματα τοῦ Θεανθρώπου Ἀρχηγοῦ τῆς Πίστεως Ἰησοῦ εἰς τούς Γραπτούς, διωκομένους, φρικτῶς βασανιζομένους, τινές τῶν ὁποίων ὄντες καί προσωπογράφοι, εἰκονογράφοι, ἁγιογράφοι, εἰς τά διαμορφωθέντα ἐξελικτικῶς προσωπογραφικά τοῦ Χριστοῦ χαρακτηριστικά γνωρίσματα προσέθετον καί ἐκεῖνα τῆς ἰδικῆς των ὁραματικῆς ἐμπερίας, φιλοδοξήσαντες, μέ νηστεία, καθαρμούς καί προσευχάς, νά μιμηθοῦν τόν Εὐαγγελιστήν Λουκᾶν τόν ἰατρόν καί συγγραφέα δύο βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν τῇ κατασκευῇ ἱερῶν εἰκόνων τοῦ Θεανθρώπου καί τῆς Μητρός του, Παρθένου Μαρίας. Ὅλη ἡ σειρά τῶν «Ἀποκρύφων», ἀπό τοῦ «κατά Πέτρον Εὐαγγελίου»[15] μέ θετικήν ἐπίδρασιν, ἐπί τήν τελικήν διαμόρφωσιν τοῦ τύπου τῆς χριστομορφίας, τήν ἀλληγορικήν παράστασιν τοῦ «Καλοῦ Ποιμένος» τῶν Κατακομβῶν, ἤ τοῦ ἀμνοῦ ἤ ἀρνίου, ὅπερ εὑρίσκεται καί ἐν τῇ καρδίᾳ

12. Εἰρηναῖος (122-202). *Κατά αἱρέσ.* βιβλ. Α΄ κεφ. 25, 1-6. Ἱππόλυτος (150-235). *Κατά πασῶν αἱρέσ. ἔλεγχος,* βιβλ. VIII, κεφ. 32.

13. Εὐσέβιος (260-340). *Ἐκκλησ. Ἱστορία* VI, κεφ. κα΄ 3 *PG* 20, 574.

14. A. Oddone, *La figura de Christo nel pensiero di Agostino,* Torino, 1930.

15. Διοικητικῆς προελεύσεως τοῦ Δευτέρου αἰῶνος, L. Vaganay, *Etudes Biblioques,* Paris 1930, σελ. 202 ἑξ..

«Ἀργυροῦ Σταυροῦ, μέ τόν Κύριον, ὡς ἀμνόν» ἀναγόμενον εἰς τόν ἕκτον αἰῶνα καί εὑρισκόμενον, ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ τῆς Ρώμης, ὅπου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὀρθοῦ «καλοῦ ποιμένος» ἤ «Δεσπότου τοῦ ποιμνίου» Κυρίου τῶν προβάτων, ἀναγνωρίζεται ἐπίδρασις τοῦ ὡραιοτάτου ἀρχαιοελληνικοῦ Ὀρφέως, συνήθους, ἐν τῇ ζωγραφική τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων καί τῆς Ρωμαιοκρατίας, ἰδανικῆς ἀρρενωπῆς ὡραιότητος νέου ἀνδρός.

Ὁ συνδυασμός ἐξ ἄλλου, τοῦ ἀλληγορικοῦ προσωπογραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, τοῦ ἀναφερομένου εἰς τόν Χριστόν Ἰησοῦν: «ὁ λέων ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ρίζα Δαβίδ», «ἀρνίον.. ἐσφαγμένον, ἐσφάγης καί ἠγόρασας τῷ Θεῷ ἡμᾶς, ἐν τῷ αἵματί σου, ἐκ πάσης φυλῆς καί γλώσσης καί λαοῦ καί ἔθνους» «καί εἶδον καί ἰδού ἵππος λευκός καί ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτόν ἔχων τόξον καί ἐδόθη αὐτῷ στέφανος καί ἐξῆλθε νικῶν καί ἵνα νικήση», συνεκέρασαν, ἐν τῇ ἐνοράσει τῶν πιστῶν καί τήν τεχνοτροπία των, ἀπό τοῦ δευτέρου, ἤδη, αἰῶνος, ζωγραφούντων τήν μορφήν τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ, τόν «ὡραῖον κάλλει παρά τούς υἱούς τῶν ἀνθρώπων» ἀπόγονον Δαβίδ, μέ τόν λεοντώδη κατά τήν ρωμαλαιότητα, ἔφιππον, κρατοῦντα τόξον, κατατοξεύοντα καί νικῶντα τούς ἐχθρούς, ἔτι δέ φοβερόν Κριτήν ζώντων καί νεκρῶν «Υἱόν ἀνθρώπου, καθήμενον ἐπί τήν νεφέλην, ἔχοντα ἐπί τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ βασιλικόν στέφανον χρυσοῦν καί ἐν τῇ χειρί αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ».

V. Ἀντίστοιχον Ἅγιον Μανδύλιον, μέ ἀποτυπωμένην, ἐπ' αὐτοῦ, τήν μορφή τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ[16] τοῦ τοπάρχου Ἀβγάρου, προβάλλεται, ὑπό τῶν Δυτικῶν Χριστιανῶν, ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης, τό Ἅγιον Μανδήλιον τῆς Βερονίκης, ἥτις, κατά τήν σχετικήν παράδοσιν, ταυτιζομένη πρός τήν ἰαθεῖσαν, παρά τοῦ Χριστοῦ, αἱμορραγοῦσαν γυναῖκα, ἥτις εὐγνωμονοῦσα, ὅτε ὁ Ἰησοῦς φέρων τόν Σταυρόν Αὐτοῦ διήρχετο τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐξαντλημένος καί κάθιδρως, ἀπέμαξεν, ἐπί πολυτίμου ὑφάσματος τόν μεμιγμένον μέ αἷμα ἱδρῶτα τοῦ Κυρίου, τοῦ ὁποίου ἡ μορφή ἀπετυπώθη ἀχειροποίητος, ἐπ' αὐτοῦ. Τήν παράδοσιν ἐπιβεβαιώνει αὐτός ὁ Δάντης Ἀλιγκέρη, ἐν τῷ ἑαυτοῦ «Παραδείσῳ»[17].

Τῆς Βερονίκης τό ἅγιον Σουδάριον, σχήματος ὀρθογωνίου, μήκους 0, 63

16. Ἔδεσσα Συρίας.

17. Ν. Καζαντζάκη, *«Θεία Κωμωδία»*, Ἀθῆναι, 1934. Βλέπε: Ε. Πορόντι, *Ποίησις καί Ἱστορία, ἐν τῇ Θεία Κωμωδίᾳ*, 1921.

μ. καί πλάτους 0, 51, γνωστόν ὡς «Volto Santo», τοῦ ὁποίου ἡ μορφή, κατά τούς ὀφθαλμούς, τήν ρίνα καί τό ᾠοειδές πρόσωπον, ὁμοιάζει, μέ τό Ἅγιον Μανδήλιον τῆς Βυζαντινῆς Ἁγιογραφίας, ἐκτίθεται, εἰς προσκύνησιν, ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ Ρώμης, καθ' ἑκάστην Μ. Ἑβδομάδα τακτικῶς καί ἐνίοτε ἐκτάκτως, θεωρούμενον ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων θησαυρῶν τοῦ Βατικανοῦ.

Ἀντίστοιχος ἀφ' ἑτέρου, πρός τήν ἀλληλογραφίαν Ἀβγάρου - Ἰησοῦ, προβάλλεται ὑπό τῶν Ρωμαίων Χριστιανῶν, ἡ ἀποδιδομένη εἰς τόν Πούπλιον Λεντοῦλον προκάτοχον τοῦ Προκουράτορος τῆς Ρώμης ἐν Ἰουδαίᾳ Ποντίου Πιλάτου (;) «Ἐπιστολή πρός τήν Σύγκλητον τῆς Ρώμης», ἀπόκρυφον, ἀναφερόμενον, πρό τοῦ 409 εἰς τά συγγράμματα τοῦ Ἀνσέλμου Καντουαρίας, ἐκδοθέν ἐν Codex Apocryphus N.T. Lipsiae 1832 τοῦ Fabricius καί ἀποδίδον τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς ὄψεως καί τοῦ ἐν γένει παραστήματος τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ, κατά μετάφρασιν, ἐκ τοῦ λατινικοῦ, ὑπό Κων/νου Κοντογόνου (1812-1878): «Κατά τοῦτον τόν χρόνον, ἀνήρ ἐφάνη καί ἔτι ζῇ ἀνήρ μεγάλην δύναμιν ἔχων τοὔνομα δέ αὐτοῦ Ἰησοῦς Χριστός καί οἱ μέν ἄνθρωποι ἰσχυρόν Προφήτην αὐτόν λέγουσιν, οἱ δέ μαθηταί αὐτοῦ Υἱόν Θεοῦ ὀνομάζουσιν ἀνιστᾶ τούς νεκρούς καί θεραπεύει τούς ἀσθενεῖς ἀπό πάσης ἀρρωστίας» ὁ ἀνήρ εἶναι ὑψηλοῦ, ἀλλά συμμέτρου ἀναστήματος καί ἡ ὄψις τοῦ προσώπου αὐτοῦ, μετά σπουδαιότητος καί πλήρης ἐνεργείας, ὥστε οἱ προσβλέποντες καί ἀγαπῶσιν αὐτόν καί τανάπαλιν φοβοῦνται.

Αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐξ οἰνίου χρώματος ξανθαί, μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν ὤτων, ἄνευ ἀκτινοβολίας καί ὄρθιαι ἀπό δέ τῆς ἀρχῆς τῶν ὤτων, μέχρι τῶν ὤμων, ἐμπεπλεγμέναι καί ἔνθεν καί ἔνθεν διῃρημέναι, κατά τό ἔθος τῶν Ναζωραίων τό μέτωπον λεῖον καί καθαρόν τό πρόσωπον αὐτοῦ ἀκηλίδωτον, ὅπερ κοσμεῖ μετρία τίς ἐρυθρότης ἡ ὄψις αὐτοῦ εὐγενής καί χαρίεσσα ἡ ρίς καί τό στόμα αὐτοῦ ὅλως ἀνεπίληπτα τό γένειον αὐτοῦ, ἐκ τοῦ χρώματος τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ὡσαύτως διῃρημένον. Οἱ ὀφθαλμοί αὐτοῦ κυανοί καί εἰς ἄκρον φωτεινοί ὅταν μέν ἐπιπλήττη, εἶναι φοβερός, ὅταν δέ διδάσκη καί νουθετῇ, θελτικός καί ἀγαπητός θαυμαστή ἡ χάρις τοῦ προσώπου αὐτοῦ, μετ' ἐμβριθείας οὐδέ ἅπαξ εἶδέ τις αὐτόν γελῶντα, κλαίοντα, ὅμως, ναί, κατά τό μακρόν τοῦ σώματος ἀνάστημα, αἱ χεῖρες αὐτοῦ εὐθεῖαι, οἱ βραχίονες χαρίεντες ἐν τῷ λόγῳ ἐμβριθής καί σοβαρός, φειδωλός δέ περί τό λαλεῖν κατά τό εἶδος, ὁ ὡραιότατος τῶν ἀνθρώπων»[18].

Τοιουτοτρόπως, στοματικαί παραδόσεις καί γραπτῶν κειμένων εἰδήσεις,

18. Κριτική Φιλολογική Ἱστορία τῶν, ἀπό α'-η' αἰώνων, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

δημιουργοῦν τήν πιθανότητα κυκλοφορίας προσωπογραφιῶν τοῦ Χριστοῦ ἤδη ἀπό τῆς τελευταίας τριετίας τοῦ ἐπιγείου βίου Αὐτοῦ, μίαν τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποίησε καί ὁ Εὐαγγελιστής Λουκᾶς ὁ Ἰατρός, εἰς τόν ὁποῖον ἡ Παράδοσις ἀποδίδει ἱστόρησιν Εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Θεοτόκου Παρθένου Μαρίας, κατά τόν Ἅγιον Ἰωάννην τόν Δαμασκηνόν, Ἀντιοχέα συμπατριώτην τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Τά χαρακτηριστικά τοῦ Χριστοῦ, ἅτινα περιγράφει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, συμφωνοῦν μέ ἐκεῖνα τῆς «Ἐπιστολῆς πρός τήν Σύγκλητον τῆς Ρώμης» τοῦ Πουπλίου Λεντούλου, τῆς, ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, ἐκτεθείσης ἀνωτέρω, παρά τοῦ, πρώτου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Κωνσταντίνου Κοντογόνου, καθώς καί μέ ἐκεῖνα τοῦ Ὁμολογητοῦ Ἁγίου Πατριάρχου Κων/πόλεως Γερμανοῦ τοῦ Α΄ (635-730): «Τό θεανδρικόν σῶμά ἐστι τρίπηχυ, μικρόν ἐπικεκυφός καί τό τῆς πραότητος ὑποφαῖνον ἰδίωμα εὔοφρυ καί τοῦτο συνδεδεμένον εὐόφθαλμον, εὔριγον, σιτόχρουν, οὐλότριχον τήν κεφαλήν καί ξανθόν ὀλίγον μέλαν δέ τό γένειον καί τούς δακτύλους δέ τῶν ἀχράντων χειρῶν μακροτέρους συμμέτρως καί ἁπλῶς ὡς ὁ τῆς τεκούσης χαρακτήρ, ἐξ ἧς ἔμψυχον ἑαυτῷ καί τελείαν τήν ἀνθρωπότητα περιέπλασε[19]. Πατριάρχαι, ὡς ὁ προρρηθείς Γερμανός καί Φώτιος ὁ Μέγας, Αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, Ἰουστιανιανός, Ἰουστῖνος ὁ Β , Βασίλειος Α ὁ Μακεδών, Ἐκκλησιαστικοί Ἱστορικοί, ὡς Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, Εὐάγριος, Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Νικόλαος ὁ Ἐφέσσου, ὁ Μεσαρίτης καί Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθόπουλος ἐνδελεχῶς καί ἐπισταμένως ἐνέκυψαν εἰς τά, ἀπο τῶν ἡμερῶν τοῦ Χριστοῦ, κυκλοφορήσαντα, ἱερά σουδάρια τῆς προσωπογραφίας τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, Ὅς κατεδέχθη «τήν εἰκόνα λαβεῖν τῆς ἀνθρωπότητος»[20] «τήν ἡμετέρου σώματος εἰκόνα»[21] καί ἡ Ἁγία Ἑβδόμη Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν τῇ Η΄ Πράξει αὐτῆς[22] καί ἡ ἐν Κων/πόλει Ἐνδημοῦσα Σύνοδος, ἐπί Μιχαήλ Γ΄ καί Θεοδώρας, ἡ ἀναστηλώσασα τάς Εἰκόνας[23] ἐπίσης ἐπεβεβαίωσαν τήν διαμόρφωσιν καί παγίωσιν τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἐπικαλεσθεῖσαι πληροφορίαν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθ' ἣν ἤδη

19. Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων τοῦ Ἄθω ἔργον, πιθανῶς τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος.

20. Πρόκλος Κων/πόλεως (370-446). Λόγ. 6, 11 65, 741Α.

21. Λέων ὁ Μέγας Πάπας Ρώμης (400-461). *Ἐπιστολή* 30, 54, 788Β.

22. J. Hardouin, *Acta conciliorum,* Paris 4, 360C.

23. Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας 11 Μαρτίου 1843.

ὁ Μ. Βασίλειος ἐγνώριζε τήν, κατά παράδοσιν, μορφήν τοῦ Χριστοῦ: «Ὁ Ἅγιος Βασίλειος, τί εἶχεν ἀνάγκην... καταβαλέσθαι εἰς Καισάρειαν, ἵνα ἱστορήσῃ τήν Εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ;»[24].

VI. Ἡ εὐλαβής ἀγάπη καί τιμή, ἥτις ἔκαμνε τούς ἀρχαίους Χριστιανούς, σημειούμενοι μέ τό σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, νά προσκυνοῦν ἀσπαζόμενοι τήν Εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, καθώς καί ἐκείνας τῆς Θεοτόκου, τοῦ τιμίου Σταυροῦ τῶν Ἀγγέλων, τῶν Ἀποστόλων καί Προφητῶν, τῶν Ἁγίων Μαρτύρων καί τῶν Ὁσίων, ἐδικαιολογεῖτο, ἀπό τόν Μ. Βασίλειον, ἀποφαινόμενον: «ἡ τῆς εἰκόνος τιμή ἐπί τό πρωτότυπον διαβαίνει»[25], ἐνῷ δέν ἦτο εἰκονολατρεία, ἀναθέρμαινε τήν τοῦ προσκυνουμένου Χριστοῦ καί τῶν λοιπῶν ἱερῶν προσώπων «ἀνάμνησιν», καθώς ἡ μορφή αὐτῶν ἀπετυπώθη εἰς τῶν προηγηθεισῶν γενεῶν τήν συνείδησιν καί τήν ὀπτικήν αἴσθησιν: «Καλῶς εἶναι τήν τῶν σεπτῶν Εἰκόνων ἀνάθεσιν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί πνευματικῶς, δι' αὐτῶν, ἀνάγεσθαι, ἐπί τήν τῶν πρωτοτύπων αὐτῶν ἀνάμνησιν... καί τήν ὀφειλομένην προσκύνησιν ἀπονέμειν... εἰ μή πού τήν κατά λατρείαν προσκύνησίν τις ἐννόησεν»[26]. Οὕτω, κατά τήν Βυζαντινήν Ἁγιογραφίαν, διά τῶν νοτίων Βυζαντινῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐπηρρεάσασαν καί τήν Δυτικήν Ἁγιογραφίαν, τήν πρό τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ Θεάνθρωπος Κύριος Ἰησοῦς Χριστός παρουσιάζεται: μέ βραχύ καί χωρισμένον, εἰς τό ἄκρον τοῦ πώγωνος, γένειον, μέ μακράν καί εἰς τό μέσον χωριζομένην κόμην καί εὐγενῆ, συμπαθέστατα ἅμα καί ἐπιβλητικά, ὀφθαλμούς, ρίνα καί μύστακα, συμπληροῦντα τό ἀπαράμιλλον, πρωτότυπον, ὑπερκόμιον, Θεανθρώπινον κάλλος, ὁ τύπος τοῦ ὁποίου διετηρήθη καί εἰς τά ψηφιδωτά, μέχρι τοῦ Τζιόττο τοῦ Φρά-Τζιοβάνι (1266-1337), Φιέζολε (1387-1455), τοῦ Λεονάρντο ντά Βίντσι (1452-

24. Ἰω. Δαμασκ. *Λόγος πρός Βασιλ. Κων/τῖνον,* 6 *PG* 95, 321D. Μ. Βασίλειος: «... ἐγγραφέσθω τῷ πίνακι καί ὁ ... ἀγωνοθέτης Χριστός». Ὁμιλ. 17. 3, 31, 489A καί Ἐπιστολή 360, *PG* 32, 1100B. Βλέπε: Γρηγορίου Β΄ Ρώμης 1731, *Ἐπιστολή Δογματική, παρά Γερμανῷ, Α΄ Κων/πόλεως* 1730 *PG* 98, 148 ἑξ..

25. *Περί τοῦ Ἁγ. Πνεύματος,* 45 *PG* 32, 149, ἐν Ἰω. Δαμασκ. *Περί τῶν Εἰκόνων,* 1, 21 *PG* 94, 1252D-1361B.

26. Ἑβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου Νίκαια 787, Σύμβολον Πίστεως, J. Hardouin, *Acta conciliorum,* Paris 4, 352A-456A.

1519).

VII. Τό ὑπερκόσμιον, ἀπαράμιλλον κάλλος τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἀποτελεῖ τό ἐπίκεντρον τῆς μακαριότητος τοῦ Ἐπουρανίου Παραδείσου, (*Β' Κορ.* 12, 4) ὅπου, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἁρπαγείς, προεγεύθη «ἅ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε καί οὖς οὐκ ἤκουσε καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἅ ἡτοίμασεν ὁ Θεός (*Α΄ Κορ.* 2, 9) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν». Διότι, κατά τήν Ψαλμικήν ἀποκάλυψιν, χορτασμός τῆς μακαριότητος τοῦ Παραδείσου θά εἶναι ἡ θέα τοῦ «θεολαμποῦς» προσώπου τοῦ Χριστοῦ: «Ἐγώ δέ χορτασθήσομαι, ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τήν δόξαν του». (Θεόδοτος Ἀγκ.) καί «Οὗ γάρ τό πρόσωπον τοῦ Κυρίου ἐπιβλέπει, εἰρήνη καί ἀγαλλίασις»[27].

Ἡ ἀτένισις τοῦ «ἀδύτου Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης Χριστοῦ» [Μ. Βασιλείου εἰς Ψ 33 *PG* 29, 360Β. Δίδυμος Ἀλεξανδρινός, (+398) εἰς Ψ 88, *PG* 39-1439], «ἡ ἄνω χαρά»[28] ἥν θά ἀκτινοβολῆ τό ἱλαρόν φῶς τοῦ θείου καί ἀρρήτου κάλους, τῆς τοῦ Χριστοῦ ἁγίας / δόξης[29] ἐπί τά μακάρια πνεύματά των, διά τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐξηγορασμένων καί λελυτρωμένων, δέν ἐκφράζεται κἄν καί δέν ἐξαντλεῖται, μέ τήν ἔννοιαν τῆς μακαριότητος τῆς, μετά θάνατον, Μέσης Καταστάσεως τοῦ Παραδείσου τῶν σεσωσμένων πιστῶν τοῦ Χριστοῦ[30], ὅπου, κατά τήν εἰς τόν Μέγαν Βασίλειον ἀποδιδομένην Τελετουργικήν Εὐχολογίαν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν «ἦχος καθαρός ἑορταζόντων καί ἡ ἀπέραντος ἡδονή τῶν καθορώντων τοῦ προσώπου τοῦ Χριτοῦ τό κάλλος τό ἄρρητον».

Ταῦτα τά καταπιστεύματα καί τά βιώματα εἶχεν, ἐν νῷ καί ἐν καρδίᾳ, ὁ Ὅσιος καί Θεοφόρος Πατήρ τῆς Ἐκκλησίας Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (759-826) ὅταν συνθέτων τά χαρακτηρίζοντα τήν Ἐπιτάφιον Τελετουργίαν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, «Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου» ἔθετεν εἰς τό στόμα τῆς διαπερασθείσης τήν μητρικήν καρδίαν, ἀπό τήν δίστομον «ρομφαίαν» (*Λουκ.* 2, 35) τοῦ Θεοδόχου Συμεών «δακρυρροούσης» Θεοτόκου Παρθένου Μητρός, τό ἐπιβεβαιοῦν τήν πεποίθησίν του, περί τῆς ὡραιότητος τοῦ Δαβιδίδου

27. Κλήμης Ἀλεξανδρεύς (150-215), *Παιδ.* 1, 8, *PG* 8, 333Β. Θεόδοτος Ἀγκ. (1446), *PG* 77, 1393Β.

28. Μ. Ἀθανάσιος (293-373). *Ἐπιστολ. Ἑορτ.* 4, 5, *PG* 26, 144Α.

29. Μ. Βασίλ. Ὁμιλ. εἰς Ψ 29 *PG* 29, 317Α καί Εἰς τήν Ἑξαήμερον 6. 1, *PG* 29, 120Β. Γρηγόριος Νύσσ. (334-394), *Περί παρθεν.* 12, *PG* 46, 372Β.

30. *Ρωμ.* 10, 9, *Ἐφεσ.* 2, 5, 8. *Α΄ Τιμ.* 1, 115. Μ. Βασίλ., *Περί Παραδείσου,* 2 *PG* 30, 64. Ἰω. Δαμασκ. (660-750). Ἔκδοσ. *Περί Παραδείσου* 11, *PG* 94, 916.

Ἰησοῦ καί τοῦ κάλλους τοῦ προσώπου τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ «μοιρολόγι» της: «Ὦ γλυκύ μου ἔαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, ποῦ ἔδυ σου τό κάλος».



Γιάννη Μ. Σπετσιώτη,
Δ/ντου 4ου Εἰδικοῦ Σχολείου,
Πτυχ. Θεολογίας & Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

Ἡ συμβολή τῆς Ἐκκλησίας στήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης καί κοινωνικῆς ἐνσωμάτωσης τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες.

Ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες

Στό νόμο 1566/30-6-85 γιά τή δομή καί λειτουργία τῆς Πρωτοβάθμιας καί Δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης στό Κεφάλαιο Γ΄ «Περί εἰδικῆς ἀγωγῆς» ἄρθρο 32 ὑπάρχει λεπτομερής παρουσίαση καί κατάταξη τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες. Ὡς τέτοια θεωροῦνται ἄτομα πού παρουσιάζουν:

Νοητική καθυστέρηση.

Μαθησιακές δυσκολίες (δυσλεξία κ.ἄ.).

Ψυχικές νόσους, συναισθηματικές διαταραχές καί κοινωνική δυσπροσαρμογή.

Κινητικές δυσκολίες.

Προβλήματα στήν ὄραση.

Προβλήματα στήν ἀκοή.

Διαταραχές στό λόγο.

Ἀσθένειες πού ἀπαιτοῦν μακροχρόνια θεραπεία (ἐπιληπτικοί-χανσενικοί).

Συναισθηματικά προβλήματα λόγω ἱδρυματοποίησης καί

Διαταραχές τῆς προσωπικότητας ἀπό ὁποιαδήποτε αἰτία, πού δέν ἀνήκει σέ μία ἀπό τίς προηγούμενες περιπτώσεις.

Ὁρισμός:

Θεωροῦνται ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες τά πρόσωπα, πού ἐξ αἰτίας σωματικῆς ἀναπηρίας, πνευματικῆς καθυστέρησης, συναισθηματικῆς διαταραχῆς καί κοινωνικῆς δυσπροσαρμογῆς δυσκολεύονται καί δέν μπροῦν χωρίς *εἰδική βοήθεια* νά ἐνταχθοῦν ὁμαλά στό κοινωνικό σύνολο καί νά ἀξιοποιήσουν τίς δυνατότητές τους, καταρτισμένα ἐπαγγελματικά καί ἐργαζόμενα.

Παγκόσμιες διακηρύξεις:

Ἡ εἰδική αὐτή βοήθεια διακηρύχθηκε σάν «ἀνθρώπινο δικαίωμα» αὐτῶν τῶν παιδιῶν καί σάν «κοινωνικό χρέος».

Μιά τέτοια παγκόσμια πρώτη διακήρυξη πού ἀποτελεῖ καί ἱστορικό σταθμό εἶναι τό ἄρθρο 5 τῆς «Διακήρυξης τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ» ἀπό τή Γενική Συνέλευση τοῦ Ο.Η.Ε. στίς 20 Νοεμβρίου 1959: «Στό παιδί πού εἶναι σωματικά, πνευματικά ἤ κοινωνικά μειονεκτικό, θά παρέχεται εἰδική μεταχείριση, ἐκπαίδευση καί φροντίδα πού ἀπαιτεῖται ἀπό τήν ἰδιαίτερη κατάστασή του». Ἀκολουθεῖ ἡ «Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τῶν πνευματικά καθυστερημένων ἀτόμων», ἀπό τή Γενική Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου 1971, ἡ ὁποία καλοῦσε «σέ ἐθνική καί διεθνή δραστηριότητα γιά τή στήριξη τῶν δικαιωμάτων καί ἡ ἐπιβεβαίωση γιά τήν εὐημερία καί τήν ἀποκατάσταση τῶν σωματικά καί πνευματικά μειονεκτούντων».

Αὐτά τά «δικαιώματα» τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες διακηρύχθηκαν καί ἀπό ἄλλους πολλούς καί μεγάλους διεθνεῖς καί παγκόσμιους ὀργανισμούς καί «κατοχυρώθηκαν ἀπό τά προοδευτικά Συντάγματα τῶν πολιτισμένων Κρατῶν». Κλείνουμε τήν παράγραφο αὐτή μέ τά μνημειώδη λόγια τοῦ Προέδρου τῶν Η.Π.Α. Φρ. Ροῦσβελτ «Ὁ βαθμός τοῦ πολιτισμοῦ ἑνός Ἔθνους, δέν μετριέται μέ τίς ὑψηλές μηχανικές κατακτήσεις, μέ τή λάμψη τοῦ πλούτου καί τήν εὐμάρεια τῶν πολιτῶν, ἀλλά μέ τό τί πράττει γιά τούς ἀδύναμους καί ἐλάσσονες, γιά ἐκείνους πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπό τήν ἀλληλεγγύη τῶν συνανθρώπων τους».

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Ἡ στάση τῆς κοινωνίας ἀπέναντι στά ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες δέν ἦταν πάντοτε ἡ ἴδια. Καθοριστικός παράγοντας διαφοροποίησης τῆς συμπεριφορᾶς καί ἀλλαγῆς τῆς στάσης της ἦταν ὁ ἐρχομός τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο. Διακρίνουμε δύο θέσεις ἀντιμετώπισης, ἀντίθετες μεταξύ τους, πού ἀνήκουν σέ δύο διαφορετικές ἐποχές, τήν προ-Χριστιανική καί τή μετα-Χριστιανική.

Κατά τήν προ-Χριστιανική ἐποχή, σ' ὁλόκληρο τόν τότε γνωστό κόσμο, ἀνεξάρτητα ἀπό τό πνευματικό του ἐπίπεδο, ἡ θέση τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες ἦταν φρικτή. Αὐτά γνώριζαν τό θάνατο, τήν κακοποίηση, τόν ἐξευτελισμό καί στήν καλύτερη περίπτωση, τήν κοινωνική ἀναλγησία καί ἀδιαφορία. Καί ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς στόν κόσμο. Ἡ ἔλευση τοῦ Λυτρωτῆ καί ἡ θεϊκή Του διδασκαλία δέν ἀνατρέπει μόνο τίς θρησκευτικές ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς. Δίνει καί ἰσχυρότατο ράπισμα στό τότε κοινωνικό κατεστημένο. Οἱ ἐξελίξεις πού ἀκολουθοῦν εἶναι ραγδαῖες καί ἡ ζωή, ἡ ἀτομική, ἡ οἰκογενειακή καί ἡ κοινωνική, διαμορφώνεται καί οἰκοδομεῖται πάνω σέ νέες ἀντιλήψεις καί δεδομένα.

Ὁ Θεός μέ τήν ἐνανθρώπησή του ἔρχεται γιά τόν πάσχοντα ἄνθρωπο. Αὐτόν πού δέν μπορεῖ νά ἀνορθωθεῖ μέ τίς δικές του δυνάμεις. Τόν ἀνήμπορο καί προβληματικό. Ἔρχεται πάνω στή γῆ «ζητῆσαι καί σῶσαι τό ἀπολωλός» (*Λουκ.* 19, 10). Γιά νά σώσει τόν ἄρρωστο ἄνθρωπο ἀπό ὁτιδήποτε πάσχει, ἀφοῦ «οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες» (*Λουκ.* 5, 31).

Τό κήρυγμά Του εἶναι κήρυγμα ἐλευθερίας, δικαισύνης, ἰσότητας.

Ἡ διδασκαλία του εἶναι διδασκαλία ἀρετῆς, παρηγοριᾶς καί ἐλπίδας.

Ὁ Λόγος Του, ὁ Λόγος τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἀγάπη ἀσυνόρευτη, ἄδολη καί ἀνιδιοτελής.

Ἀπό τή δική Του θεϊκή ἀγάπη δέν ἐξαιρεῖ κανέναν ἀπό τά ἀνθρώπινα πλάσματά Του.

Ἰδιαίτερα ὅμως, παραστέκεται καί συντρέχει καί ἐνισχύει τούς ἀνήμπορους καί κατατρεγμένους. Αὐτούς, πού ἔχουν ἀξεπέραστα προβλήματα καί ἀνάγκες. Ἀρρωστήματα σωματικά καί ψυχικά. Γι'

αὐτό, μέ ἀφοπλιστική εἰλικρίνεια λέγει: «Τυφλοί ἀναβλέπουσι καί χωλοί περιπατοῦσι, λεπροί καθαρίζονται καί κωφοί ἀκούουσι, νεκροί ἐγείρονται καί πτωχοί εὐαγγελίζονται» (*Ματθ*. 11, 5). Καί τά λόγια Του αὐτά τά κάνει ἔργο καί πράξη ἀμέσως.

Γιατί, τί ἄλλο μπορεῖ νά εἶναι τά θαύματα πού ἔκανε καί πού κατέχουν στά Εὐαγγέλια σπουδαία θέση; Αὐτά εἶναι ἡ ὁρατή μαρτυρία - καί τά ἀποδεικτικά στοιχεῖα μέ τά ὁποῖα διασαλπίζεται στά πέρατα τῆς οἰκουμένης ἡ θεϊκή παντοδυναμία. Παράλληλα ὅμως φανερώνεται μέ αὐτά ἡ μέριμνα καί ἡ ἔγνοιά Του γιά τούς ἀνθρώπους καί ἰδιαίτερα γι' αὐτούς πού ἔχουν εἰδικές ἀνάγκες. Μέ τά θαύματα βρίσκει τήν «ἴαση» ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀνθρώπων, πού ἀποθεραπευμένοι πλέον ἐντάσσονται στήν κοινωνική ζωή. «Καί προσῆλθον αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν χωλούς, τυφλούς, κωφούς, κυλλούς καί ἑτέρους πολλούς καί ἔρριψαν αὐτούς παρά τούς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καί ἐθεράπευσεν αὐτούς, ὥστε τούς ὄχλους θαυμάσαι βλέποντας κωφούς ἀκούοντας, ἀλάλους λαλοῦντας, κυλλούς ὑγιεῖς, χωλούς περιπατοῦντας καί τυφλούς βλέποντας» (*Ματθ*. 15, 30-31).

Ἄν ἐπεκτείναμε τό λόγο καί ἀναλύαμε τά εἴδη τῶν θαυμάτων, τούς σκοπούς καί τή βαθύτερή τους ἔννοια, ὁ λόγος καί μακρύς θά ἦταν καί ἡ ἐργασία μας θά ξέφευγε ἀπό τό σκοπό της. Πρέπει ὅμως νά τονίσουμε πώς τά ἄτομα αὐτά τά ἀνάπηρα καί καθυστερημένα δέν δέχθηκαν μόνο τό θεϊκό ἔλεος καί τή μεγάλη Του εὐεργεσία καί ἀποκαταστάθηκαν. Ἔγιναν καί ἐκλεκτοί στό μεγάλο δεῖπνο πού ἑτοίμασε ὁ Θεός, ἀπό ὁλόκληρο τό κοινωνικό σύνολο. «Ἐξέλθετε ταχέως εἰς τάς πλατείας καί κώμας τῆς πόλεως καί πτωχούς καί ἀναπήρους καί χωλούς καί τυφλούς εἰσάγεγε ὧδε». (*Λουκ*. 12, 21) θά διακηρύξει. Καί ἀλλοῦ πάλι, θά συμβουλεύσει: «Ὅταν ποιῇς ἄριστον ἤ δεῖπνον μή φώνει τούς φίλους σου μηδέ τούς ἀδελφούς σου μηδέ τούς συγγενεῖς σου μηδέ γείτονας πλουσίους μήποτε κι' αὐτοί σέ ἀντικαλέσωσι, καί γένηταί σοι ἀνταπόδομα. Ἀλλ' ὅταν ποιῇς δοχήν, κάλει πτωχούς, ἀναπήρους, χωλούς, τυφλούς καί μακάριος ἔση» (*Λουκ*. 14, 13).

Τό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ συνέχισαν ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ μαθητές Του μέ κορυφαῖο τόν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο. Ὅπως ὁ διδάσκαλός τους ἔτσι καί αὐτοί, ἔδειχναν ἰδιαίτερη συμπόνοια καί εὐσπλαχνία στόν πόνο καί τήν ἀσθένεια τῶν συνανθρώπων τους.

Μέ τή θερμή προσευχή τους, στή δύναμη τοῦ Θεοῦ καί στό Ἅγιο Ὄνομά Του θαυματουργοῦσαν καί θεράπευαν κάθε ἀσθένεια. «Συνήρχετο δέ καί τό πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων τῆς Ἱερουσαλήμ φέροντες ἀσθενείας καί ὀχλουμένους ὑπό πνευμάτων ἀκαθάρτων οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες» (*Πράξ*. 5, 16).

Ἀλλά καί οἱ ἅγιοι, τό νέφος αὐτό τῶν μαρτύρων τῆς πίστης μας θαυματούργησε καί θαυματουργεῖ μέχρι τίς ἡμέρες μας. Ἔτσι, ὁ πόνος ἀπαλύνεται καί οἱ νόσοι θεραπεύονται. Φανερώνεται ἡ ζωντανή παρουσία τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο καί ἀποδεικνύεται ὁ θεῖος χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας. «Γίνεται τό θαῦμα ὁ ὁδοδείκτης τῆς πορείας τοῦ πιστοῦ πρός τό Χριστό καί τό ἔργο Του». Καί ὁ λαός μας, εὐαίσθητος καί εἰλικρινής, θά πεῖ: «Κουτσοί, στραβοί στόν Ἅη-Παντελεήμονα». Εἶναι μία παροιμία, ὑπάρχουν καί ἄλλες παρόμοιες, πού φανερώνει τήν πίστη καί τήν ἐλπίδα γιά βοήθεια καί ἀποθεραπεία τῶν ἀνθρώπων μέ κάποιο μειονέκτημα ἀπό τούς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας μας καί εἶναι ἐνδεικτική τῆς συμβολῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν «ἴαση τῶν ψυχῶν καί τῶν σωμάτων» τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες καί προβλήματα. Προπάντων ὅμως ἡ Παναγία μας. Ἡ μητέρα τοῦ Θεοῦ. Ἡ μεσίτρια καί ἡ σκέπη τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δική μας καταφυγή. Πόσα θαύματα δέν ἐπιτελεῖ καί πόσους «νοσοῦντας» δέν θεραπεύει!

Γι' αὐτό ἄπειροι εἶναι οἱ ὑμνητές καί οἱ ποιητές της, πού ἐγκωμιάζουν τά χαρίσματά της ἀπό τά πανάρχαια χρόνια μέχρι τά τωρινά καί ζητοῦν τήν προστασία της καί τή βοήθειά της.

Ἀναγνωρίζουν στήν Ἡλιόκαλλη μορφή της «τοῦ ἐλέους τήν πηγή» τήν «ἀκαταίσχυντη προστασία». Ἐκείνη, πού εἶναι ἡ «Μεταβολή τῶν θλιβομένων» καί ἡ «ἀπαλλαγή τῶν ἀσθενούντων».

* * *

Τό ενδιαφέρον ὅμως τοῦ Χριστιανισμοῦ γιά τά ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες, δέν πρέπει νά τά ἀναζητήσουμε μόνο στά θαύματα.

Ἀπό τούς πρώτους κιόλας ἀποστολικούς χρόνους στήν κοινωνία τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ἀρχίζουν νά ἀναπτύσσονται οἱ ἀρετές τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς φιλανθρωπίας. Καλός Χριστιανός εἶναι αὐτός πού βάζει τόν ἑαυτό του στήν ὑπηρεσία τῆς κοινωνίας, πού «δαπανᾶται» γι' αὐτή. Στά φιλανθρωπικά της ἱδρύματα πού ἀρχίζουν νά ἐμφανίζονται, τά καθυστερημένα ἄτομα, βρίσκουν προστασία, στέγη

καί τήν ἀναγκαία γιά νά ζήσουν περιποίηση.

Ὅταν πέρασε ἡ λαίλαπα τῶν διωγμῶν καί στερεώθηκε ἡ νέα θρησκεία, ἡ Ἐκκλησία ἀνέλαβε καί πάλι φανερά τό κοινωνικό της ἔργο. Μέ ἐπικεφαλῆς ἐκλεκτούς ποιμενάρχες καί ἄλλους ἀφανεῖς ἐργάτες, σήκωσε τό ἀνάστημά της καί ὕψωσε τή φωνή της. Ἀγκάλιασε τούς σακάτηδες, τούς ἀνήμπορους, τούς φτωχούς καί τόνισε τήν ἀξία τῆς ἐλεημοσύνης, πού ἱκανοποιεῖ βασικές ἀνάγκες τοῦ σώματος. Κατάκρινε τήν προκατάληψη καί τήν «κακοσημαδιά» πού εἶναι ἡ συνάντηση μέ τόν «ἑτερόφθαλμο ἤ τό χωλεύοντα», καί βράβευσε τήν ἀγάπη, πού εἶναι τροφή τῆς ψυχῆς.

Ἰδιαίτερα ὅμως, στό σημείωμά μας αὐτό, δέν μποροῦμε νά παραγνωρίσουμε καί νά μήν ἀναφέρουμε τήν ἀνύστακτη μέριμνα πού εἶχαν γιά τά ἀδύνατα μέλη τῆς Χριστιανικῆς κοινότητας οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες: Ὁ Μέγας Βασίλειος εἶναι ὁ πρῶτος πού συστηματικά φρόντισε γιά τήν ὀργάνωση τῆς Χριστιανικῆς φιλανθρωπίας. Μέ δικά του χρήματα ἵδρυσε γύρω στό 370 καί συντήρησε μεγάλο συγκρότημα φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, πού περιλάμβανε νοσοκομεῖο, γηροκομεῖο, ὀρφανοτροφεῖο, λεπροκομεῖο, τή γνωστή καί περίφημη «Βασιλειάδα», «τήν κοινήν πόλιν, τό τῆς εὐσεβείας Ταμεῖον, τό κοινόν τῶν ἐχόντων θησαύρισμα», ὅπως λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος «ἐν ἧ νόσος φιλοσοφεῖται καί συμφορά μακαρίζεται καί τό συμπαθές δοκιμάζεται»· (Γρηγ. Ναζ. Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασ. παρ. 68 *ΕΠ.Μ.* 36, 577). Ὁ δέ Χρυσόστομος, ἀφοῦ κατάργησε «τήν δαψιλείαν» καί περιόρισε στό ἐλάχιστο τίς δαπάνες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κων/λεως, ὄχι μόνο «κελεύει μετεχθῆναι τήν πολυτέλειαν εἰς τό νοσοκομεῖον», ἀλλά καί «περισσευούσης τῆς χρείας κτίζει πλείονα νοσοκομεῖα» πρός χάριν τῶν ξένων ἀσθενῶν (Παλλαδίου Βίος Ι. Χρ. *ΕΠ.Μ.* 47, 20). Καί ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος «πᾶσαν τήν οὐσίαν καθιέρωσε τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ κατά Ναζιανζηνόν, εἰς τήν τῶν πτωχῶν διακονίαν» (Ε.Π.Μ. 37, 589).

Ἡ φιλανθρωπική δράση τῆς Ἐκκλησίας καί τό ἐνδιαφέρον της γιά τά ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες συνεχίστηκε καί κατά τά ὑπόλοιπα χίλια χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατά τή μακραίωνη αὐτή περίοδο πού ἡ Ἐκκλησία ἐξαναγκάστηκε πολλές φορές νά διακόψει τήν κοινωνική της φροντίδα γιά νά

σταθεῖ δίπλα στήν ἀπειλούμενη αὐτοκρατορία καί νά τήν βοηθήσει ὑλικά καί ἠθικά, ἕνα ἄλλο τμῆμα τῆς Ἐκκλησίας τότε, τά μοναστήρια, ἀνέλαβαν ἐκτεταμένο φιλανθρωπικό ἔργο καί παρά τίς ὑπερβολές ἤ κακοδιαχειρίσεις πού σημειώθηκαν, ἐδῶ, βρῆκαν στέγη, τροφή καί ἐνδυμασία πτωχοί καί ἄρρωστοι. Ὅταν δέ ἡ Αὐτοκρατορία καταλύθηκε, μέσα στίς ἀντίξοες ἐκεῖνες συνθῆκες τῆς σκλαβιᾶς ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνέλαβε ἀκόμη πιό δύσκολο ἔργο καί μέ τά λιγοστά μέσα πού διέθετε, ἔκλεισε τίς ψυχικές καί σωματικές πληγές τῶν ἄρρωστων μελῶν της.

Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀναφερθοῦμε στίς περίφημες διδαχές τοῦ Πατρο-Κοσμᾶ γιά τήν ἐπιληψία καί τίς συμβουλές πού ἔδινε.

Πάντοτε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔβλεπε μέ ἰδιαίτερη συμπάθεια τά ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες καί πάντοτε στεκόταν δίπλα τους. Μέ διάφορα μέσα καί μέτρα πού ἔπαιρνε προσπαθοῦσε καί τόν πόνο τους νά ἀπαλύνει καί νά συμβάλει στή βετλίωση τῆς θέσης τους.

Σήμερα ἡ Ἐκκλησία ἔχει νά ἐπιδείξει ἕνα ἐκτεταμένο σύστημα «Φιλανθρωπικῆς Διακονίας» ὅπως τό ὀνομάζει, πού λειτουργεῖ στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν, ἀλλά καί στίς κατά τόπους Μητροπόλεις.

Ὑπάρχουν φιλόπτωχα Ταμεῖα, οἰκοτροφεῖα καί ὀρφανοτροφεῖα, γηροκομεῖα καί συσσίτια. Ὑπάρχει ἰδιαίτερη μέριμνα γιά τούς πολύτεκνους, τούς κατάκοιτους, τούς φυλακισμένους, τούς ἀρρώστους. Στόν τομέα τῆς εἰδικῆς ἀγωγῆς ἀπό πληροφορίες πού ἀντλήσαμε ἀπό τό ἡμερολόγιο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἴδαμε ὅτι στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν ἰδιαίτερο γραφεῖο ἐξυπηρέτησης εἰδικῶν παιδιῶν, πού ἀσχολεῖται μέ τήν εἰσαγωγή ἀπροσάρμοστων παιδιῶν ἡλικίας ἄνω τῶν 12 ἐτῶν στό Κέντρο Ἀποκατάστασης Δυσπροσαρμόστων Ἀτόμων (Κ.Α.Δ.Α.) «Η ΔΑΜΑΡΙΣ». Ὑπάρχει ἀκόμη Εἰδικό Γραφεῖο Συμπαράστασης Ψυχασθενῶν πού ὀργανώνει ἐπισκέψεις σέ ἀνάλογα νοσοκομεῖα καί προσφέρει στούς ἀσθενεῖς ὑλική καί ἠθική βοήθεια, παρηγορία, συμπαράσταση, ψυχαγωγία, ἀλλά καί σέ ὁρισμένες Μητροπόλεις λειτουργοῦν παρόμοιες ὑπηρεσίες. Στή Μητρόπολη Θεσσαλονίκης λειτουργεῖ Ἰατρεῖο στό Οἰκοτροφεῖο τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ὅπου ἀντιμετωπίζονται περιστατικά προβληματικῶν νέων Εἰδικῆς Ψυχολογίας. Στή Μητρόπολη Κερκύρας ὑπάρχει Κέντρο Ἐκπαιδεύσεως Εἰδικῶν Παιδῶν. Στή Μητρόπολη

Μαντινείας συντηρεῖται Ἴδρυμα Προστασίας Τυφλῶν Γυναικῶν, ἐνῶ στή Μητρόπολη Μεσσηνίας, παρά τά μεγάλα προβλήματα πού δημιούργησαν οἱ πρόσφατοι σεισμοί, ὑπάρχουν Ψυχιατρεῖο καί Ἄσυλο Ἀνιάτων. Παρόμοια ἄσυλα ἀνιάτων βρίσκονται στίς Μητροπόλεις Μονεμβασίας καί Σπάρτης, καθώς καί στήν Γυθείου καί Οἰτύλου.

Καί ἐνῶ ὁ χῶρος τῆς «Φιλανθρωπικῆς Διακονίας» εἶναι ὀργανωμένος κατά τόν καλύτερο τρόπο καί μέ τίς προσπάθειες ὅλων τῶν φορέων καί τῶν ἀτόμων πού ἐργάζονται σ' αὐτό, λειτουργεῖ ὑποδειγματικά, στόν τομέα τῆς προστασίας καί τῆς φροντίδας τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες, θά πρέπει νά γίνει ἡ ὑπέρβαση. Ἀπό τόν οἶκτο καί τή φιλανθρωπία στήν ἐπαγγελματική κατάρτιση καί ἀποκατάσταση. Αὐτή θά ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τήν κοινωνική τους ἔνταξη καί ἐνσωμάτωση, ἐκεῖ δέ στοχεύει ἡ πρότασή μας, πού στή συνέχεια θά ἀναπτύξουμε.

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οὐσία καί περιεχόμενο

Ὁ προβληματισμός πού δημιουργήθηκε γύρω ἀπό τήν ἐξελικτική βοήθεια πού πρέπει νά δοθεῖ στό ἄτομο μέ εἰδικές ἀνάγκες, εἶναι κυρίως ἐκπαιδευτικός καί ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο μελέτης τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου τῆς Εἰδικῆς Ἀγωγῆς.

Ἀπαρτίζεται αὐτό, ἀπό ἕνα εἰδικά σχεδιασμένο ἐκπαιδευτικό σύστημα προσαρμοσμένο στίς εἰδικές ἀνάγκες τῶν παιδιῶν, ἔχοντας ὡς σκοπό τή βοήθεια ὥστε νά γίνουν, στά ὅρια πού ἐπιτρέπει ἡ μορφή καί ὁ βαθμός τοῦ προβλήματός τους, ἄτομα ἀνεξάρτητα καί εὐτυχισμένα.

Πρός τοῦτο, χρησιμοποιοῦνται εἰδικά μέσα: ὄργανα, τεχνικές μέθοδοι διδασκαλίας, ἐκπαιδευμένο προσωπικό, εἰδικοί χῶροι ὅταν αὐτό ἐπιβάλλεται, καί ζητεῖται ἡ συνδρομή τῶν ἄλλων εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Νοητική καθυστέρηση

Ὁ βαθμός τοῦ προβλήματος πού ἀναφέραμε ἐπηρεάζει ἀποφασιστικά σχεδόν ὅλες τίς φορές, τή γενική πνευματική λειτουργία τοῦ παιδιοῦ, ὑποβαθμίζοντάς την, συνυπάρχει μέ ἐλλείψεις στήν προσαρμοστική συμπεριφορά καί ἐμφανίζεται κατά τήν περίοδο τῆς ἀνάπτυξης.

Τό ποσοστό τῆς ὑποβάθμισης καί ἡ διατάραξη τῆς ἱκανότητας προσαρμογῆς δίνεται μέ τό Δείκτη Νοημοσύνης (Δ.Ν.) πού εἶναι τό πηλίκο τῆς διαίρεσης τῆς νοητικῆς πρός τή χρονολογική ἡλικία.

Ταξινόμηση τῶν ν.κ. ἀτόμων

Γιά ἐκπαιδευτικούς σκοπούς καί μέ βάση τό Δ.Ν. κατατάσσονται τά ν.κ. ἄτομα σέ τρεῖς κατηγορίες:

Ἐκπαιδεύσιμα Δ.Ν. 50-70
Ἀσκήσιμα Δ.Ν. 25-50
Εξαρτώμενα Δ.Ν. 0-25

Ὁ διαχωρισμός στίς παραπάνω τρεῖς κατηγορίες δέν ἔχει σκοπό νά βάλει ἐτικέττα στά εἰδικά παιδιά, ἀλλά νά διευκολύνει τούς εἰδικούς στή μεταξύ τους ἐπικοινωνία καί νά βοηθήσει τό παιδί στήν παροχή ὅλων τῶν ἀναγκαίων καί καταλλήλων εἰδικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἄλλωστε, σήμερα, ἡ πνευματική καθυστέρηση θεωρεῖται σάν μία κατάσταση, πού δέν εἶναι σταθερή. Ἕνα ἄτομο μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καθυστερημένο σέ μία περίοδο τῆς ζωῆς του καί μετά νά διαφοροποιηθεῖ. Ἀλλά καί ὁ Δ.Ν. πού ἀποτελεῖ βασικό στοιχεῖο τῆς παραπάνω ταξινόμησης, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά κριτήρια τῆς πνευματικῆς καθυστέρησης καί ὄχι τήν οὐσία της.

Θά ἐπιχειρήσουμε σύντομη ἀνάλυση μόνο αὐτῆς τῆς κατηγορίας τῶν ν.κ. ἀτόμων, γιατί καί οἱ σκέψεις μας περί τῆς συμβολῆς τῆς Ἐκκλησίας στήν ἐπαγγελματική κατάρτιση καί ἀποκατάσταση τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες καί τήν κοινωνική τους ἔνταξη ἀφοροῦν τά ἐκπαιδεύσιμα ν.κ. ἄτομα.

Βασικά χαρακτηριστικά

Τά ἐκπαιδεύσιμα ν.κ. παιδιά ὡς πρός τή νοητική τους ἀνάπτυξη ἐμφανίζουν μειωμένη ἀντίληψη, ἀδύνατη μνήμη καί ἀστάθεια προσοχῆς, περιορισμένη δημιουργική φαντασία, ἴχνη κριτικῆς ἱκανότητας καί συλλογισμοῦ, σχεδόν μηδενική ἀφηρημένη σκέψη, πτωχό λεξιλόγιο καί βραδύτητα στή σχολική μάθηση. Ὡς πρός τή συναισθηματική τους κατάσταση, παρουσιάζονται ἀνήσυχα, εὐερέθιστα, μέ ὑψηλό ἐπίπεδο ἄγχους καί μειωμένο αὐτοσυναίσθημα. Ὁρισμένα παρουσιάζουν δυσκολίες στήν κοινωνική προσαρμογή καί συμπτώματα προβληματικῆς συμπεριφορᾶς. Ἕνας μικρός ἀριθμός ἐκπαιδεύσιμων ἀτόμων ἔχει, ὄχι σέ μεγάλο βαθμό δυσκολίες στήν ὅραση, τήν ἀκοή καί τήν κίνηση, ἐνῶ ἡ σωματική τους κατάσταση εἶναι γενικά καλή.

Κοινωνικο-οικονομικό ἐπίπεδο προέλευσης

Ἔρευνα πού ἔγινε τό 1980 σέ σύνολο 200 μαθητῶν μέ ἐλαφρά ν.κ. (ἐκπαιδεύσιμα) στό λεκανοπέδιο Ἀττικῆς, ἀπέδειξε ὅτι αὐτή ἔχει ἄμεση σχέση μέ τό ἐπάγγελμα καί τή μόρφωση τῶν γονέων.

Ἔτσι, ἄν ἐξαιρεθοῦν τά ἄτομα πού ἡ ν.κ. ὀφείλεται σέ ὀργανική αἰτία, σέ ποσοστό 4:1, ὀφείλειται αὐτή στό χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό ἐπίπεδο. Ὁ ὑποσιτισμός, ἡ κακή ποιότητα τῶν τροφῶν, ἡ ἀνωμαλία στά γεύματα, τό περιορισμένο καί ἀνθυγιεινό σπίτι, ἡ ἔλλειψη στοιχειωδῶν ἀνέσεων, ὁ ταραγμένος ὕπνος, εἶναι δυσμενεῖς παράγοντες τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης.

Ὁ ἀριθμός τους

Ἀκριβῆ στοιχεῖα γιά τόν ἀριθμό τῶν ἐκπαιδεύσιμων ν.κ. παιδιῶν στήν Ἑλλάδα δέν ἔχουμε. Δεχόμαστε ὅμως, σύμφωνα μέ τίς μετρήσεις πού ἔγιναν σέ Εὐρωπαϊκές χῶρες, ὅτι στό μαθητικό μας πληθυσμό τοῦ 1.800.000 παιδιῶν περιέχεται ἕνα 10% περίπου 180.000 παιδιά μέ εἰδικές ἀνάγκες καί τό 80% αὐτῶν θεωροῦνται ἐκπαιδεύσιμα.

Ἡ φοίτησή τους

Ἕνας μικρός ἀριθμός τῶν ἐκπαιδεύσιμων ν.κ. παιδιῶν φοιτᾶ στά εἰδικά σχολεῖα. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός σέ ποσοστό 90% εἶναι ἐνταγμένος στό μαθητικό δυναμικό τῶν κανονικῶν σχολείων, φοιτώντας σέ εἰδικές τάξεις, ὅπου ὑπάρχουν, ὅπου τούς παρέχεται ἡ ὀργανωμένη φροντίδα τῆς Εἰδ. Ἀγωγῆς. Εἶναι κύριος στόχος τῆς Ε.Α. νά παραμένουν τά παιδιά αὐτά ἐνσωματωμένα στό μαθητικό πληθυσμό τῶν κανονικῶν σχολείων, μέ τήν παροχή τῆς ἀνάλογης ἐκπαιδευτικῆς ὑποστήριξης.

Ἐπίπεδο γνώσεων

Στίς ἐκπαιδευτικές αὐτές μονάδες Ε.Α. ἀπό εἰδικά μετεκπαιδευμένους ἐκπαιδευτικούς, ἰδιαίτερα εὐαισθητοποιημένους καί ἀπό ἐπιστημονικό προσωπικό πού τό ἀποτελοῦν ψυχολόγοι, λογοθεραπευτές, ἐργασιοθεραπευτές, κοιν. λειτουργοί, ἐπιμελητές, προσφέρεται στούς μαθητές κάθε δυνατή βοήθεια στίς μαθησιακές δυσκολίες καί στίς ἄλλες δυσχέρειες πού ἀντιμετωπίζουν. Ἔτσι, οἱ ἐκπαιδεύσιμοι μποροῦν νά ἀποκτήσουν στοιχειώδεις σχολικές γνώσεις καί δεξιότητες. Μποροῦν νά ἀφομοιώσουν ὕλη, πού ἀντιστοιχεῖ στήν Δ΄ τάξη τοῦ κανονικοῦ Δημοτ. σχολείου καί στίς καλύτερες περιπτώσεις καί γιά ὁρισμένα μαθήματα ὕλης τῆς Ε΄ τάξης τοῦ κανονικοῦ σχολείου.

Η ΕΙΔΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ἡ ἐπαγγελματική βαθμίδα

Αὐτή ἀποτελεῖ τή συνέχεια τῆς Ε.Α. καί τό δεύτερο σκαλοπάτι ἐκπαίδευσης τῶν ἀποφοίτων τῶν εἰδικῶν σχολείων καί τῶν ἄλλων μαθητῶν πού φοίτησαν σέ εἰδικές τάξεις καί ἔλαβαν εἰδική ὑποστηρικτική βοήθεια. Στίς εἰδικές ἐπαγγελματικές σχολές θά ἐπιδιωχθεῖ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης καί τῆς κοινωνικῆς ἀποκατάστασης πού εἶναι καί ὁ τελικός σκοπός τῆς

Ε.Α..

Ἡ Ἑλληνική πραγματικότητα

Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τό Δελτίο Ε.Α. τοῦ ΥΠΕΠΘ (Σεπτέμβριος 1989), «Ἡ ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση τῶν ἐφήβων μέ εἰδικές ἐκπαιδευτικές ἀνάγκες καί τό πέρασμά τους ἀπ' τό σχολεῖο στήν ἐνεργό ζωή δέν ἔχει ὀργανωθεῖ ἀκόμα σέ ἱκανοποιητικό ἐπίπεδο. Ὑπάρχει ἔλλειψη ὑλικοτεχνικῆς ὑποδομῆς, ἐξειδικευμένου προσωπικοῦ, προγραμμάτων...».

Εἰδικές ἐπαγγελματικές σχολές

Σήμερα λεῖτουργοῦν μία μόνο δημόσια εἰδική ἐπαγγελματική σχολή στήν Καλλιθέα καί δύο ἰδιωτικές πού ἀνήκουν σέ Ἱδρύματα. Αὐτές οἱ τρεῖς σχολές εἶναι ἁρμοδιότητας τοῦ ΥΠΕΠΘ. Ἐπίσης, ὑπάρχουν ὁρισμένα ἱδρύματα πού συνεργάζονται μέ τόν Ὀργανισμό Ἀπασχόλησης Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ, τό γνωστό Ο.Α.Ε.Δ. στό ὁποῖο στέλνονται ἀνάπηρα ἄτομα ἡλικίας 15 ἐτῶν καί πάνω γιά προεπαγγελματική κατάρτιση.

Ὑπάρχουν ἀκόμη καί οἱ Τεχνικές Ἐπαγγελματικές Σχολές Εἰδικῆς Ἀγωγῆς (Τ.Ε.ΣΕ.Α.) στήν Ἀθήνα γιά ἄτομα κυρίως μέ κινητικά προβλήματα καί μεσογειακή ἀναιμία. Στίς σχολές αὐτές δικαίωμα ἐγγραφῆς ἔχουν ὅσα ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες εἶναι κάτοχοι ἀπολυτηρίου Γυμνασίου.

Μετά δηλαδή ἀπό 20 χρόνια Ε.Α., δέν ἔχουμε κατορθώσει νά ὀργανώσουμε καί αὐτό ἔχει μεγάλη σημασία, τήν ἐπαγγελματική βαθμίδα τῆς Ε.Α., χωρίς φυσικά νά παραβλέπουμε τίς δυσκολίες, τή στιγμή μάλιστα πού ἕνα μέρος τῶν ἐξόδων γιά τήν ὀργάνωση καί λειτουργία τῶν σχολῶν αὐτῶν ἐπιχορηγεῖται ἀπό τό Εὐρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμεῖο τῆς Ε.Ο.Κ..

Ἐρώτημα:
«Τί γίνονται λοιπόν ὅλα αὐτά τά ἄτομα πού ἔλαβαν Ε.Α.;»

Τά παιδιά πού ἔλαβαν Ε.Α. καί ἀποφοίτησαν ἀπό ἀντίστοιχες ἐκπαιδευτικές μονάδες, ἔχουν χρονολογική ἡλικία 12-15 ἐτῶν, πολλές φορές καί 16 καί πνευματική ἡλικία 10-12 ἐτῶν. Αὐτά, ἤ θά φοιτήσουν στό Γυμνάσιο, ἤ θά γραφτοῦν στίς ἐπαγγελματικές σχολές καί ἱδρύματα πού δέχονται κατά κανόνα ἀσκήσιμα παιδιά, ἤ δέν πᾶνε πουθενά. Στό Γυμνάσιο κυρίως γράφονται τά ἐκπαιδεύσιμα ν.κ. ἄτομα πού δέχθηκαν Ε.Α. στίς εἰδικές τάξεις τῶν κανονικῶν σχολείων. Ἐκεῖ, χωρίς ὑποστηρικτά προγράμματα καί ἀνάλογη προστασία, ἀπορρίπτονται.

Οἱ ἐκπαιδευτικοί τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, οἱ περισσότεροι χωρίς καμμία ἐνημέρωση γιά τά ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες τά βλέπουν μόνο σάν πολύ κακούς μαθητές καί τά ἀπορρίπτουν.

Αὐτά ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο γυρίζουν στό σπίτι καί ὁρισμένα στή συνέχεια βρίσκουν κάποια ἐργασία. Τά παιδιά πού ἀποφοίτησαν ἀπό τήν ἀνώτερη βαθμίδα τῶν εἰδικῶν σχολείων στρέφονται στίς εἰδικές ἐπαγγελματικές σχολές. Ἐκεῖ, πολύ λίγα συνεχίζουν, ἐνῶ τά περισσότερα ἐγκαταλείπουν ἐξ' αἰτίας τῆς ἀνομοιογένειας τοῦ μαθητικοῦ δυναμικοῦ τῶν σχολῶν ἀπό ἄποψη νοημοσύνης, συμπεριφορᾶς καί προσαρμογῆς.

Προσδιοριστικό ρόλο σ' αὐτό παίζει καί ἡ νοοτροπία τῶν γονέων, πού ὁ καθένας θεωρεῖ ὅτι τό παιδί του βρίσκεται σέ καλύτερο ἐπίπεδο ἀπό τό ἄλλο. Τά περισσότερα παιδιά πού θά φύγουν καί ἀπό τίς σχολές αὐτές μένουν στά σπίτια τους. Ἐμεῖς δέν παραβλέπουμε τό γεγονός ὅτι στίς σχολές αὐτές καί στά Ἱδρύματα πού συνεργάζονται μέ τόν Ο.Α.Ε.Δ. φοιτοῦν ἀσκήσιμα ν.κ. ἄτομα καί ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀδύνατον νά φοιτήσουν μαζί καί ἐκπαιδεύσιμα ἄτομα.

Τέλος, αὐτά πού δέν συνέχισαν πουθενά, οὔτε στό Γυμνάσιο, οὔτε τίς ἐπαγγελματικές σχολές ἤ βρίσκουν κάποια ἐργασία κυρίως κοντά στούς γονεῖς τους, ἤ ἔχουν τήν ἴδια τύχη μέ τά προηγούμενα.

Συμπερασματικά λοιπόν μποροῦμε νά ποῦμε πώς ἕνας σημαντικός ἀριθμός τῶν ἐκπαιδεύσιμων ν.κ. ἀτόμων στήν ἐφηβική ἡλικία κλείνεται στά σπίτια τους, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα καί ἡ εὐκαιρία κάπου νά συνεχίσουν καί τά περισσότερα γυρίζουν ἀνεξέλεγκτα στούς δρόμους. Ἀπό ἐδῶ καί πέρα ἀρχίζουν νά δημιουργοῦνται τά τεράστια προβλήματα, ἀτομικά, οἰκογενειακά, κοινωνικά, πού

καθημερινά ὅλοι τά βλέπουμε καί τά διαβάζουμε.

Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Προτοῦ καθιερωθεῖ ἡ ἐννιάχρονη ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση λειτουργοῦσαν οἱ κατώτερες Τεχνικές καί Ἐπαγγελματικές σχολές, ἡμερήσιες καί νυχτερινές. Σ' αὐτές φοιτοῦσαν κατά κύριο λόγο παιδιά μέ ἀπολυτήριο τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου πού δέν μποροῦσαν νά παρακολουθήσουν τά μαθησιακά διδακτικά προγράμματα τοῦ τότε Γυμνασίου καί δέν πήγαιναν καθόλου σ' αὐτό ἤ προσπαθοῦσαν καί δέν πετύχαιναν στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις ἤ ἀπορρίπτονταν κατά τά πρῶτα ἔτη τῆς φοίτησής τους σ' αὐτό.

Ὅσοι πήγαιναν σέ νυχτερινές τέτοιες σχολές τό πρωί ἐργάζονταν σέ ἀνάλογες ἐργασίες μέ τήν εἰδικότητα τοῦ τμήματος πού φοιτοῦσαν. Οἱ σχολές ὅμως αὐτές μέ τήν 9χρονη ὑποχρεωτική φοίτηση τῶν παιδιῶν στά Γυμνάσια καταργήθηκαν.

Ἔτσι, ἕνα τεράστιο ἐκπαιδευτικό κενό ἔχει δημιουργηθεῖ καί γιά τούς «ἀνώριμους» ἀπόφοιτους μαθητές τῶν κανονικῶν Δημ. σχολείων ἀλλά καί γι' αὐτούς πού ἀποφοιτοῦν ἀπό τίς σχολικές μονάδες εἰδικῆς ἀγωγῆς, τά γνωστά Σ.Μ.Ε.Α..

Ἔχουμε τήν πεποίθηση, ὅτι ἡ λογική, ὡς πρός τόν ἀριθμό, ἐπανίδρυση τῶν σχολῶν αὐτῶν σέ νέες βάσεις καί σύγχρονη ὀργάνωση μπορεῖ νά δώσει ἱκανοποιητική λύση στό κενό πού ἔχει παρουσιαστεῖ. Προτείνουμε τήν ἀνάληψη πρωτοβουλίας καί τήν ἵδρυση ἀπό τήν Ἐκκλησία κατώτερης εἰδικῆς ἐπαγγελματικῆς σχολῆς στήν ὁποία θά φοιτοῦν ἄτομα μέ ἐλαφρά νοητική καθυστέρηση.

Στήν ἀρχή μποροῦν νά δημιουργηθοῦν δύο τέτοιες σχολές, μία στήν Ἀθήνα καί μία στή Θεσσαλονίκη.

Οἱ σχολές αὐτές θά δίνουν τά πρῶτα χρόνια φοίτησης γενική προεπαγγελματική κατάρτιση, ἡ ὁποία θά ἐξελίσσεται σέ ἐπαγγελματική καί θά εἰδικεύεται στή συνέχεια σέ ἐπαγγέλματα πού ἔχουν σχέση μέ τήν ἐκκλησιαστική ζωή καί τά ὁποῖα μποροῦν νά ἐκτελοῦν τά ἄτομα μέ ἐλαφρά ν.κ., εἴτε μόνα τους, εἴτε ἐργαζόμενα ὡς βοηθοί τέτοιων

τεχνιτῶν.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Ἐγγραφές

Θά μποροῦν σ' αὐτούς νά γράφονται ὁριακά καί ἐκπαιδεύσιμα ν.κ. ἄτομα πού ἔχουν λάβει Ε.Α. στίς ἀντίστοιχες μονάδες. Ἀκόμη, θά μποροῦν νά τίς παρακολουθοῦν μέ σύσταση τῶν καθηγητῶν πρός τούς γονεῖς καί μαθητές, πού ἡ ἀπόδοσή τους κρίνεται ἐντελῶς ἀνεπαρκής κατά τό πρῶτο ἔτος τῆς φοίτησής τους στό Γυμνάσιο, χωρίς νά γίνεται κατάχρηση σ' αὐτό.

Ἔτσι, τό 80% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἐκπ. ν.κ. ἀτόμων, θά λαβαίνει ἐπαγγελματική κατάρτιση.

Τά παιδιά πού θά γράφονται στίς σχολές αὐτές, θά πρέπει νά ἔχουν ἡλικία 14-15 χρόνων.

Φοίτηση

Θά εἶναι τετραετής. Τά δύο πρῶτα χρόνια τά μαθήματα μποροῦν νά εἶναι πρωϊνά καί οἱ μαθητές νά ἀπασχολοῦνται τό ἀπόγευμα. Τά δύο ἑπόμενα χρόνια οἱ μαθητές θά ἐργάζονται τό πρωί καί θά παρακολουθοῦν ἀπογευματινά καί βραδινά μαθήματα. Ὅπου εἶναι δυνατό, οἱ ὧρες τῆς ἐργασίας καί τοῦ σχολικοῦ προγράμματος μπορεῖ νά εἶναι περισσότερο ἐλαστικές, ἰδιαίτερα δέ τόν τελευταῖο χρόνο τῆς φοίτησης.

Προγράμματα μαθημάτων καί διδασκαλίας

Τά μαθήματα θά ἀνήκουν σέ τρεῖς κύκλους. Θά εἶναι:

- Θεωρητικά (παροχή σχολικῶν γνώσεων).
- Πρακτικά (ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση σέ διάφορα ἐργαστήρια ἐπαγγελματικῆς μαθητείας ἤ σέ ἐργαστήρια τῆς ἴδιας τῆς ἐπαγγελματικῆς σχολικῆς μονάδας, ἤ στούς τόπους ἐργασίας).

- Ἐνισχυτικά καί καθοδηγητικά μαθήματα.

α) Παροχή σχολικῶν γνώσεων

Θά συνεχίζονται καί θά διευρύνονται οἱ σχολικές γνώσεις πού πῆραν οἱ μαθητές στίς μονάδες Ε.Α. ἤ ὅπου ἀλλοῦ προηγουμένως φοίτησαν. Σέ τακτές ὧρες θά διδάσκονται τά μαθήματα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καί τῶν Μαθηματικῶν. Τή διδασκαλία μποροῦν νά τήν ἀναλάβουν ἐκπαιδευτικοί τῆς Α΄/βάθμιας καί Β΄/βάθμιας ἐκπαίδευσης πού ἔχουν μετεκπαιδευτεῖ στήν Ε.Α. Ἀπαραίτητα τά ἀνάλογα κατάλληλα βιβλία.

β) Ἐπαγγελματική κατάρτιση - Ἐπαγγέλματα

Θά τήν ἀναλάβουν ἐκπαιδευτές πού θά προέρχονται ἀπό τούς ἴδιους ἐπαγγελματικούς χώρους. Θά γίνεται σέ ἐργαστήρια πού θά ὑπάρχουν μέσα στίς σχολές ἤ ἔξω ἀπ' αὐτές. Μπορεῖ ἀκόμη νά γίνεται καί στούς ἴδιους τούς ἐπαγγελματικούς τόπους ἐργασίας. Θά εἶναι θεωρητική καί πρακτική. Ὅπως καί προηγουμένως ἀνέφερα, οἱ σχολές αὐτές μποροῦν νά δίδουν ἐπαγγελματική κατάρτιση γιά διάφορα ἐπαγγέλματα ἀλλά κατά τή γνώμη μας εἶναι προτιμότερο νά ὑπάρχουν τμήματα, πού θά προετοιμάζουν τούς σπουδαστές της γιά ἐργασίες πού ἔχουν σχέση μέ τήν ὅλη ἐκκλησιαστική ζωή.

Ἔτσι μπορεῖ νά ὑπάρχουν τμήματα κηροπλαστικῆς, ἁγιογραφίας, κατασκευῆς διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν, ἱεροραπτικῆς, ἀλλά ἀκόμη μπορεῖ νά προπαρασκευάζει καί ἄτομα γιά βοηθούς τυπογράφους, βιβλιοδέτες, λαντζέρηδες, κηπουρούς, καθώς ἐπίσης καί νεωκόρους, κλητῆρες, ἐπιστάτες, συντηρητές καί μεταφορεῖς.

γ) Ἐνισχυτικά καί καθοδηγητικά μαθήματα

Ἀπό τίς μελέτες στατιστικῶν στοιχείων ἄλλων χωρῶν, γνωρίζουμε ὅτι οἱ ἀποτυχίες τῶν ἐκπαιδεύσιμων ν.κ. ἀτόμων στόν ἐπαγγελματικό τομέα ὀφείλονται ὄχι σέ ἔλλειψη ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης, πού ἀφορᾶ τήν ἱκανότητα γιά ἐκτέλεση τῆς ἐργασίας, ἀλλά σέ διαταραχές

τῆς προσωπικότητας καί ἀνικανότητας κοινωνικῆς προσαρμογῆς. Στή χώρα μας παρόμοια στατιστικά στοιχεῖα πού νά δείχνουν τό βαθμό ἐπιτυχίας τοῦ ἀτόμου στό ἐπάγγελμα δέν ἔχουμε. Ἔρευνα πού ἔγινε στή Ν. Ὑόρκη μᾶς λέει πώς τό 60-80% τῶν ἐκπαιδεύσιμων ν.κ. ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τή δουλειά τους, ἐπειδή δέν τηροῦσαν τό ὡράριο ἐργασίας, ἀπουσίαζαν αὐθαίρετα, δέν ὑπάκουαν στίς ἐντολές τῶν προϊσταμένων, ἐκνευρίζονταν ἀδικαιολόγητα καί τά παρόμοια. Πρός τά ἐκεῖ, θά στοχεύουν τά καθοδηγητικά μαθήματα. Θά πρέπει μέ τή σχετική διδασκαλία οἱ ἀρνητικές καταστάσεις νά ὑποχωροῦν, ὥστε τά ἄτομα νά ἀποκτοῦν σταθερότητα στήν ψυχική τους διάθεση, εὐστάθεια στό συναισθηματικό τους κόσμο, συγκινησιακή χαλάρωση, ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐργασία τους, νά εἶναι ὑπάκουοι, ἤρεμοι, ἀποδοτικοί, συνεργάσιμοι. Νά ἔχουν μέ ἕνα σωστό λόγο σωστή ἐργασιακή συνείδηση καί πρέπουσα ἐργασιακή συμπεριφορά. Στά καθοδηγητικά μαθήματα νά περιέχονται ἀκόμη καί κοινωνικές γνώσεις πού θά ἀναφέρονται στήν ἐξεύρεση ἐργασίας καί στήν ἄντληση κάθε εἴδους σχετικῆς πληροφορίας. Θά μαθαίνουν ποῦ θά ἀπευθύνονται γιά νά βροῦν δουλειά. Θά γνωρίζουν τά διάφορα ἁρμόδια γραφεῖα, τίς παντός εἴδους ἀγγελίες πού δημοσιεύονται σέ ἐφημερίδες, περιοδικά, πινακίδες κ.ἄ.. Ἐπίσης, θά πρέπει νά διδάσκονται καί οἱ θεωρητικές γνώσεις, οἱ ἰδιαίτερες γιά κάθε ἐπάγγελμα ἀπ' αὐτά πού μποροῦν νά κάνουν τά ἐκπαιδεύσιμα ν.κ. ἄτομα.

Σπουδαία θέση στό πρόγραμμα θά ἔχουν τά ἐνισχυτικά μαθήματα. Αὐτά μέ διάφορους τρόπους θά ἀποβλέπουν στήν ἐνίσχυση τῶν ἀσθενικῆς μνήμης, τῆς ὑποτονικῆς προσοχῆς, τῆς ἀδύνατης φαντασίας, τῆς ἀνύπαρκτης κριτικῆς ἱκανότητας καί τῶν ἄλλων παρόμοιων λειτουργιῶν. Τή διδασκαλία τῶν καθηδηγητικῶν μαθημάτων νά τήν ἀναλάβει τό προσωπικό τῶν νέων κλάδων Ε.Α. κατά περίπτωση. Ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων αὐτῶν θά εἶναι μοιρασμένος καί στά τέσσερα χρόνια τῆς φοίτησης καί θά ἀποτελεῖ ὀργανική συνέχεια αὐτῶν πού οἱ μαθητές στίς προηγούμενες μονάδες Ε.Α. διδάχθηκαν καί ἀσκήθηκαν. Ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά ἐξαντλεῖται σέ συμβουλές, παραινέσεις καί λογοκοπία. Πρέπει νά συνδυάζει ἁρμονικά τή θεωρητική γνώση καί πρακτική ἐμπειρία πού ἀποκτιέται μέ ἐπιτόπιες παρατηρήσεις, ἐπισκέψεις, προβολές, εἰκόνες

καί ἀνάλογες ἐνισχυτικές ἀσκήσεις.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Δέν τρέφω αὐταπάτες πώς κάτι τό ἄγνωστο καί πρωτοειπωμένο προσφέρω! Ἡ σεπτή ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας μας καί οἱ ἀνάλογες ὑπηρεσίες στίς ὁποῖες ὑπηρετοῦν φωτισμένοι κληρικοί καί συναισθητοποιημένοι λαϊκοί ὡς ὑπάλληλοι, ἀσφαλῶς ἔχουν ἀπασχοληθεῖ μέ παρόμοιες σκέψεις.

Βαθύτατα πιστεύω πώς ἡ Ἐκκλησία μας δέν μπορεῖ νά ἔχει μείνει ἀδρανής στό θέμα τῆς ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης καί φροντίζει γιά τήν ἐπαγγελματική ἀποκατάσταση τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες.

Καταθέτω ὅμως τήν προσωπική μου ἐμπειρία ἀπό τή 10ετή καί πλέον ἐνασχόλησή μου μέ τά θέματα τῆς Εἰδικῆς Ἀγωγῆς, πιστεύοντας ὅτι μποροῦν νά γίνουν περισσότερα καί νά εὐεργετηθεῖ πραγματικά ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἐκπαιδεύσιμων ν.κ. ἀτόμων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἀγουρίδου Σαβ. «Ὁ Κοινωνικός Χαρακτήρ τῆς Ὀρθοδοξίας», Θεσ/νίκη 1962.

2. Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1989.

3. Μπρατσιώτου Παναγ. «Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες καί τό κοινωνικό πρόβλημα», Ἀθήνα 1990.

4. Σκανδάλη Χρήστ. «Τά καθυστερημένα ἄτομα στήν Ἑλληνική Κοινωνία», Γιάννενα 1980.

5. Σπετσιώτη Γιάννη «Ἐπαγγελματική κατάρτιση καί ἀποκατάσταση τῶν ἐκπαιδεύσιμων νοητικῶς καθυστερημένων ἀτόμων», Ἀθήνα 1991.

6. Στογιάννου Βασ. «Κηρύγματα ἐπί θαυμάτων», Θεσ/νίκη 1975.

7. ΥΠΕΠΘ «Δελτίο Πληροφοριῶν Εἰδικῆς Ἀγωγῆς», Ἐπιμέλεια Νικόδημου Στέλ., Δ/ντή Εἰδικῆς Ἀγωγῆς, Ἀθήνα 1988.

8. Φίλη Λουκᾶ «Παιδιά μέ εἰδικές ἀνάγκες», Ραδιοφωνική συνέντευξη.

Σπύρου Κ. Τσιτσίγκου

Ὁ ἄνθρωπος καί τό φυσικό περιβάλλον

Ἡ ἀνθρωπότητα σήμερα, στό τέρμα τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἀντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα ἀπό τήν αὐξημένη μόλυνση καί καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Τό πρόβλημα ἔχει προσλάβει πραγματικά παγκόσμιες διαστάσεις σ' Ἀνατολή καί Δύση, μέ πολλές προεκτάσεις καί ἐπιπτώσεις. Οἱ (εἰδικοί) ἐπιστήμονες δέν ἔχουν ἀκόμα συμφωνήσει οὔτε γιά τίς αἰτίες οὔτε γιά τούς τρόπους ἀντιμετωπίσεώς του, γιατί ὅλες οἱ προτεινόμενες λύσεις δέν εἶναι ἄμοιρες ἰδεολογικῶν καί φιλοσοφικῶν προκαταλήψεων.

Ἔτσι, ἡ ἐνεργειακή κρίση καί τό οἰκολογικό πρόβλημα μέ τήν ἀπειλή τοῦ θανάτου ἀφενός, καί οἱ ἰδεολογικοφιλοσοφικές προκαταλήψεις τῶν ἁρμοδίων ἀφετέρου, μπάζουν καί πάλι τή Θεολογία στό προσκήνιο τῆς ζωῆς, κι αὐτή τή φορά «ἀπό τήν πόρτα τῆς κουζίνας».

Πάγια θεολογική πεποίθηση εἶναι ἡ πανταχοῦ παρουσία τοῦ Θεοῦ στή Γῆ, τή θάλασσα καί τόν οὐρανό.

Γι' αὐτό, σήμερα, 4 Φεβρουαρίου, ἑορτή τῶν Ἁγίων Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου καί τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀβραμίου, ἐπισκόπου Ἀρβήλ τῆς Περσίας, ἡ ἱ. Μητρόπολις Χαλκίδος καθόρισε, βάσει τοῦ προγράμματος, ν' ἀναλύσουμε θεολογικά τή σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρός τό φυσικό του περιβάλλον. Λοιπόν, τόσο ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος, ὁ ὁποῖος ἀσκήτεψε πάνω στό Πηλούσιο ὄρος, ὅσο καί ὁ ἱερομάρτυς Ἀβράμιος, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε νά προσκυνήσει τόν Ἥλιο σά Θεό ἀντί τοῦ Δημιουργοῦ ὅλων τῶν φυσικῶν στοιχείων, μᾶς χαράζουν τά ὅρια τῆς μελέτης μας αὐτῆς, ἔτσι ὥστε ὀρθόδοξα νά μποροῦμε νά κρατᾶμε μέ διάκριση μία ἰσορροπία μεταξύ μιᾶς οἰκολογικῆς καταστροφῆς ἀφενός, καί μιᾶς φυσιολατρίας ἀφετέρου. Εὐχαριστοῦμε καί ἀπό τή θέση αὐτή τήν ἱ. Μητρόπολη ἀλλά καί τό Σεβασμιώτατο ἰδιαιτέρως γιά τήν εὐαισθη-

τοποίησή τους πάνω σ' ἕνα, τόσο καυτό καί ἐπίκαιρο θέμα, τό ὁποῖο, δυστυχῶς, ὅπως καί πολλά ἄλλα, γίνονται ἀντικείμενα πολιτικῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἰδίως ἐκ μέρους τῶ κομματικῶν νεολαιῶν. Ἐλπίζω μέ τήν παροῦσα ὁμιλία νά διαφωτιστοῦν ἀρκετά σημεῖα, γενόμενα ἐρεθίσματα γιά περαιτέρω προβληματισμούς.

Ἐπειδή ἡ διερεύνηση τοῦ θέματός μας ἅπτεται τόσο τῆς Οἰκολογίας ὅσο καί τῆς Θεολογίας, δηλ. τῆς οἰκοθεολογίας, εἶναι ἀνάγκη νά δοῦμε «ἐν ὀλίγοις» τί ἐστί «οἰκολογία». Ἱδρυτής τῆς Οἰκολογίας θεωρεῖται ὁ Θεόφραστος. Οἰκολογία ὀνομάζεται ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μέ τίς σχέσεις τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν (ζώων ἤ φυτῶν) πρός τό περιβάλλον τους. Στήν Κ. Δ. ὁ θεολογικός ὅρος «οἰκονομία» σχετίζεται ἐννοιολογικά μέ τόν ὅρο «οἰκολογία». Παραπλήσιες ἐπιστήμες εἶναι: ἡ οἰκονομική τοῦ χώρου, ἡ Οἰκονομική Γεωγραφία καί ἡ Ἠθολογία μέ τήν Ἀνθρωπογεωγραφία, ἡ ὁποία διαιρεῖται στήν αὐτοικολογία καί τή συνοικολογία.

Χριστιανικά, δέ θά ἔπρεπε νά διακρίνουμε μεταξύ οἰκολογίας καί Κοσμολογίας, ἀλλά μεταξύ Ἐκκλησιολογίας καί Κτισιολογίας.

Τό σύμπαν ἔχει ἡλικία 20 δισ. ἐτῶν, ἐνῶ τό φυσικό περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἡλικία 4,5 δισ. ἐτῶν.

Κατά τήν ὀρθόδοξη Κοσμολογία πιστεύουμε ὅτι τό περιβάλλον εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, καί ἄρα ἀντικείμενο τῆς Θ. Πρόνοιας. Μάλιστα δέ, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀποκαλεῖ τόν Χριστό «Τεχνίτη Λόγο». Ὁμοίως στό κελτικό πάνθεο Lug θεωρεῖται ὡς ὁ «προικισμένος Υἱός, ὁ ἄρχων ὅλων τῶν τεχνῶν», καθώς ἦσαν στήν ἀρχαιοελληνική μυθολογία ὁ Ἀπόλλων καί ὁ Προμηθέας.

Ὁ κόσμος, λοιπόν, δημιουργήθηκε «καλός λίαν» (*Γεν.* 1, 31), ἀφοῦ «πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν», κατά τόν Ἀπόστολον Παῦλον (*Α΄ Τιμ.* 4, 4).

Ἡ ἄριστη ἰσορροπία καί ἁρμονία τοῦ παραδείσιου περιβάλλοντος δικαιολογεῖται ἐκ τῆς Τριαδικῆς του δημιουργίας, τῆς ὁποίας καί ὑπῆρξε εἰκόνα. Ἔτσι, κάθε οἰκοθεολογία δέον νά εἶναι τριαδική: α) ἁρμονία φυσικοῦ περιβάλλοντος (Ἐδέμ), β) ἁρμονία κοινωνικοῦ περιβάλλοντος (τοῦ ζεύγους τῶν πρωτοπλάστων) καί γ) ἁρμονία θεολογικοῦ περιβάλλοντος (ὡς πρός τήν ἐπικοινωνιακή δηλ. σχέση Θεοῦ καί πρωτοπλάστων).

α) Ἡ φυσική ἰσορροπία τῆς Ἐδέμ

Ὡς γνωστό, ὑπάρχουν τόποι «πνευματικοί, «ἅγιοι», ἤ «ἱεροί», ὅπως καί τόποι «καταραμένοι», ὅπως γιά παράδειγμα οἱ περιοχές γύρω ἀπ' τά νησιά Ἀζόρες καί Μπαχάμες (τό γνωστό τρίγωνο τοῦ Διαβόλου). Σ' αὐτές τίς περιοχές ἤ γήϊνες ζῶνες, τό γεωγραφικό περιβάλλον δέχεται ἠλεκτρομαγνητική ἀκτινοβολία, εἴτε ἀπ' τό ὑπέδαφος, εἴτε ἀπό τήν ἐπιφάνεια, εἴτε ἀπ' τήν ἀτμόσφαιρα (π.χ. τή σεληνιακή ἐπίδραση τοῦ Εὐβοϊκοῦ)· ἀλλά τό σημαντικότερο εἶναι ὅτι μπορεῖ νά προκληθεῖ ἐνέργεια εἴτε ἀπ' τά ἴδια τά ὑλικά μιᾶς οἰκοδομῆς, ἤ τά ἀντικείμενα ἑνός κλειστοῦ χώρου, εἴτε ἀπό τήν ἀρχιτεκτονική διάταξη τοῦ οἰκοδομήματος, ἀνάλογα μέ τίς γεωμετρικές τους σχέσεις, «ὁπότε εὐθύνεται ἠθικά» καί ἐμπίπτει ὁ ἀνθρώπινος παράγων. Στήν Π.Δ. τέτοιους «καταραμένους» τόπους εἶχαν στήν ἔρημο τοῦ Ἰούδα, τή Νεκρά Θάλασσα, τά νεκροταφεῖα, τή Ναζαρέτ (*Ἰω.* 1, 46), ὅπως ἐπίσης καί στήν Κ.Δ. τόν «Ἀκελδαμά» (ἀγρό αἵματος) κ.λπ.. Ἀντίθετα, οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν καί ἱερούς χώρους, ὅπως στή Συχέμ τή δρῦ Μωρία, τή δρῦ Μαμβρῆ, τή Σηλώ, Βαιθήλ καί Βεερσεβά. Οἱ ἱεροί τόποι αὐτοί εἰκόνιζαν τόν Παράδεισο, ὁ ὁποῖος περιεῖχε γῆ, ὑπέδαφος, πανίδα καί χλωρίδα θαυμάσια καί ἄριστη. Συγκεκριμένα ἡ Ἐδέμ περιεῖχε γῆ, ὑπέδαφος, πανίδα καί χλωρίδα, θαυμάσια καί ἄριστη. Συγκεκριμένα ἡ Ἐδέμ περιείχετο ἀπό 4 ποταμούς (Γεών, Φισσών, Τίγρη καί Εὐφράτη). Ὁ ποταμός θεολογικά εἶναι σύμβολο τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (*Ἰω.* 7, 37-39), ἀφοῦ τό νερό συμβολίζει τήν πηγή τῆς ζωής. Τό χῶμα συμβολίζει τήν ἀνθρώπινη φύση. Τά βράχια (Κηφάς) συμβολίζουν τήν Πέτρα, τόν ἀπόστολο Πέτρο, ὁ ὁποῖος στηρίζεται στόν ἀκρογωνιαῖο Λίθο-Χριστό. Τά ὄρη συμβολίζουν τόν ἴδιο τό Θεό (πρβλ. Λίβανος). Τό παραδείσιο περιβάλλον περιεῖχε ἀκόμα καλλωπιστικά φυτά, ὀπωροφόρα καί ποικίλα ζῶα κατά μία ἁρμονική οἰκολογική ἰσορροπία, τήν ὁποία περιγράφουν ἐσχατολογικά οἱ προφῆτες Ἠσαΐας καί Μιχαίας. Τήν τροφική ἁλυσίδα ἀναπτύσσει καί ὁ Γενάδιος Σχολάριος μέ δύο παραδείγματα: βροχή-βοτάνη-πρόβατο-λύκος-λιοντάρι, ἤ χόρτα-κουνέλι-ἀλεποῦ, καί θυμάρι-ἔντομα-πουλιά-σκουλήκια-καταστροφή βλάστηση. Ἔτσι, «τά ἀσθενέστερα τοῖς ἰσχυροτέροις τροφή γίνεται» πρός δόξαν τῆς Θείας Πρόνοιας, ἡ ὁποία τόσο ἁρμονικά καί σκόπιμα τά

ἔχει προνοήσει. Ἀλλά ὁ «παράδεισος» εἶχε καί πλούσιο ὑπέδαφος. Κατ' ἀρχάς δέν τόν διετάραζαν σεισμοί, ἀλλά «ἠρεμοῦσε»μαζί μέ τά ζῶα καί τά φυτά, πού δέν ἐπαναστατοῦσαν κατά τῶν ἁγίων πρωτοπλάστων. Κατά τόν προφήτη Ἰεζεκιήλ ὑπῆρχαν ὀρυκτά καί πολύτιμοι λίθοι, γνωστοί ὡς «θησαυροί», ὁ «μαργαρίτης»: σάρδιο, τοπάζιο, σμάραγδος, σάπφειρος, ἄργυρος, χρυσός κ.λπ.. Ὅλ' αὐτά ἡ Τέχνη, καί ἰδιαίτερα ἡ Ζωγραφική, δέν ἦταν δυνατό νά μήν τά παραστήσει. Ὁ Ἱππόλυτος Ταίν διετύπωσε τή θεωρία ὅτι ἡ ἑλληνική τέχνη ὀφείλει τή διαμόρφωσή της στήν ἑλληνική φύση (Καρυάτιδες, Παρθενών κ.λπ.). Ἡ ὀρθόδοξη ἁγιογραφία ἀνταποκρίνεται, ἐξεικονίζουσα -«ἱστοροῦσα» δηλ. τήν προπτωτική ὡραία («καλή») φύση- τό ἀρχαῖον κάλλος. Ἔτσι, μποροῦμε νά μιλᾶμε σήμερα γιά οἰκοθεολογική ἁγιογραφία, μέσα στούς ὀρθόδοξους χριστιανικούς ναούς. Πραγματικά, ἡ βυζαντινή Εἰκονογραφία καί Ναοδομία (στήν Ἀρχιτεκτονική) ἀπεικονίζουν τήν ἁρμονία (εἰρήνη, ἀγαπητική σχέση ἑνότητας καί κοινωνίας) κτιστοῦ (δηλ. φύσης) καί ἄκτιστου (δηλ. Θεοῦ). Ἔτσι, ἡ ἄλογη δημιουργία «λογοποιεῖται», ἐπανέρχεται στίς σωστές - ὀρθές (σῶες) διαστάσεις καί αἰσθητικές προοπτικές.

Ἀφοῦ ὁ Θεός μέσα σέ 5 δημιουργικές ἡμέρες, δηλ. «γεωλογικούς αἰῶνες», κατασκεύασε τή Φύση, τήν 6η «ἡμέρα», δηλ. πρό 30 ἑκατομ. ἐτῶν, κατά τή Μειόκαινη περίοδο, δημιουργεῖ τόν ἄνθρωπο, ἐνῶ πρό 4 δισ. ἐτῶν εἶχε δώσει τή ζωή, μέσα ἀπό τά βάθη τῶν ὠκεανῶν, καί μάλιστα πρῶτα στά γλυκά νερά. Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος ὡς «μικρόκοσμος» εἶνα δισύνθετος, προερχόμενος ἐκ τῆς γῆς (χοϊκός-Ἀδάμ) καί ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (τῆς Θείας πνοῆς), καί ἄρα εἶναι σύνδεσμος τῶν δύο κόσμων φυσικοῦ καί πνευματικοῦ, κι ὄχι μόνο ἄγγελος οὔτε μόνο ζῶο, ὅπως τόν θέλουν οἱ Δαρβινιστές.

Ὁ σοφός Δημιουργός ἀφοῦ ἑτοίμασε πρῶτα ὄχι τό ἀνάκτορο τοῦ βασιλιᾶ ἀνθρώπου, μέσα στό ὁποῖο νά κάνει αὐθαίρετα ὁ τελευταῖος ὅ,τι θέλει, ἀλλά τό «νοικιασμένο» του σπίτι, τόν τοποθέτησε μέσα σ' αὐτό «ἐργάζεσθαι» καί «φυλάσσειν» αὐτό.

Ἡ σχέση τῶν Πρωτοπλάστων μέ τό φυσικό τους περιβάλλον πρό τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἦταν, ὅπως εἴπαμε, ἄριστη ἀλληλεπίδραση. Γιατί, ὁ Θεός ἔκτισε τόν φυσικό «οἶκο» τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι μόνο ἀπό τά 4 δομικά συστατικά στοιχεῖα, τά ἴδια πού ἔπλασε καί τόν

ἄνθρωπο (ἀέρας, νερό χῶμα καί πῦρ) τά ὁποῖα ἀκοῦμε λ.χ. στήν εὐχή τῆς βαπτίσεως, ἀλλά καί σά σύμβολο καί «εἰκόνα» του. Οἱ «δερμάτινοι χιτῶνες» τοῦ Ἀδάμ εἶναι ἡ σάρκα μας· ἀλλά ὅ,τι εἶναι γιά τό δέρμα ὁ «χιτώνας», αὐτό εἶναι γιά τόν ἄνθρωπο ἡ σάρκα, δηλ. ἡ χοϊκή του φύση. Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος στήν οἰκολογική σχέση τῆς ζωῆς του, ἔχοντας τό χάρισμα ἀλλά καί τήν εὐθύνη νά ζεῖ «πρό προσώπου» τοῦ Θεοῦ, ἀνταποκρινόμενος στό θεϊκό Τεχνίτη Λόγο, καί μαρτυρώντας στήν ὑπόλοιπη κτίση τήν ἀποστολή του σάν «εἰκόνας», δηλ. παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό, καί οἱ οἰκολογικές ὑποχρεώσεις καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου εἶναι ἀχώριστα κι ἀδιαίρετα. Ἔτσι ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ «κατ' εἰκόνα», ἀλλά καί λόγῳ τῆς ἐντολῆς «ἐργάζεσθαι καί φυλάττειν» τοῦ Θεοῦ πρός τούς Πρωτοπλάστους, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά εἶναι κομμενσαλικός, δηλ. ὁμοσιτιστικός μέ τό περιβάλλον του: Ἡ γῆ «καί τροφός καί μήτηρ ἡμῶν ἐστί, καί ἐξ αὐτῆς καί γεγόναμεν καί τρεφόμεθα, καί αὐτή ἡμῖν καί πατρίς καί κοινός τάφος γίνεται», σημειώνει ὁ ἱ. Χρυσόστομος. Ἡ θεϊκή ἐντολή «ἐργάζεσθαι» συνοδευόταν ἀπό τήν ἑπόμενη ἐντολή «φυλάττειν»· τί «φυλάττειν»; Στό 25ο κεφ. (στίχοι 2-5) τοῦ Λευϊτικοῦ διατάζεται ἡ ἀγρανάπαυση, ἐνῶ στό 20ό κεφ. (στίχοι 19-20) τοῦ Δευτερονομίου ἐπιτάσσεται ἡ προστασία τῆς χλωρίδας, καί τέλος στό βιβλίο τῆς Ἐξόδου κεφ. 23, (στίχος 12) ἡ προστασία τῆς πανίδας.

Οἱ Πρωτόπλαστοι, λοιπόν, πρό τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος συνυπῆρχαν εἰρηνικά-ἁρμονικά σάν ἕνα εἶδος «ὄσμωσης» μέ τό φυσικό τους περιβάλλον. Ἡ φυσική τους γυμνότητα δέν τούς προκαλοῦσε ἀσθένεια ἀπ' τό ἀνύπαρκτο ψῦχος, τά «ἄγρια» ζῶα δέν τούς κατασπάρασσαν, ἀφοῦ ἦσαν φυτοφάγοι. Ἡ θεωρία τῶν κβάντα (ἤ κβαντική θεωρία) σήμερα ἀποκάλυψε τήν ἀπόλυτη ἑνότητα τοῦ σύμπαντος. Δέν μποροῦμε νά μιλᾶμε γιά τή φύση, ἄν δέ μιλᾶμε ταυτόχρονα καί γιά τόν ἴδιο μας τόν ἑαυτό.

Ποῦ ὀφείλεται ὅμως ἡ ἀλληλεπίδραση φύσεως καί ἀνθρώπου; Μιλώντας γιά τό περιβάλλον τό ἐννοοῦμε ἀνθρωπομορφικά, δηλ. ὅπως ὁ ἄνθρωπος τό καταλαβαίνει καί τό αἰσθάνεται, σύμφωνα μέ τά δικά του κριτήρια καί τίς δικές του αἰσθητήριες ἀντιλήψεις, ἐνῶ τά ζῶα βλέπουν διαφορετικά τό περιβάλλον τους. Ἀλλά καί μεταξύ τῶν ἀνθρώπων πάλι ὑφίσταται διαφορά ὡς πρός τήν ἀντίληψη τοῦ

περιβάλλοντος, ἀνάλογα μέ τήν ἡλικία, ἐκπαίδευση καί τόν ψυχισμό τοῦ καθενός. Κάθε εἶδος ζεῖ στό δικό του κόσμο (J.V. Uexkull). Ἔτσι, δέν εἶναι οὐσιαστικά τό περιβάλλον τόσο πού προσδιορίζει τούς ὀργανισμούς, ὅσο αὐτοί οἱ ἴδιοι πού τό προσδιορίζουν καί ἰδίως ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος ἀπό ὅλα τά ζῶα πού ἔχει τήν ἱκανότητα νά νοηματοδοτεῖ καί σημασιοδοτεῖ τό περιβάλλον του (*Γεν.* 2, 19). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατό νά μεταβάλλει, ἄν θέλει, τό περιβάλλον του εἴτε σέ κόλαση, εἴτε σέ παράδεισο. Ἡ ἰατρική ὁμοιοπαθητική χρησιμοποιεῖ χάριν τῆς ὑγείας ἀπό τά φυτά ποικίλα χημικά παρασκευάσματα καί ἐκχυλίσματα, ἀπό τά ζῶα τό πείραμα (πειραματόζωα) καί ἀπό τά ὀρυκτά ὅπως λ.χ. ὁ ὑδράργυρος πού κάνει καλό ὡς διουρητικό καί ἀντισηπτικό, ἤ ὁ χρυσός στή ρευματοειδή ἀρθρίτιδα. Στήν Παραψυχολογία καί τόν Πνευματισμό ἡ τηλεπάθεια τοῦ νοῦ ἔχει ἐξουσία πάνω στήν ὕλη, ὅπως τό γνωστό φαινόμενο Γκέλλερ (μέ τό λύγισμα τῶν μετάλλων), ἤ ἡ τροφική ραδιαισθησία. Οἱ ἱερεῖς τῶν Χαλδαίων μέ μία ἱερή φράση-ἐπίκληση ὀνόματος μποροῦσαν νά προκαλέσουν θύελλες. Τό ἴδιο καί οἱ Μάγοι τοῦ Φαραώ πού μετέβαλαν τό Νεῖλο σέ αἷμα. Ἐπίσης οἱ ἱερεῖς τοῦ Βάαλ πού δέν κατόρθωσαν νά ἀνάψουν τά ξύλα σ' ἀντίθεση μέ τόν προφήτη Ἠλία. Ἀναφέρουμε ἐπίσης ἕνα σχετικό πρόσφατο θαῦμα ἀπό τόν γέροντα Παΐσιο στό Ἅγιο Ὄρος μέ τό σχίσιμο ἑνός βράχου. Τέλος,στό χριστιανισμό ἡ πίστη ἔχει τή δύναμη καί «ὄρη μεθιστάνειν» ἤ καί νά κοπάζει τούς ἀνέμους καί νά γαληνεύει τή θάλασσα, κ.λπ..

Ὡστόσο, δέν ἀγνοοῦμε καί τό πόσο τό περιβάλλον ἐπηρεάζει τόν ἀνθρώπινο ὀργανισμό: *α) ἀπό πλευρᾶς ἐδάφους καί θαλάσσης:* Ὑφίσταται σχέση ἀνάμεσα στά χρωμοσώματα, τούς μνημονικούς αὐτούς κώδικες τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, καί στά μόρια τῆς ὀργανικῆς ὕλης (ἑνώσεις ἀμινοξέων τοῦ νεροῦ), μ' ἀποτέλεσμα τήν προσαρμογή, τήν ἐξέλιξη, τίς μεταλλάξεις, κ.λπ. Μιά φυσικά μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος π.χ. προσβάλλει τό ἀνδρικό σπέρμα (στειρότητα, ἀποβολές, θνησιγενῆ βρέφη κ.λπ.), *β) ἀπό πλευρᾶς τῆς θερμότητας:* Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἦταν ζῶο ποικιλόθερμο, θά ἔπεφτε σέ χειμερία νάρκη, μ' ἀποτέλεσμα τό ἀδύνατο δημιουργίας πολιτισμοῦ, γιατί δέ θά ὑπῆρχε παράδοση, πεῖρα, ἐμπειρία καί ἀποθηκευμένη γνώση στήν ἐργασία, τή μάθηση καί ἐκπαίδευση, *γ) ἀπό πλευρᾶς ἀέρα,* πού εἶναι ὁ βασικός

συντελεστής διαμόρφωσης τοῦ κλίματος σ' ἕνα τόπο. Κατά τόν ἅγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο, ἡ «ἀκηδία» σχετίζεται μέ τήν «κράση τοῦ ἀέρος». Οἱ παλμικές κινήσεις, πού προηγοῦνται καί συνοδεύουν κάθε λογῆς δομή, ἄτομα, μόρια, κρυστάλλους κ.λπ. παίζουν κυρίαρχο ρόλο στίς φυσικές καί χημικές ἰδιότητες τῶν ὀργανισμῶν. Πρόκειται γιά τά «ὀργανωτικά πεδία», ὅπως τά ὅρισε ὁ καθηγητής Τοντερίτσιου. Πράγματι, ἡ περιστροφή τῆς γῆς καί τῶν ἄλλων οὐράνιων σωμάτων ἐπηρεάζει τίς φυσιολογικές λειτουργίες (βιολογικά ρολόγια) σέ ζῶα καί ἀνθρώπους. Ἠλεκτρομαγνητική ἐνέργεια στό ὁρατό φάσμα ἐπιπτώσεις στή βλεφαρική δράση, κι ἀναφέρθηκε ὅτι ἐπηρεάζει τή δραστηριότητα τοῦ ἰγμόρειου καί τήν ἐπούλωσή του. Ὑπενθυμίζουμε, τέλος τίς ἐπιπτώσεις τῆς ραδιενέργειας καί τοῦ γήινου μαγνητικοῦ πεδίου πάνω στήν ἀνθρώπινη φυσιολογία καί συμπεριφορά. Ἡ δύναμη τοῦ πεδίου βαρύτητας ἐπηρεάζει αὐτή καθεαυτή τή δομή τοῦ χώρου. Τό πεδίο εἶναι ὁ κυρτός χῶρος· ἔτσι, τό πεδίο βαρύτητας καί ἡ δομή ἤ ἡ γεωμετρία τοῦ χώρου ταυτίζονται. Ὅπου ὑπάρχει ἕνα σῶμα μέ μεγάλη μάζα, ἐκεῖ θά ὑπάρχει ἀναγκαστικά καί ἕνα πεδίο βαρύτητας. Ὅλες οἱ ἀλληλεπιδράσεις ἀνάμεσα στά συνθετικά σωματίδια τῆς ὕλης πραγματοποιοῦνται χάρη στήν ἐκπομπή κι ἀπορρόφηση τῶν στοιχειωδῶν, δηλ. ὑποατομικῶν σωματιδίων. Ἔτσι ἡ ἄμμος, τά βράχια, τό νερό κι ὁ ἀέρας γύρω μας δέν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπό σύνολα παλλομένων μορίων καί ἀτόμων πού στήν ἀδιάκοπή τους κίνηση ἀλληλοεπιδροῦν τό ἕνα στό ἄλλο, δημιουργώντας καί καταστρέφοντας κάθε στιγμή ἄλλα μόρια κι ἄλλα ἄτομα. Ἡ γήϊνη ἀτμόσφαιρα βομβαρδίζεται ἀσταμάτητα ἀπό τίς «κοσμικές ἀκτινοβολίες» πού μεταφέρουν μόρια μέ ὑπερβολικό ἐνεργειακό φορτίο ἀπό τήν ἄκρη τοῦ σύμπαντος, καί προκαλοῦν ἀναρίθμητες ἀκτινοβολίες ἤ τίς ἀκτίνες Χ πού ἐπενεργοῦν πάνω στά ζωϊκά πεδία καί τά ἐγκεφαλικά κύματα, τά ἴδια τά φυσικά ἀέρια εἶναι ἕνα παραισθησιογόνο ἀέριο, εἶναι ἱκανές νά προκαλέσουν εὔθυμη διάθεση καί παραίσθηση, σέ σημεῖο ἀπόλυτης ἀσυνειδησίας, ἀνευθυνότητας, ἀποπροσανατολισμοῦ καί παθητικότητας, δηλ. σάν ἕνα εἶδος νάρκης.

Ὅσο, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἑνωμένος μέ τό Θεό, ὅλη ἡ δημιουργία ἦταν συνεπίκουρός του, καί ὁ ἄνθρωπος καρπωνόταν τ' ἀγαθά της, φυλάσσοντάς την ὅμως ταυτόχρονα.

Μέ τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τό Θεό (τό προπατορικό Ἁμάρτημα), ὄχι μόνο ἐκδιώχθησαν οἱ Πρωτόπλαστοι ἀπ' τόν Παράδεισο, μή ἐπιτρεπομένου νά τρέφονται ἀπ' τό δένδρο τῆς ἀθανασίας (τό δέντρο τῆς ζωῆς), ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ Γῆ φύτρωσε «ἀκάνθας καί τριβόλους»: «τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλά διά νά τόν ὑποτάξαντα» (*Ρωμ.* 8. 20), γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἔτσι, ἡ φύση μολύνεται ὄχι ἁπλῶς ἀπ' τήν παρουσία τοῦ «ἄρχοντος τοῦ κόσμου τούτου», δηλ. τοῦ Σατανᾶ μέσα της, ἀλλά λόγῳ τῆς ἑκούσιας συνεργασίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Σατανᾶ. Ἡ παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στό περιβάλλον εἶναι μία ἀπ' τίς αἰτίες πού ἐπηρεάζουν τή συμπεριφορά τῆς ἀτμόσφαιρας στό μικροκλίμα, ὅπως δήλωσε ὁ διοικητής τῆς Ἐθνικῆς Μετεωρολογικῆς Ὑπηρεσίας ταξίαρχος Σπύρος Λινάρδος, σέ συνέντευξή του στόν Τύπο στίς 28 Αὐγούστου 1983. Κάνοντας κατάχρηση τοῦ «ἐργάζεσθαι»καί παρερμηνεύοντας τό «ἀρχικό», βασιλικό δηλ. ἀξίωμά μας πού παίρνουμε ἀπό τό βάπτισμά μας κατά τόν τύπο τοῦ τριπλοῦ ἀξιώματος τοῦ Κυρίου σέ βάρος τῶν δύο ἄλλων, λογικοῦ καί αὐτεξουσίου, δείξαμε μιά ἐπιθετική ἐγωϊστική συμπεριφορά ἀπέναντι στή φύση καί διά τῶν 5 αἰσθήσεών μας. Ἐνῶ δηλ. μέ τίς 5 αἰσθήσεις μας θά ἔπρεπε νά δεχόμασταν τόν κόσμο, ἐμεῖς τόν κατακτήσαμε κυριαρχικά, ἀπαιτητικά καί ὁλοκληρωτικά μέ μιά αἴσθηση δίψας καί ἀπληστίας. Ποτέ δέν εἴδαμε τόν ἑαυτό μας σάν κομμάτι τῆς φύσης. Ἡ καταναλωτική Εὐδαιμονία καί ἡ Τεχνολογική μας πρόοδος, μᾶς ὁδήγησαν σέ μιά μεσσιανική «εὐτυχία» οὐτοπική. Ἡ Μηχανοκρατία, παρεμβαλλόμενη μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσης, ὑποκατέστησε τή φυσική - φυσιολογική καί ἄμεση σχέση τῶν δύο. Θεός γιά τό σύγχρονο τεχνοκράτη ἄνθρωπο δέν ἔγινε οὔτε ἡ Φύση (Νατουραλισμός, Φετιχισμός - Ἀνιμισμός), ἀλλ' οὔτε καί ὁ ἴδιος· ἔγινε ἡ «μηχανή» κι ἡ Τεχνολογία, ἡ ὁποία, ἔτσι, ἀλλοτρίωσε τή Φύση, καί κατά συνέπεια τόν ἄνθρωπο. Ἡ Τεχνολογία ἀποϊεροποίησε τή Φύση, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμός ἤθελε μόνο νά τήν ἀποδαιμονοποιήσει. Ἔτσι ὅμως, χάθηκε ὁ σεβασμός τοῦ ἀνθρώπου πρός αὐτήν. Τό σῶμα χωρίστηκε ἀπ' τό πνεῦμα, κι ὁ ἄνθρωπος κατάντησε νευρωτικός, ψυχωτικός (σχιζοφρενής). Τή μεγαλύτερη εὐθύνη ἐδῶ φέρει ὁ Προτεσταντισμός, ὁ ὁποῖος μέ τόν Ἰδεαλισμό, Πουριτανισμό, Ἠθικισμό κι Εὐσεβισμό του ἀπέναντι στήν ὕλη, ἐκπροσωπεῖ τό θρησκευ-

τικό Ἀντινατουραλισμό. Τό μῖσος πρός τή Γῆ, ἐκφράζει τό μῖσος πρός τή φύση μας, δηλ. ἐκφράζει τίς παλιές νεοπλατωνικές αἱρέσεις τοῦ Πλωτίνου καί τῶν Μανιχαίων. Ἔτσι, φτάσαμε στή σημερινή κατάχρηση, δηλ. μόλυνση τῆς φύσης (pollution), ἡ ὁποία εἶναι μία «πρόγευση» τῆς κόλασης, ἀφοῦ μιλᾶμε γιά οἰκοκτονία, δηλ. οἰκολογική καταστροφή καί οἰκολογικό θάνατο. Ἀπό καλός ἀγωγός τῆς ζωῆς ἡ φύση μεταβλήθηκε σέ κακό ἀγωγό. Ἐπειδή τά φυσικά στοιχεῖα στό Χριστιανισμό θεωροῦνται σάν κάτι περισσότερο ἀπό «θρησκευτικά» σύμβολα, ἐντασσόμενα στό σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας, μετέχοντας δηλ. εἴτε στή σωτηρία, εἴτε στήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, κάθε ἀπομάκρυνση ἀπ' τό Θεό, γράφει ὁ ἱ. Χρυσόστομος, ἐκτρέπει τήν «πραότητα τήν κατά φύσιν εἰς τήν παρά φύσιν θηριωδίαν». Ἡ φύση δηλ. ἐπαναστατεῖ σάν ἕνας καταπιεσμένος λαός πού ἀντιδρᾶ καί μάχεται μέ ὅλες τίς δυνάμεις του ἐνάντια στόν μέχρι τώρα κυρίαρχό του.

Στήν Π.Δ. οἱ οἰκολογικές καταστροφές θεωροῦνται ὡς «σημεῖα» ἀπό τό Θεό, δηλ. ὡς προειδοποιητικά μηνύματα γιά κάτι τό μελλούμενο. Γιά παράδειγμα, ἀναφέρουμε τίς 10 πληγές τοῦ Φαραώ, ἤ προηγουμένως τόν κατακλυσμό τοῦ Νῶε, ἤ τούς γεωλογικούς σεισμούς πού τιμωρήθηκαν οἱ υἱοί Κορρέ, τήν καταστροφή τῶν πηγαίων ὑδάτων καί τήν ἀποτέφρωση τῆς βλάστησης, πού ἀναφέρει ὁ προφήτης Ἀμώς (7, 4-6) ἤ τίς λοιπές καταστροφές πού περιγράφει ὁ προφήτης Ναούμ στό πρῶτο κεφάλαιο (στίχ. 2-12) τοῦ βιβλίου του. Ἀκόμα στήν Π.Δ., δέ λείπουν καί οἱ βιοφυσικές μολύνσεις, πού προκαλοῦν, γιά παράδειγμα, τά ἀνθρώπινα περιττώματα, ὅπως ἀναφέρονται στό Δευτερονόμιο (23, 12-24) καί τόν προφήτη Ἰεζεκιήλ (4, 12). Ἀντίθετα, ἡ φλεγόμενη βάτος τοῦ Μωϋσῆ ἤ ἡ πύρινη στήλη θεωροῦνται θεοσημεῖες, δηλ. Θεοφάνειες τοῦ Γιαχβέ, ὅπως παρουσιαζόταν στήν Ἀρχαία Βαβυλώνα ὁ φλογερός θεός Νεργκάλ ἤ ὁ Ζεύς μέ τούς κεραυνούς του στούς Ἀρχαίους Ἕλληνες. Ὁ Γιαχβέ στήν Π.Δ. κάνει συχνές ἀτμοσφαιρικές ἐπιφάνειες - ἐπισκέψεις· ἐκδηλώνει τήν ἰσχύ του μέ τήν καταιγίδα. Ἡ βροντή εἶναι ἡ φωνή του, ἐνῶ ἡ ἀστραπή ὀνομάζεται τό «πυρωμένο βέλος» του. Ὁ Γιαχβέ ἐπίσης κάνει γνωστή τήν παρουσία του μέ τίς ἡφαιστειογενεῖς ἀναθυμιάσεις, τό σεισμό ἤ τόν καταποντισμό. Ἐξάλλου ὁ προφήτης Ἠσαΐας, ἐπικαλεῖται τά

φυσικά στοιχεῖα σά μάρτυρες τῶν εὐεργετικῶν ὑπηρεσιῶν τους πρός τούς Ἰουδαίους μέ θέλημα Θεοῦ. Ἀκόμη καί ἡ ἔρημος ἐνέχει θεολογική σημασία γιά τόν θεοκεντρικό ἄνθρωπο. Ὁ Κύριος καί οἱ Πατέρες ἤ Ἀσκητές στήν ὕπαιθρο, στίς ἀκτές, στά ὄρη, στήν ἔρημο, καί γενικά στήν ἐξοχή, ἔβρισκαν τόσο ἥσυχης προσευχῆς καί θεολογικοῦ στοχασμοῦ. Ἔτσι, κατά τόν ἱ. Χρυσόστομο, τό Θεό ὑμνεῖ καί τό «φυσικό κακό» τό ὁποῖον δέ συνιστᾶ κατά τήν οὐσία του πραγματικό κακό, δηλ. ἁμαρτία, ἀλλά λέγεται κακό «κατά τήν ὑπόνοιαν τῶν ἀνθρώπων»· μποροῦν λοιπόν, καί ὑμνοῦν τό Θεό ὄχι μόνο οἱ ἄγγελοι ἤ οἱ ἄνθρωποι, ἀλλά καί τό χαλάζι, τό χιόνι, οἱ βροχές καί τό κρῦο (Ιω. Χρυσ. M.P.G. 49, 251.53, 87.55, 487).

Τά ἰονοσφαιρικά αὐτά αἰνίγματα βρίσκουν ἐπιστημονική ἐξήγηση ἀπ' τίς λεγόμενες «ζῶνες Βάν Ἄλλεν» ἤ τήν ἐνέργεια τοῦ Mana (πρβλ. Ἅγιο Φῶς τοῦ Παναγίου Τάφου, ἤ φωτιές πού δέν καῖνε, ὅπως ἡ βάτος τοῦ Μωϋσῆ).

Σήμερα ὁ ἄνθρωπος ἔχει μολύνει καί τίς τρεῖς περιοχές τῆς φύσης: Γῆ, νερό, ἀέρα. Ἡ Γῆ ἔχει καταντήσει πλανήτης τῶν ἀποβλήτων. Ἡ Ζωγραφική τοῦ Σπύρου Σώκαρη περιγράφει πολύ παραστατικά αὐτήν τήν πλήρη ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος. Αὐτή ἡ κατάχρηση τῆς φύσης ἀπ' τόν ἄνθρωπο θεωρεῖται ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας σά μοιχεία, ἐφόσον ἡ μόνη νόμιμη «νύμφη» ὄχι τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ Ἐδέμ, δηλ. ἡ Ἐκκλησία, τήν ὁποία ἐκμεταλλεύεται πορνικά ὁ ἄνθρωπος, χωρίς νά τοῦ ἀνήκει.

Ἀναφερόμαστε τώρα κατά τομεῖς σ' αὐτή τή μόλυνση ἀρχίζοντας ἀπό τόν Α΄ Ἄγγελο τῆς Ἀποκάλυψης δηλ. τήν καταστροφή τῆς βλάστησης.

α) στό ἔδαφος: Ἀπό οἰκιακά ἀπορρίμματα, ραδιενεργά, κατάλοιπα, ζιζανιοκτόνα, μυκητοκτόνα-ἐντομοκτόνα, ραδιενεργό τέφρα. Ἀπό τά νεκροταφεῖα τῶν αὐτοκινήτων, μηχανῶν καί πλαστικῶν-συνθετικῶν πού δέν ἀνακυκλώνονται καί τά πετρέλαια πού χύνονται στή γῆ· μόνο τό 1975 1 δισ. 290 ἑκατ. τόννους πετρελαίου ρύπαναν τή γῆ. Ἡ Ἀθήνα, ὁ Πειραιάς, ἡ Ἐλευσία κι ἡ Θεσσαλονίκη ἔχουν μεταβληθεῖ σέ πραγματικούς σκουπιδότοπους. Ἀπό τό ὅτι τό πράσινο πεθαίνει. Τά δάση συνέχεια λιγοστεύουν, ἐνῶ ἡ βλάστηση στίς τροπικές χῶρες ὑποχωρεῖ μπροστά στίς ἐρήμους πού ὁλοένα καί μεγαλώνουν, ὅπως γιά

παράδειγμα ἡ αὔξηση τῆς Σαχάρας. Οἱ σεισμοί, δηλ. οἱ γεωλογικές διακυμάνσεις, ἀναφέρονται ἀπό τούς προφῆτες Ἱερεμία (23, 19), Ναούμ (1, 5), Ἠσαΐα (13, 13) καί Εὐαγγελιστή Ἰωάννη στήν Ἀποκάλυψη (11, 13). Κατά τόν ἱ. Χρυσόστομο, «ἡ γάρ αἰτία τοῦ σεισμοῦ ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ, τῆς δέ ὀργῆς αἴτιον αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν». Ἄν ἀναλογιστοῦμε ὅτι μέσα στό σύμπαν τίποτε δέν ὑφίσταται τυχαία, ἀλλά λειτουργεῖ κατά τή Θεία Πρόνοια, κι ἄν θέτουμε στούς σεισμολόγους ἀναγωγικά καί πρός τά πίσω τό ἐρώτημα «γιατί» νά συμβεῖ στό συγκεκριμένο χωρόχρονο ὁ σεισμός, ἀνατρέχοντας ἔτσι ἁλυσιδωτά στό πρῶτο αἴτιο - τό πρῶτο κινοῦν, τότε θά καταλάβουμε τή χριστιανική πίστη ἀπέναντι στό πρόβλημα τῶν σεισμῶν: Ἀρμενίας, Μεξικοῦ, Κοσταρίκα, Μανάγκουα, Κολομβίας, Φιλιππίνων, Χαβάης, Ν. Ἰταλίας, Ἀθήνας, Καλαμάτας· διότι ἡ γῆ εἶναι τό σῶμα μας («χοῦς εἶ») καί ὁ πολιτισμός μας, δηλ. ἡ θρησκευτική καί ἠθική πνευματικότητά μας, εἶναι ἡ ψυχή της. Οἱ πρόσφατες γεωλογικές ἀναστατώσεις ὀφείλονται στό «στραμπούλιγμα» τῶν τεκτονικῶν πλακῶν, δηλ. τῶν «ὀστῶν» αὐτοῦ τοῦ ἑνιαίου ὀργανισμοῦ· ἀλλά ὅπως καταλαβαίνετε, ἀφενός στή Θεολογία ὀνομάζεται «ἁμαρτία», κι ἀφετέρου «ἀτύχημα» δέν ὑπάρχει οὔτε στόν Χριστιανισμό (ὁ ὁποῖος δέν πιστεύει σέ καμιά θεά Τύχη ἤ Εἱμαρμένη), ἀλλ' οὔτε καί στή σύγχρονη Ψυχολογία τοῦ Βάθους.

β) στό νερό: Κατά τόν Γ´ Ἄγγελο τῆς Ἀποκαλύψεως, ὁ ὁποῖος θά μολύνει τά ὕδατα. Ἐδῶ ἔχουμε 1) ἀζωτούχα ρύπανση (λιπάσματα: τά νιτρικά καί νιτρώδη προκαλοῦν μεθαιμοσφαιριναιμία στά βρέφη. Πολλοί θάνατοι βρεφῶν ὀφείλονται σέ δηλητηριάσεις νιτρικῶν ἀπό νερά πηγαδιῶν), 2) φωσφορική ρύπανση (ἀπορρυπαντικά, μ' ἀποτέλεσμα: εὐτροφισμός. Τά τελευταῖα 10 χρόνια στό Σαρωνικό ἀπό τόν Ἀσπρόπυργο μέχρι τό Μεγάλο Πεῦκο ἐξαφανίστηκαν τά ὀστρακόδερμα (κυδώνια) κι ὅλα τά εὐγενῆ ψάρια, ἐνῶ ἡ θάλασσα γέμισε μαλάκια. Στό Θερμαϊκό καί Πατραϊκό, ἐδῶ καί χρόνια, ἀπαγορεύεται ἡ καλλιέργεια μυδιῶν καί ἄλλων ὀστρακόδερμων. Τά εὐγενῆ ψάρια ἐπίσης χάθηκαν, καί μόνος κάτοικος ἔμεινε ἡ «τσέρουλα». Ἐδῶ θά πρέπει νά προστεθεῖ καί ἡ μόλυνση τῆς Μεσογείου, καθώς ἐπίσης καί τῶν ποταμῶν Ρήνου, Σκάλδη καί Πηνειοῦ. Μόνο τό 1975, 360 ἑκατομ. τόννοι πετρελαίου χύθηκαν στή Μεσόγειο. Ἔτσι, ἐνῶ τό 0,36% μόνο τῶν ὑδάτων τοῦ πλανήτη μας εἶναι κατάλληλο γιά πόση, ἀρχίζει ἀπ'

αὐτό νά μολύνεται, α) ἀπ' τά πετρελαιοειδῆ, β) ἀπ' τά βιομηχανικά ἀπόβλητα τῶν βιομηχανικῶν περιοχῶν, τά νεκρωμένα ἐδάφη, καί τά σαπισμένα νερά μέσα σέ 25, τό λιγότερο, χρόνια θά κατανтήσουν μεγάλες περιοχές τῆς γῆς ἀκατοίκητες. Σά νά μήν ἔφταναν ὅλα αὐτά ὁ πλανήτης μας συχνά δοκιμάζεται κι ἀπό μεγάλες πλημμύρες.

γ) στό κλῖμα: πού ἡ Ἀποκάλυψη τό διαβλέπει νά μολύνεται σέ δύο φάσεις: 1) ἀπό τόν Ε΄Ἄγγελο, ὁ ὁποῖος μολύνει τόν ἀέρα, καί 2) ἀπό τόν ΣΤ΄Ἄγγελο, ὁ ὁποῖος ἐπιφέρει ραδιενεργό μόλυνση. Οἱ γεωλογικές καί θαλάσσιες καταστροφές, ὅπως εἶναι φυσικό, ἐπηρεάζουν καί τό κλίμα τῆς γῆς. Κατ' ἀρχάς ἡ μόλυνση τοῦ ἀέρα: Ἡ στρατόσφαιρα μολύνεται, διότι παρατηροῦνται «τρύπες» στήν ὀζονόσφαιρα τῆς Ἀνταρκτικῆς (Ὀκτώβριος 1987), ἐκτός ἀπ' τίς διαστημικές ρουφῆχτρες τοῦ Τζών Ταίηλορ, ἤ τίς μαγνητικές θύελλες κάθε 11 χρόνια, ὅταν δηλ. συμπληρώνεται ὁ κύκλος τῶν ἡλιακῶν κηλίδων, οἱ ὁποῖες ἀπειλοῦν νά βυθίσουν τόν κόσμο στό σκοτάδι, κατά τόν Κλιματολόγο Μάραιη Μίτσελ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ἰνστιτούτου Μετεωρολογικῆς Ἔρευνας. Ἡ ρύπανση τοῦ ἀέρα ὀφείλεται στίς βιομηχανίες πού χρησιμοποιοῦν πτητικά ὑγρά, ὅπως τούς διαλύτες τῶν χρωμάτων. Οἱ βιομηχανίες μεταλλουργίας, χημικῶν προϊόντων, φαρμάκων, λιπασμάτων, πλαστικῶν καί ἐλαστικῶν. Τά διάφορα Σπρέϊ-Freon, τό διοξείδιο τοῦ ἄνθρακα, τό μονοξείδιο τοῦ ἄνθρακα καί τά ὀξείδια τοῦ Ἀζώτου. Ἡ αἰθάλη ἀπ' τά αὐτοκίνητα, τά ἐργοστάσια, τό γνωστό «νέφος» (αἰθαλομίχλης) στήν Ἀθήνα ἀπό τό 1977-89, ἡ φωτοχημική αἰθαλομίχλη τοῦ Λός Ἄντζελες (1940) κι οἱ καρκινογόνες ἑνώσεις. Ὁ μόλυβδος (ἀπό τήν καύση ὀρυκτοῦ ἄνθρακα ἤ τή βιομηχανία), τά ζιζανιοκτόνα καί μυκητοκτόνα, καί ἰδίως ἡ πρόσθεση στή βενζίνη τετραμεθυλιούχου ἤ τετρααιθυλιούχου μολύβδου, πού προσβάλλουν τήν καρδιά, τό νευρικό σύστημα, προκαλοῦν ναυτία, ἀναιμία, ἀδυναμία, ἀλλαγή στό σχῆμα τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, καρκίνο καί τέλος τόν θάνατο, εἴτε ἀπό ἐμφύσημα, ἄσθμα ἤ βρογχίτιδα. Οἱ φυσικές καρκινογόνες οὐσίες εἶναι πολύ περισσότερες ἀπό αὐτές πού παράγει ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμός, βεβαιώνει ὁ διάσημος Ἀμερικανός βιοχημικός Μπρούς Ἔις τοῦ Πανεπιστημίου Μπέρκλεϋ τῆς California.

Οἱ κλιματολογικές μεταβολές ἄρχισαν νά γίνονται αἰσθητές ἀπ' τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70. Τό 1973 ἔχουμε σέ διεθνή κλίμακα

κυκλῶνες, πλημμύρες, ξηρασίες καί λιμούς, μέ φοβερά δυσάρεστα ἀποτελέσματα στίς καλλιέργειες. Τό 1983 παρατηρήθηκε μιά πρωτοφανής ἀνωμαλία στόν καιρό τῆς Ἑλλάδας, δηλ. ἡ μέση θερμοκρασία ἔπεσε κατά 3 βαθμούς, ἐνῶ ἡ ὑψηλότερη ἀνέβηκε μέχρι 4 βαθμούς, πράγμα πού δείχνει μιά ἀσυνήθιστη συμπεριφορά τῆς ἀτμόσφαιρας, σέ ἀντίστοιχες ἐποχές περασμένων ἐτῶν. Τό 2000, ὅπως ὑποστηρίζουν εἰδικοί Μελλοντολόγοι κατόπιν ὑπολογισμῶν μέ κομπιοῦτερς τοῦ Συστήματος τῆς «Παγκόσμιας Μετεωρολογικῆς Ἐπαγρύπνησης», ἡ μέση θερμοκρασία θ' ἀνέβει κατά ἕνα (1) βαθμό C. Τό 1986 τό Τσερνομπίλ, πού στά οὐκρανικά σημαίνει «Ἄψινθος» (*Ἀποκ.* 8, 10-11), δηλ. Ἀπήγανος, ἀποδέσμευσε ἐνέργεια 50 ἑκατομ. Κιουρί, δηλ. 1000 φορές περισσότερη ἀπό τή βόμβα τῆς Χιροσίμα τό 1945. Δέκα μεγάλες ὑδρογονοβόμβες, περιβεβλημένες μέ χιτώνα κοβαλτίου, ἀρκοῦν γιά τήν ἐξαφανιση τῆς ζωῆς ἀπό προσώπου τῆς γῆς, ἀνεξάρτητα ἀπ' τά σημεῖα πού θά ρίχνονταν (Σ. Περιστεράκη, *Ἀτομική καί Πυρηνική Φυσική*, Ἀθήνα 1969, σελ. 207). Στίς μέρες μας, τά πυρηνικά ἀποθέματα ὑπολογίζονται σέ 50 ἕως 100.000 μεγατόννους, ποσότητα δηλ. πού σκοτώνει ὁλόκληρο τόν πληθυσμό τῆς γῆς ὄχι μία φορά, ἀλλά 50.000 φορές. Ὁ δόκτωρ Δ. Σιμόπουλος, Διευθυντής τοῦ Εὐγενίδειου Πλανητάριου Ἱδρύματος, ἔχει πεῖ ὅτι μέχρι τό 2050 θά κυκλοφοροῦμε καί θά κινούμαστε μέ ἀντισφυξιογόνες μάσκες. Καί σά νά μήν ἔφτανε αὐτή ἡ ρύπανση τῆς ἀτμόσφαιρας, ἔχουμε καί τήν ἠχορύπανση, ἕνας δηλ. ἠχοκαταιγισμός πάνω ἀπό 90 ντεσιμπέλ, προκαλεῖ ὄχι μόνο βαρηκοΐα, ἀλλά καί ὑψηλή πίεση στόν ἀνθρώπινο ὀργανισμό. *δ) στούς ζωντανούς ὀργανισμούς:* Τούς 3 τελευταίους αἰῶνες ἐξαφανίστηκαν 280 εἴδη ὀργανισμῶν, ἐνῶ μέχρι τήν ἐποχή ἐκείνη τά ζωϊκά εἴδη πού ἐμφανίζονταν γιά πρώτη φορά μετά ἀπό ἐπιλογή, διασταυρώσεις, μεταλλάξεις κ.λπ. ἦταν περισσότερα ἀπό ἐκεῖνα πού ἐξαφανίζονταν, καί μάλιστα μέ πολύ ἀργό ρυθμό. Μέσα στόν 20ο αἰώνα ἐξαφανίστηκαν 132 εἴδη ζώων, καί ὑπολογίζεται ὅτι ἄλλα 625 περίπου ζωϊκα εἴδη ἀντιμετωπίζουν κίνδυνο ἐξαφάνισης στά ἀμέσως ἑπόμενα χρόνια. Ἔτσι, τό 2000 προβλέπεται νἄχουν ἐξαφανιστεῖ ἄλλα 450 εἴδη. Κι ἄν ὁ ρυθμός αὐτός συνεχιστεῖ, ὑπολογίζεται ὅτι μέσα στόν ἑπόμενο αἰώνα θά ἐξαφανιστοῦν περίπου 1000 ζωϊκά εἴδη, ἕνα γεγονός πού θά ἀνατρέψει τήν οἰκολογική ἰσορροπία τῆς φύσης. Τό ἀνησυχητικό

στήν περίπτωση εἶναι ὅτι ἡ ἐξαφάνιση τῶν ζώων ἄρχισε νά συνοδεύεται καί ἀπό τήν ἐξαφάνιση τῶν φυτικῶν εἰδῶν. Γιατί, τό στρόντιο γιά παράδειγμα, ἀπό μιά ραδιενεργό ἔκρηξη, περνᾶ στό γάλα ἀπό τή βλάστηση, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς τροφή τῶν ζώων, καί τἀνάπαλιν, δημιουργώντας ἕνα «φαῦλο κύκλο».

Ἡ «συντέλεια» τοῦ κόσμου ὑπό κανονικάς συνθήκας θά γίνει ὕστερα ἀπό 6 δισεκ. χρόνια, εἴτε μέ «θερμικό», εἴτε μά «ψυχρό» θάνατο. Ὡστόσο, ἄν ὁ ἄνθρωπος τηροῦσε τή θεία «διαθήκη» (συμφωνία) δέ θά κατεστρέφετο παντελῶς, ὅπως ὁ Θεός τόν διαβεβαίωσε μέ τό «οὐράνιο τόξο» του, ἀλλά μόνο θά ἀνακαίνιζε ὁλόκληρη τήν κτίση στήν προπτωτική της κατάσταση. Ἐάν ἀντίθετα, ὁ ἄνθρωπος παρακούσει τή θεία Διαθήκη, ὄχι μόνο θά συντομέψει τόν ἴδιο του τό θάνατο, ἀλλά καί θά τιμωρηθεῖ αἰώνια. Οἱ μελλοντολόγοι βλέπουν τό μελλοντικό ἄνθρωπο μέ μικρό πρόσωπο, μεγάλο κρανίο καί ἀτροφικό σῶμα.

Τά δέοντα μέτρα πού προτείνονται ἐξαρτῶνται ἀπό τήν ἀντίληψη τῶν διαφόρων γιά τά αἴτια τοῦ κακοῦ. Ἄς δοῦμε μερικές ψευδοπροφάσεις, τίς ὁποῖες ἐπικαλοῦνται συνήθως ὡς αἰτία τοῦ κακοῦ: α) τό δημογραφικό πρόβλημα. Ὑπάρχουν ἄφθονα στοιχεῖα πού καταρρίπτουν τή θεωρία τοῦ Νεομαλθουσιανισμοῦ ὡς πρός τόν ὑπερπληθυσμό τῆς γῆς. Ἐμεῖς ἐδῶ μόνο θά ἀναφέρουμε κατά τίς στατιστικές μετρήσεις τῶν εἰδικῶν, 1) ὅτι ἡ γῆ μπορεῖ νά θρέψει 30 δισ. κατοίκους μόνο ἀπό τίς γνωστές πηγές, ὅταν γίνει δίκαιη χρήση καί κατανομή, κι ὄχι σπατάλες στούς ἐξοπλισμούς, καί 2) ὅτι μόνο οἱ χῶρες τοῦ τρίτου κόσμου καλλιεργοῦν τίς ζωοτροφές γιά τίς ἀγελάδες τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ στεροῦνται γάλακτος τά παιδιά τῆς Αἰθιοπίας, καί ἡ γῆ τους στειρώνεται μέ τή μονοκαλλιέργεια β) σά δευτερεύοντα αἴτια θέτουν τό κυνήγι, πρᾶγμα πού εἶναι ψευδοπρόβλημα, ἀλλά, ὡστόσο, ἐδῶ πού φτάσαμε, θά πρέπει νά τό λάβουμε κι αὐτό σοβαρά ὑπόψη μας.

Ἄς ἔλθουμε ὅμως στά πραγματικά αἴτια τῆς φυσικῆς - οἰκολογικῆς μόλυνσης. Ἡ κύρια αἰτία εἶναι ἡ ἁμαρτία - ὁ ἐγωϊσμός, δηλ. ἡ ἀντιχριστιανική ἠθική. Θά ἀναφέρω μερικά παραδείγματα: 1) Στό ὄνομα τοῦ Μαμωνᾶ δολοφονοῦμε τή Φύση. Ἡ ἀπαίτηση τοῦ ἀνθρώπου ἐπί πληρωμῇ νά θέλει τό τάδε φροῦτο, ἐνῶ δέν εἶναι ἡ ἐποχή του, ἀναγκάζει τούς ἀγρότες νά χρησιμοποιοῦν φυτοφάρμακα μέ ὁρμόνες

γιά γρήγορη καρποφορία. Όμως, τά λιπάσματα εἰσεχόμενα στό ἔδαφος ἀπό φυσικές κοιλότητες, φτάνουν στούς βυθούς, κι εὐνοοῦν τήν ἀνάπτυξη τῶν παρασίτων, τά ὁποῖα ἀναπτύσσονται καί σκεπάζουν τό γύρω χῶρο, μ' ἀποτέλεσμα ν' ἀπορροφοῦν ὅλο τό ὀξυγόνο τῆς περιοχῆς, ζώντας ἔτσι σέ βάρος τῶν κανονικῶν ζώων καί φυτῶν. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Θεῖος Νόμος δέν ἐπέτρεπε τή διατήρηση τῶν τροφίμων πέραν τοῦ δέοντος, γιατί ἔτσι ἀλλοιώνονται οἱ χημικές τους ἰδιότητες μέ τά διάφορα συντηρητικά (*Ἐξ.* 16, 19). 2) Ἡ φιγούρα καί ἡ χλιδή πιέζουν τούς ἀνθρώπους ν' ἀλλάζουν σάν τά πουκάμισά τους τ' αὐτοκίνητά τους, κι ἔτσι στίς ΗΠΑ ἐγκαταλείπονται 18 ἑκατ. τόννοι ἀπό σκελετούς αὐτοκινήτων τό χρόνο. 3) Ἡ ἀναψυχή καί διασκέδαση κάνουν 6 ἑκατομ. τουρίστες μόνο στήν Ἑλλάδα τό χρόνο, καί 600 ἑκατομ. παγκοσμίως νά διακινοῦνται, ρυπαίνοντας τό φυσικό περιβάλλον ποικιλότροπα. Τά ἀεροπλάνα μόνο (χωρίς νά ὑπολογίζουμε καί τά διακινούμενα αὐτοκίνητα) καταναλώνουν δύο φορές περισσότερο ὀξυγόνο ἀπό ὅσο ὅλος ὁ πληθυσμός πάνω στή γῆ. Στό μεταξύ ἡ ὑπέρμετρη ἡλιοθεραπεία τῶν καλοκαιρινῶν διακοπῶν, πού ἔχει καταντήσει μόδα, προκαλεῖ ποικίλα δερματικά νοσήματα. Ἄν, τώρα, συνυπολογίσουμε καί τό κάπνισμα ἤ τά ναρκωτικά, πού κι αὐτά ὁμοίως διακινοῦνται, ἀντιλαμβανόμαστε τό μέγεθος τῆς βιολογικῆς μόλυνσης τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ. 4) Ὁ οἰκονομικός ἀνταγωνισμός πιέζει γιά ὅλο καί περισσότερη ὑψηλή βιομηχανική ὑπερπαραγωγή, ἡ ὁποία φορτώνει τό περιβάλλον μέ τεράστιους ὄγκους ἀπορριμμάτων, τά ὁποῖα ἡ φύση δέν μπορεῖ ν' ἀπορροφήσει καί μεταβολίσει (μόλυνση περιβάλλοντος μέ χημικά κατάλοιπα, ραδιενέργεια). Όμως γιά νά κινηθοῦν τά ἐργοστάσια χρειάζονται φυσικούς πόρους. Ὁ ἄνθρωπος, ἀρνούμενος τή θεία ἐντολή στό 8ο κεφ. (στίχ. 9 &11) τοῦ Δευτερονομίου, ἡ ὁποία ἔλεγε: «γῆ, ἧς οἱ λίθοι σίδηρος, καί ἐκ τῶν ὀρέων αὐτῆς μεταλλεύσεις χαλκόν... Πρόσεχε σεαυτῷ, μή ἐπιλάθῃ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου τοῦ μή φυλάξαι τάς ἐντολάς αὐτοῦ», οὔτε τίς ἐντολές φύλαξε, ἀλλ' οὔτε καί τό περιβάλλον του, ἀλλά ἐκμεταλλεύετηκε, ὅσο ἦταν δυνατό, τούς φυσικούς ἐξαντλούμενους (γαιατάνθρακες, ὑδρογονάνθρακες, ραδιενεργά ὀρυκτά, γεωθερμική ἐνέργεια, μεταλλεύματα), καί β) σέ ἀνανεούμενους (βραδέως, ὅπως λ.χ. τά δάση, καί ταχέως, ὅπως οἱ καλλιέργειες, ἡ βλάστηση βοσκοτόπων, ὁ ἐνάλιος πλοῦτος, κ.λπ.). Ἡ

ὑπερπαραγωγή, λοιπόν, ὁδήγησε σέ ἐξόρυξη πετρωμάτων 100 δισ. τόννων τό χρόνο, ἐνῶ μέχρι τό τέλος τοῦ 20ου αἰώνα θά φτάσει στούς 600 δισ. τόννους. Τά δάση μειώθηκαν ἀπ' τούς οἰκοπεδοφάγους, οἱ ὁποῖοι τά πυρπόλησαν, ἐνῶ τό χαρτί ἀντικατέστησε τό ξύλο· π.χ. γιά τήν Κυριακάτικη ἔκδοση τῶν Τάϊμς τῆς Ν. Ὑόρκης ὑλοτομοῦνται ἑβδομαδιαίως 200 στρέμματα δάσους. 5) Ἡ ἀστυφιλία ὁδήγησε στήν πολεοδομική ἀναρχία, ἡ ὁποία μέ τή σειρά της στή μεταμόρφωση τῆς πόλης σέ σκουπιδότοπο. 6) Τέλος, γιά νά μή νομίζουμε ὅτι οἱ Παγετῶνες καί ἡ ξηρασία (πού ὁπωσδήποτε σχετίζονται μέ τούς σεισμούς) δέν ὀφείλονται στόν ἀνθρώπινο παράγοντα, παραθέτουμε, βάσει τῆς Παγκόσμιας Ὀργάνωσης Μετεωρολογίας, τούς 3 κύριους λόγους: α) ἐνδογενεῖς γήϊνες διεργασίες, β) περιστροφική ἀστάθεια τῆς γῆς περί τόν ἥλιο, καί γ) αὐτό πού μᾶς ἐνδιαφέρει, βάναυσες ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις στήν οἰκολογική ἰσορροπία. Κατά τούς Πάουλ Σλάακ, ἐρευνητή τοῦ Μετεωρολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Παν/μίου τοῦ Βερολίνου, τόν Ἀμερινακό Γεωερευνητή Ρόμπερτ Οὐάϊτ, μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, τό Γερμανό Μάρτιν Ρόντεβαλντ τοῦ μετεωρολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ἀμβούργου, τόν Ἀστρονόμο Μιλουτίν Μιλάκοβιτς, τόν Ἀμερικανό Κλιματολόγο Ράϊντ Μπράυνσον, διευθυντή τοῦ Ἰνστιτούτου Παγκοσμίων Μελετῶν τοῦ Παν/μίου Οὐϊσκόνσκιν, «ἄρχισε κιόλας ἡ πανγήϊνη καιρική στροφή».

Ἔχοντας ὅλ' αὐτά σά δεδομένα, ἐρωτοῦμε τί μέτρα λαμβάνονται. Ὡς γνωστό διοργανώνονται παγκόσμια οἰκολογικά συνέδρια καί διακηρύσσονται συνθῆκες προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος, ὅπως τοῦ Λονδίνου τό 1972, ἀνακηρύσσεται τό 1987 παγκόσμιο ἔτος περιβάλλοντος, ἐνῶ οἱ Τάϊμς ἀνακήρυξαν τό 1988 τή Γῆ «πλανήτη τοῦ αἰώνα», συστήνονται σύλλογοι προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, διεξάγονται σεμινάρια καί συνέδρια, ἐκπονοῦνται δεκάδες ἐκπαιδευτικά προγράμματα γιά τήν περιβαλλοντική ἐκπαίδευση, ἱδρύθηκε μάλιστα στίς 13/1/1980 τό εὐρωπαϊκό οἰκολογικό κόμμα-κίνημα τῶν πράσινων, τό ὁποῖο διέρχεται σήμερα μιά ἐσωτερική κρίση μεταξύ τῶν «Ρέαλος» (Πραγματιστῶν) καί τῶν Φουνταμενταλιστῶν. Κι ὅλοι αὐτοί βγάζουν νομοθετήματα γιά ἀγρανάπαυση, ἀναδάσωση, προστασία ἀπό ἐμπρησμούς, κατασκευή ἀλσῶν, πάρκων κ.λπ., πράγματα ὅπως ἀναιμικά καί «μέτρα ἡμίμετρα», τά ὁποῖα ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος

Θεολόγος παρομοιάζει μέ τίς γυναικεῖες βαφές μαλλιῶν σ' ἕνα ἄτομο περασμένης ἡλικίας, πού ἔχει χάσει τό φυσικό του κάλλος.

Τί προτείνει ἡ Θεολογία; Μετάνοια. Ἡ ἐσωτερική καθαρότητα θά ὁδηγήσει καί στήν ἐξωτερική. Μιλᾶμε γιά μιά Θεολογία τῆς ἐπιβίωσης ἤ χριστιανική οἰκολογία, προτείνοντας οἰκολογικό ἀσκητισμό καί φυσική νηστεία. Οἱ Πρωτόπλαστοι προπτωτικά ἦσαν φυτοφάγοι. Ἡ Φύση θά καθαριστεῖ, μόνον ὅταν καθαριστοῦν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ ὀρθόδοξη οἰκοθεολογία δέν ἀντιπροσωπεύει ἁπλά μιά ἀληθινότερη ἤ καλύτερη φυσική προτεινόμενη θεωρία, ἀλλά ἐνσαρκώνει τό ἀντίστροφο ἀκριβῶς ἦθος, τῆς μετάνοιας δηλ. ὅλου τοῦ τρόπου ὕπαρξης μέσα ἀπό τήν πρακτική τῆς ἄσκησης. Τό «δένδρο τῆς ζωῆς», ὅσο κι ἄν τοῦ ρίχνουμε διάφορα χημικά λιπάσματα, δέν πρόκειται ποτέ νά μᾶς δώσει τούς ἀθάνατους «καρπούς» του, ἄν δέν μετανοήσουμε, ἀφοῦ αὐτοί οἱ «καρποί» του φυλάσσονται ἀπό τά Χερουβίμ! Ὁ ἴδιος ὁ Θεάνθρωπος λίπανε τό «δένδρο» Του μέ τό αἷμα Του πάνω στό σταυρό, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τόν πότιζαν «ὄξος καί χολή». Κι ὅμως, αὐτό τό «μολυσμένο δένδρο», ὁ ἀτιμωτικός σταυρός τοῦ Κυρίου, πού γιά τούς Ἰουδαίους ἐθεωρεῖτο «σκάνδαλο» ἐνῶ γιά τούς Ἕλληνες «μωρία», δέν ἀτρόφησε, δέ σάπισε, ἀλλά ἀνέστη, ὑψώθηκε μέχρι τόν οὐρανό, κάνοντας ἄφθονους καρπούς πού γέμισαν τήν οἰκουμένη. Ἡ Τεχνολογία μας μέχρι τώρα ἀσχολήθηκε κυρίως μέ τήν ὅλο καί πιό ἀποτελεσματική ἀντιμετώπιση τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος· συνοπτικά θά ὑπενθυμίσουμε ποιά πρέπει νά εἶναι τά καθήκοντα τῆς Τεχνολογίας καί γενικά τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ὡς πρός τήν προστασία τῶν φυσικῶν πόρων: *α) ὡς πρός τό ἔδαφος:* συγκέντρωση τῆς γεωργίας σέ πεδινές ἐκτάσεις ὑψηλῆς γονιμότητας, διάθεση τῶν πλεοναζόντων γεωργικῶν ἐδαφῶν γιά τήν ἀνάπτυξη βοσκοτόπων καί τήν ἐπέκταση τῶν δασῶν, προστασία τῶν ἀκτῶν ἀπ' τήν οἰκοπεδοποίηση, προστασία τῶν ἐδαφῶν ἀπ' τή διάβρωση, ἀποθάρρυνση κατάληψης γόνιμων γαιῶν ἀπ' τήν ἀστική βιομηχανική καί τουριστική δραστηριότητα, *β) ὡς πρός τούς ὀρυκτούς πόρους:* βελτίωση τῆς τεχνολογίας τῆς ἐξόρυξης, χρησιμοποίηση ὑποκατάστατων, ἐφόσον τοῦτο εἶναι δυνατό, ἐνίσχυση ἐρευνητικῶν προγραμμάτων καλύτερης ἀξιοποίησης διαφόρων ὀρυκτῶν, ἐκτέλεση ἔργων ὑποδομῆς στά μεταλλευτικά κέντρα, καί *γ) ὡς πρός τά ὕδατα:* προστασία τῶν

ποταμῶν, πηγῶν καί τοῦ ὑπόγειου ὑδροφόρου ὁρίζοντα ἀπ' τή ρύπανση τῶν βιομηχανικῶν ἀποβλήτων, ἐπαναχρησιμοποίηση (ἀνακύκλωση) τοῦ ὕδατος ἀπ' τίς ὑδροβόρες βιομηχανίες, ἐλάττωση ἀπωλειῶν γιά τήν κατασκευή καλυτέρων δικτύων ὑδρεύσεως, καί τέλος, κατασκευή ἔργων ἀξιοποιήσεως τῶν ὑδάτινων πόρων. Ἐκτός ὅμως ἀπό ὅλ' αὐτά, πού ἔπρεπε ἤδη νά ἔχουν γίνει, ὀφείλουμε νά στρέψουμε τήν προσοχή μας καί πρός τό ἐσωτερικό μας περιβάλλον, τό ὁποῖο τόσο πολύ ἔχουμε παραμελήσει, δηλ. τόν ψυχισμό μας, τόν συνειδητό καί τόν ἀσυνείδητο ἑαυτό μας.

Ἔτσι, μέ τήν ὀρθόδοξη «μετάνοια», θά βλέπουμε διαφορετικά τό φυσικό μας περιβάλλον: Ὄχι στή χρήση του, ἀλλά στή σχέση του. Ἡ Μεταμόρφωση ἔγινε ὄχι μόνο στό Θαβώρ, ἀλλά καί τοῦ Θαβώρ, ἀλλά πρίν γίνει αὐτή ἀντικειμενικά, ἔλαβε χώρα ὑποκειμενικά ἡ μεταμόρφωση, δηλ. ἡ μετάνοια τῶν τριῶν μαθητῶν. Κατά τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ὡς νύμφη ψυχή νά τελέσει «ἱερό γάμο» μέ τή φύση, κι ὄχι νά τήν ἐκπορνεύεται, δηλ. ἐκμεταλλεύεται οἰκονομικά, πράγμα πού συνιστᾶ ἕνα μιασμό τῆς γῆς, τοῦ ἀέρα καί τῆς θάλασσας. Ὁ ἄνθρωπος ὁρίστηκε ἀπ' τό Θεό διαχειριστής κἰ ὄχι ἰδιοκτήτης τῆς Γῆς - Φύσης. Ὁ ἄνθρωπος τότε μόνο διαχειρίζεται ὀρθά τά τοῦ κόσμου, ὅταν γνωρίζει ὅτι ὄχι μόνο ὁ κόσμος εἶναι κτῆμα, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὅτι εἶναι οἰκονόμος τοῦ Θεοῦ, ὁπότε καί συμπεριφέρεται σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ Κυρίου του (Ἰ. Χρυσόστομος, Μ. Βασίλειος). Διαφύλαξη τοῦ κόσμου σημαίνει πρῶτ' ἀπ' ὅλα διατήρηση τοῦ σκοποῦ, δηλ. τοῦ προορισμοῦ τοῦ κόσμου. Ἄν ὁ ἄνθρωπος μέ τήν Τεχνολογία ἐπεμβαίνει, μετατοπίζοντας τόν ἀρχικό του σκοπό ἀπό τή δημιουργία καί μετά, φυσικό εἶναι ν' ἀλλάζει καί ἡ φύση τοῦ κόσμου καί νά παραμορφώνεται (ἀλλοτριώνεται).Ἡ Ὀρθοδοξία στέκεται στή μέση, ἐφαρμόζοντας τό «μέτρο» μεταξύ φυσιολατρίας καί οἰκοκτονίας, ὄχι δηλ. ἀλόγιστη καταστροφή τοῦ φυσικοῦ πλούτου ἤ ἐξαντλητική ἐκμετάλλευση τοῦ ἐδάφους καί ὑπεδάφους. Οἱ χριστιανοί ὀφείλουν ν' ἀγαποῦν τή Φύση ὄχι συμφεροντολογικά (Ι. Κάντ), οὔτε ρομαντικά (Ρουσσώ, Τολστόη) ἀλλά ὡς «ὁμόδουλοι» τοῦ Θεοῦ. Ὁ φιλόϋλος δεν εἶναι φιλόθεος, ἐνῶ ὁ φιλόθεος εἶναι πάντα καί φιλόϋλος, ἰδίως μετά τήν ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ. Σήμερα, περισσότερο ἀπό κάθε φορά, ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου στή

φύση πρέπει μέν νά συνεχιστεῖ ἀλλά μέ ὀρθόδοξη σοφία, ἐνῶ τό σύνθημα «ἐπιστροφή στή φύση», δηλ. σέ ἕναν προεπιστημονικό πολιτισμό (Νατουραλισμός) δέν ἀποτελεῖ σήμερα μιά ἁπλή οὐτοπία, ἀλλά μπορεῖ νά ἀποτελέσει καταστροφή γιά τήν ἀνθρωπότητα, γιατί, α) σέ ποιά φύση νά ἐπιστρέψουμε; β) πῶς θά ἐπιστρέψουμε; ἴδιοι ἤ μετανοημένοι; καί γ) ἡ ἴδια ἡ φύση τώρα πιά ἔτσι ὅπως τήν καταντήσαμε, μᾶς ἔχει ἀνάγκη πρῶτα γιά νά τήν θεραπεύσουμε, κι ὕστερα μέ τή σειρά της κι αὐτή νά μπορέσει νά θεραπεύσει ἐμᾶς.

Ἡ χριστιανική Ἐκκλησία ἔχει τίς προϋποθέσεις γιά νά σώσει τή φύση, ἀρκεῖ τά μέλη της, δηλ. ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, νά κάνουμε χρήση τῶν μέσων πού διαθέτει ἡ Ἐκκλησία. Ἡ κιβωτός σωτηρίας τῆς γῆς γιά ἄλλη μιά φορά θά ἀποδειχθοῦν ὄχι τά διαστημόπλοια πού θά μεταφέρουν σέ ἄλλους πλανῆτες, λόγω μόλυνσης τῆς γῆς, τούς ἀκάθαρτους ἀνθρώπους, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Στήν Π.Δ. χρησιμοποιοῦσαν φυσικοχημικούς καθαρμούς, ὅπως μέ ὕσσωπο (ρίγανη), ἀσβέστη, νερό, ἀπόξυση, πυρά, κ.λπ. ἐνῶ προστάζεται ἡ προστασία τῶν δέντρων καί τῶν ζώων (Δευτ. 20, 19-20). Ὅταν κατά τόν Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.) μεταδόθηκε στήν Ἀθήνα λοιμική νόσος-πανώλης, κάποιος ἰατρός ὀνόματι Ἄκρων, (ὁδός Ἄκρωνος ὑπάρχει σήμερα στήν Ἀθήνα) θεράπευε τούς ἀρρώστους ἀνάβοντας δίπλα στούς ἀσθενεῖς μιά φωτιά, διότι πίστευαν τότε ὅτι ἡ φλόγα τῆς φωτιᾶς «λεπτύνει» τόν ἀέρα, γι' αὐτό συνήθως ἔκαιγαν εὐώδη ξύλα, ὅπως κυπαρίσσι, ἄρκευθο (εἶδος ἀγκαθωτοῦ κέδρου) ἤ πεῦκο. Σ' αὐτό στηρίζεται καί ἡ ἰαματική ἰδιότης τοῦ λιβανιοῦ-θυμιάματος. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει: «καί μύρων καί ἀνθέων καί λειμώνων εὐώδεις ἀπόπνοιαι» πάρα πολύ συντείνουν στήν ὑγεία, ἐπειδή «ὁ ψυχρός καί φύσει παγετώδης ἐγκέφαλος» ἐπηρεάζεται ἀπ' τή θερμότητα καί λέπτυνση τοῦ ἀέρα (Πλουτάρχου, *Περί Ἴσιδος καί Ὀσίριδος*, 80). Ὁμοίως, ὅταν εἶχε πέσει στήν ἀρχαία Ἀθήνα λοιμός (ἐπιδημική νόσος), ὁ Σκύθης γιατρός Τόξαρις συμβούλευσε τούς Ἀθηναίους νά ραντίσουν τά σοκάκια τους μέ κρασί, διότι τό κρασί μέ τήν ὀσμή του ἔσβηνε «ἀτμούς πονηρούς», ὅπως ἀναφέρει ὁ Λουκιανός. Μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Κυρίου καθαρίζει ὁ ἀέρας, κατά τόν Μ. Ἀθανάσιο, δοξάζεται ἡ Γῆ, ἀφοῦ, κατά τόν Ἰ. Αὐγουστῖνο, ἡ Ἀλήθεια ἀναστήθηκε ἀπό τήν γῆ μέ τήν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου, καί ἁγιάζονται τά ὕδατα μέ τή

βάπτισή Του στόν Ἰορδάνη. Ὁ Παλλάδιος Ἑλενοπώλεως ἀναφέρει ὅτι εἶχε πέσει μέσα στό πηγάδι ἀπ' ὅπου ἔπινε νερό ὁ ἴδιος καί ὁ Ἀββᾶς Δωροθέος ἕνα φίδι, καί τότε πρότεινε στόν Ἀββᾶ νά μήν πιοῦν ἀπ' αὐτό τό νερό. Ὁ Ἀββᾶς ἀφοῦ σταύρωσε τό νερό, εἶπε «ὅπου σταυρός ἐπιφοιτᾶ, οὐκ ἰσχύει κακία τοῦ Σατανᾶ», καί ἤπιαν χωρίς νά πάθουν τίποτα. Στήν Κ.Δ. πλέκεται τό ἐγκώμιο τῆς φύσης στήν ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου, καί θαυματουργικά πολλαπλασιάζονται τά 5 ψωμιά καί τά 2 ψάρια, τά ὁποῖα τρέφουν τόν πεινασμένο ὄχλο, σάν ἀντιπροσωπευτικά δείγματα ἀπ' τό φυσικό χῶρο τῆς ξηρᾶς (σίτος) καί τῆς θαλάσσης (ψάρι).

Κι ἐρχόμαστε τώρα στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποῖα εἶναι ὁ «οἶκος» (τό φυσικό περιβάλλον), ὡς ἡ νέα Ἐδέμ, τῶν χριστιανῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει κατηγορηθεῖ ὅτι δέν παρακολουθεῖ τούς σύγχρονους προβληματισμούς καί μάστιγες τοῦ Πολιτισμοῦ, κι ὅτι δέν ἔχει κάνει τίποτε γιά τό τεράστιο οἰκολογικό ζήτημα, ὅπως ἐπίσης, διάφοροι ἐξωεκκλησιαστική τῆς καταλογίζουν εὐθύνες διότι δέν ἔχει δραστηριοποιηθεῖ πάνω στά θέματα τῶν ἀφοπλισμῶν, τῆς Εἰρήνης, τῆς ἰσότητας, τῶν ναρκωτικῶν, κ.λπ.. Ἔχουν δίκιο, καί ἐξ ὑποκειμένου καί ἐξ ἀντικειμένου· ἀπ' τή μεριά τους δηλ. οἱ ἄνθρωποι αὐτοί φαντάζονται τήν Ἐκκλησία σά μιά ἰδιωτική ἤ κοινωνική ὀργάνωση-ἵδρυμα, τό ὁποῖο ἔχει ἐπιφορτιστεῖ μαζί μέ ἄλλους πολιτιστικούς συλλόγους τό ρόλο τῆς ἠθικῆς ἀναστολῆς καί ἀνάσχεσης τῶν πολιτῶν. Κι' ἀπ' τήν ἄλλη, δηλ. ἀπ' τή μεριά τῆς Ἐκκλησίας, θά πρέπει νά ξέρουμε ὅτι στήν Ἐκκλησία ἡ λύση οἱουδήποτε προβλήματος δέ διεξάγεται μερικά, ἀλλά ὁριστικά. Ἀπ' τήν Ἐκκλησία ὁ «σύγχρονος ἄνθρωπος» ζητᾶ κατά τόν ἴδιο τρόπο πού ζήταγαν οἱ Πρωτόπλαστοι μετά τό προπατορικό ἁμάρτημα καί τήν ἐκδίωξή τους ἀπ' τόν Παράδεισο, νά κλέβουν δηλ. ἀπ' τούς ἀθάνατους καρπούς τοῦ «δένδρου τῆς ζωῆς», χωρίς κι' ὅμως νά βρίσκονται ἐντός τής Ἐδέμ, τῆς Ἐκκλησίας, πράγμα πού τούς ἀπαγόρεψε ὁ Θεός, θέτοντας πύρινα Χερουβίμ νά φυλάνε τόν Παράδεισο καί τό δένδρο. Συνεπῶς γιά τόν Χριστιανισμό τό οἰκολογικό πρόβλημα θά λυθεῖ ὄχι αὐτόματα ἤ μαγικά, ἀλλά σάν ἀποτέλεσμα - ἀπόρροια μιᾶς ὀρθόδοξης ἠθικῆς. Τί κάνει λοιπόν σήμερα ἡ Ἐκκλησία; Ἡ Ἐκκλησία ὀρθοτομώντας τόν ὀργανικό Λόγο της, προσπαθεῖ νά καθαρίσει τή Γῆ, ἀλλά καί νά θρέψει τούς

ἀνθρώπους ὄχι μέ μολυσμένους καρπούς. Ἡ ἄσκηση, ὁ προφορικός καί γραπτός λόγος, ἡ προσευχή, ὁ ἁγιασμός καί προπαντός τά μυστήριά της σώζουν τούς πιστεύοντας. Καί, ἡ Ἐκκλησία πρέπει νά παραμείνει ὡς ὁ μόνος καθαρός- ἱερός χῶρος, δηλ. ὡς ἕνας κοσμικός ναός· ὅσο διευρύνεται κι' ἐξαπλώνεται ἡ Ἐκκλησία, τόσο καθαίρεται, ἀνακαινίζεται, ἀφθαρτοποιεῖται, χαριτώνεται, ἁγιάζεται, θεώνεται τό φυσικό περιβάλλον, κι ἀντίστροφα ὅσο συρρικνώνεται, περιορίζεται, ἐξασθενεῖ, ἀδυνατίζει ἡ Ἐκκλησία (ἡ νέα Ἐδέμ), τόσο φουντώνουν, αὐξάνουν, πολλαπλασιάζονται τά ζιζάνια καί ἀγκάθια, ἡ σαπίλα καί ἡ μόλυνση.

Κατ' ἀρχάς, ἡ διαπίστωση κι ἀναγώριση τῆς κατ' ἐξοχήν μόλυνσης τῆς φύσης γίνεται πρῶτα ἀπό τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία καί εἶναι ἡ μόνη πού ὁμιλεῖ, ἀλλά καί ἐνεργεῖ τήν πνευματική καί φυσική κάθαρση. Μόνο ὁ θεολογικά σκεπτόμενος ἄνθρωπος μπορεῖ νά πονᾶ σαρκικά καί νά συμπάσχει ἀληθινά γιά τήν καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος. Καί μόνο ὁ ἐντασσώμενος ὀργανικά - λειτουργικά στήν Ἐκκλησία προστατεύει ὀντολογικά - θεμελιακά, ριζικά τό φυσικό περιβάλλον, γιατί τό δια-σώζει, φέροντάς το στίς αὐθεντικές, προπτωτικές σωστές του διαστάσεις. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ σάν ἕνα ἀνακυκλωτικό οἰκολογικό ἐργοστάσιο μέσα στόν κόσμο, πού διαφυλάσσει τό φυσικό περιβάλλον -τή φύση-, ἀναστέλλοντας τό φθαρτό-μεταπτωτικό «νομο τῆς ἐντροπίας», δηλ. τήν ποιοτική φθορά κι ὑποβάθμιση τῆς φυσικῆς ἐνέργειας· κι ὄχι ἁπλῶς ἀναστέλλει, ἀλλά καί ἀφθαρτοποιεῖ ἡ Ἐκκλησία τήν κτίση, θεώνοντάς την μέ τήν ἐνανθρώπηση, ἀνάσταση κι' ἀνάληψη τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ. Τό «σῶμα, λοιπόν, τοῦ Χριστοῦ» (ἡ Ἐκκλησία) εἶναι ἡ «καινή κτίση» (ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ). Ἡ Φύση βρίσκει τό σκοπό καί προορισμό της στόν ἄνθρωπο, ἀλλά κι ὁ ἄνθρωπος στό θεῖο του ἀρχέτυπο, τόν Ἰ. Χριστό, διότι «ἐν Χριστῷ» προσελήφθη ὁ κόσμος, κι' αὐτή ἡ πρόσληψη ἐπαναλαμβάνεται ἀδιάκοπα μέσα στό μυστήριο τῆς θ. εὐχαριστίας. Ὁ ἄνθρωπος, κατά τόν ἅγιο Συμεών τό Νέο Θεολόγο, εἰσπνέοντας ἀκόμα καί τόν ἀέρα πού ὑπάρχει στή δημιουργία μετά Χριστό, ἔχει τή δυνατότητα νά συλλαμβάνει τούς λόγους τῶν ὄντων, οἱ ὁποῖοι λαμβάνουν τή λογικότητά τους ἀπό τό Θεῖο Λόγο. Ὅπου ἔζησε ἡ Ὀρθοδοξία στίς Ἀνατολικές χῶρες, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ ἔδειξαν μεγαλύτερη εὐαισθησία πρός τό φυσικό περιβάλλον. Ἡ Ἀνατολική

παράδοση τραγούδησε τή φύση ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ὁμήρου ἕως τόν Ἐλύτη. Ἔτσι, ἡ ὀρθόδοξη ἀνατολική Ναοδομία σεβάστηκε, ὅσο κανείς ἄλλος, τό φυσικό περιβάλλον. Οἱ πέτρες καί τά κεραμίδια τοῦ ναοῦ, οἱ ψηφίδες τοῦ μωσαϊκοῦ εἶναι ὕλη, πού ἔχει δοξοποιηθεῖ - ἁγιασθεῖ - λαμπρυνθεῖ, δηλ. ἔχει τεθεῖ στήν αὐθεντική της προπτωτικά εὐχαριστιακή κατάσταση. Γιά τό χριστιανό, λοιπόν, θά πρέπει νά ἰσχύει ἡ εὐχαριστιακή χρήση - σχέση πρός τό περιβάλλον, δηλ. ἡ ἱεροποίηση τοῦ κόσμου κι ὄχι ἡ δαιμονοποίησή του· ἀκόμα κι' αὐτή ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὀφείλει νά γίνεται σάν εὐχαριστισιακή θυσία τῆς θείας Εὐχαριστίας, μέ δέος καί σεβασμό δηλ. κι ὄχι μέ ἐπιθετικότητα καί βουλιμία. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅ,τι τρώει, εἶχε ὑποστηρίξει ὁ ἄθεος πνευματικός πατέρας τοῦ K. Marx, Φόϋερμπαχ. Ναί, πράγματι, θά συμφωνήσουμε, γιατί ὁ Θεός ἔδωσε στόν ἄνθρωπο τόν κόσμο «εἰς βρῶσιν καί πόσιν» (*Γεν.* 1, 29). Ἐξαρτᾶται ἀπό τό τί τρῶς, γιά νά χαρακτηρίζεσαι ἄνθρωπος ἤ ζῶο! Οἱ χριστιανοί τρέφονται ἀπό τή σάρκα τοῦ Θεοῦ τους , οἱ ἄθεοι ἀπ' τή «νεκρή» ὕλη. Οἱ πρωτόπλαστοι εἶχαν νά ἐπιλέξουν μεταξύ τοῦ «δένδρου τῆς ζωῆς» καί τοῦ «δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ». Ὅμως τό «οὐράνιο μάννα» τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου δέν ἀποβάλλεται ἀπό τόν ἀφεδρῶνα, ὥστε νά παράγει περιττώματα, τά ὁποῖα θά μόλυναν τή Φύση. Μέ τή θ. Κοινωνία μεταβάλλεται - μεταμορφώνεται ὁ ἄνθρωπος σέ σῖτο, ἄμπελο, χῶμα καί νερό ἀλλά τῆς προπτωτικῆς - παραδείσιας Ἐδέμ, ἀφοῦ καί τό ψωμί καί τό κρασί καί τό νερό, καί ὅλη ἡ Φύση μεταβάλλονται σέ «σῶμα Χριστοῦ». Ἔτσι, ὁ χριστιανός ὄχι ἁπλά πρέπει ν' ἀγαπᾶ ἤ νά πονᾶ ἤ νά θαυμάζει τή Φύση, ἀλλά τρώγοντάς την, νά ζωοποιεῖται καί νά συνταυτίζεται μαζί της ἁρμονικά. Μήπως τότε θά μεταβληθεῖ σέ ἄλογο ζῶο; Ὄχι, γιατί κατά τή θεία Μετάληψη δέν κοινωνοῦμε τήν πεπτωκυῖα - μεταπτωτική φύση, ἀλλά τήν ἀναστάσιμη - τεθεωμένη σάρκα - φύση τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος μέ τήν ἐνανθρώπησή Του τήν ἐθέωσε. Ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος κατέφαγε - καί συνεχίζει δυστυχῶς νά κατατρώγει- ὁλόκληρο τόν κόσμο, ὁ Θεός ἔστειλε τόν Γιό του σάν ἀμνό νά θυσιαστεῖ καί νά θυσιάζεται πραγματικά κάθε Κυριακή, γιά νά τραφεῖ ὁ ἀχόρταγος αὐτός κόσμος. Κι' ἔτσι, ἡ σταυρική θυσία τοῦ Κυρίου ἀποτελεῖ ταυτόχρονα καί πένθος καί χαρά, ἕνα σταυροαναστάσιμο γεγονός χαρμολύπης.

Ἡ Γῆ - Ἐδέμ ἐγκρύπτει στά βάθη της ἀπό ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια χρόνια τό «σπόρο», ἀπό τόν ὁποῖο θά πρέπει ν' ἀναπτυχθεῖ ὁ «στάχυς» Χριστός, ὑψούμενος πάνω στό σταυρό Του, ὅπως ἄλλοτε ἡ προτύπωσή τοῦ «δένδρου τῆς ζωῆς» μέσα στόν παράδεισο. Τό τελετουργικό τυπικό τῆς Ἐκκλησίας ἔχει δανειστεῖ πολλά φυσιοκρατικά στοιχεῖα, ὅπως τόν ἱερό χορό, τά φυσικά στοιχεῖα τοῦ σίτου, οἴνου καί ἐλαίου, σά μιά βιοοικολογία. Τό στάρι καί τό ἀμπέλι μεταβάλλονται σέ σῶμα Χριστοῦ, ἐνῶ τό λάδι σέ μύρο. Ἁγιάζοντας, ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος τό σῶμα του, ἁγιάζει καί τό ναό τοῦ σύμπαντος κόσμου. Κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή, τό Σύμπαν εἶναι μιά κοσμική Ἐκκλησία, μέσα στήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας οἰκολογικός ἱερέας, προσφέροντας ἀπό τήν ἴδια τήν κτίση ὡς θυσία τή φύση στό Θεό, τήν ἁγιοτριαδική δηλ. κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας («τά σά ἐκ τῶν σῶν») μέσα στό θυσιαστήριο τῆς ψυχῆς του. Ἡ Φύση ἔγινε γιά τήν Ἐκκλησία, δηλ. γιά νά λειτουργήσει θεϊκά, ὡς θεία Λειτουργία. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ θεία Λειτουργία μεταβάλλεται σέ μιά κοσμική Λειτουργία (οἰκολογικός ἐκκλησιασμός), οἰκολογική σύναξη - ἑνότητα, ἡ ὁποία μεταβολίζει πνευματικά τό κτιστό σέ ἄκτιστο (Λογοποίηση τῆς κτίσεως - λόγωση). Ἔτσι, τή μόνη οὐσιαστική οἰκολογική σωτηρία, μποροῦμε νά ποῦμε, πού προσφέρει ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ προσκομιδή: ἡ ευλογία δηλ. τῶν «ἀπαρχῶν». Ἀλλά ἡ Ἐκκλησία διαθέτει στό εὐχολόγιο της καί 30 εὐχές, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στόν ἐξαγιασμό τῆς φύσης. «Εὐκράτους καί ἐπωφελεῖς τούς ἀέρας ἡμῖν χάρισαι», εὔχεται ὁ ἱερέας στή λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Καί ὅταν καλεῖται ἡ Ἐκκλησία, μέ τίς λειτανίες της καθαρίζει τούς ἀγρούς, τόν ἀέρα καί τά ὕδατα ἀπό ποικίλες μολύνσεις (ἀκρίδες, χαλάζι, ἀνομβρία κ.λπ.) Ὑπέρ «εὐκρασίας ἀέρων» καί «καιρῶν εἰρηνικῶν», γιά ἀρρώστειες φυτῶν, ζώων, γιά ἀνομβρία, ξηρασία, μολυσματική ἐπιδημία, ἄρδευση, ἀνοίγματος πηγαδιοῦ, γιά τήν ἁλιεία, καί γιά ἐγκαίνεια ἐργοστασίων. Ἔτσι, τό πηγαῖο φυσικό νερό μεταβάλλεται σέ ἁγίασμα καί ἁγιασμό. Το χῶμα γίνεται «Ἀδάμ» ὄχι ὁ παλαιός (μεταπτωτικά) ἀλλά ὁ νέος (προπτωτικά), δηλ. Χριστός, ὅπως παραμένουν ἀλιώτικα τά σώματα - σκηνώματα τῶν ἁγίων (ἀσηψία). Ἡ διεθνής «ἡμέρα περιβάλλοντος» (5 Ιουνίου) συμπίπτει χριστιανικά μέ τή μνήμη τοῦ νεομάρτυρα Μάρκου ἀπ' τή Χίο, τοῦ ὁποίου τό

ποτισμένο μέ αἷμα χῶμα τοῦ μαρτυρίου του ἐπιτελοῦσε θαύματα. Τά θαύματα τί ἄλλο εἶναι, παρά μιά προσωρινή ἀναστολή τῶν φυσικῶν νόμων ἀπό τόν ἴδιο τό Νομοθέτη τους; Τίς ἐπετείους τέτοιων σωστικῶν θαυμάτων ἀπό σεισμούς, λοιμούς, καταποντισμούς καί φυσικές καταστροφές ἑορτάζει ἡ Ἐκκλησία μέσα ἀπ' τήν ὑμνολογία της κατά τήν ἱστορική της πορεία καί πράξη μέσα στούς αἰῶνες. Αὐτό λοιπόν τό ἁγιασμένο χῶμα, κατασκευάζει καθαρίζοντάς το, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλά γιά νά ἀποκτήσει ὁλόκληρη ἡ γῆ μας τέτοιο χῶμα, χρειάζεται μιά ἀντικαταναλωτική, δηλ. ἀσκητική ἀγωγή-χρήση τοῦ κόσμου. Μιά τέτοια ἀγωγή -τρόπο ζωῆς- ζεῖ ὁ ὀρθόδοξος Μοναχισμός. Ὁ ὀρθόδοξος ἀσκητής δέν κακομεταχειρίζεται οὔτε το σῶμα του, οὔτε τή φύση, ἀλλά τά σέβεται καί τά διαφυλάσσει. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἐξοικείωση τῶν μαρτύρων, ἀσκητῶν, ὁσίων καί ἁγίων μέ τά ἄγρια ζῶα. Ὁ ἅγιος Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ (1759-1833) ἦταν φίλος μέ μιά μεγάλη ἀρκούδα, καί ὁ ἅγιος Φραγκῖσκος τῆς Ἀσίζης συζητοῦσε μέ τά πουλιά καί τά ζῶα. «Ἐάν τις κτήσηται καθαρότητα, πάντα ὑποτάσσεται αὐτῷ, ὡς τῷ Ἀδάμ ὅτε ἦν ἐν παραδείσῳ, πρίν ἤ παραβῆναι τήν ἐντολήν» (M.P.G. LXV). Ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος, ἐξάλλου λέει ὅτι ἡ πίστη τοῦ δικαίου στό Θεό μεταβάλλει τά θηρία τοῦ δάσους σέ ἄκακα ἀρνιά. Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος βρισκόταν στό νησί Μελίτη, μιά ὀχιά τόν δάγκωσε, χωρίς νά πάθει ἀπολύτως τίποτε ὁ Παῦλος, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τόν θεώρησαν σά θεό (*Πράξ.* 28, 2-6). Τέλος ἡ φωτιά δέν ἔκαιγε τούς τρεῖς Παῖδας ἐν καμίνῳ, οὔτε τά λιοντάρια τόν Δανιήλ κατεσπάρασσαν μέσα στό λάκκο, κ.λπ.. Νηστεία στήν ὅραση-προσήλωση, συγκέντρωση σ' ἕναν ὁρισμένο μόνο φυσικό τόπο, κι ὄχι τουριστικές περιπλανήσεις· νηστεία στήν ἀκοή π.χ. κοντά σ' ἕνα καταρράκτη, ἤ ἀκούοντας τό βόμβο σμήνους μελισσῶν, κι ὄχι ζῶντας μέσα στήν ἠχορύπανση. Νηστεία στή γεύση: Φυτοφάγοι πάντα. Νηστεία στήν ὄσφρηση· στόν Ἡσυχασμό τῆς «καρδιακῆς προσευχῆς» μειώνεται ἡ ἀνάγκη κατανάλωσης περισσότερου ὀξυγόνου μέ τή συνεχή ἄσκηση τῆς ἀ-πάθειας (εἰσπνέοντας καί ἐκπνέοντας). Νηστεία στήν ἀφή: Ἐγκράτεια καί παρθενία, ἡ ὁποία δέν διαιωνίζει τό εἶδος, καί ἄρα δέν πληθαίνει τούς κατοίκους τῆς γῆς.

Πρίν κλείσω τήν ὁμιλία μου αὐτή μέ ἕνα «κλασικό» πιά κομμάτι πού μοιάζει πολύ μέ τό πατερικό κείμενο, ἀπό μιά ἐπιστολή τοῦ

ἀρχηγοῦ τῶν Ἰνδιάνων Σιάλτ πρός τόν πρόεδρο τῆς Ἀμερικῆς Φραγκλῖνο Πήρς (1853-1857) ἀντί ἐπιλόγου, θἄθελα συνοψίζοντας νά ἀναφέρω ἐπιγραμματικά μερικά γενικότερα μέτρα πού μποροῦμε ὅλοι μας νά ἐφαρμόσουμε γιά τή σωτηρία τοῦ περιβάλλοντος, μή ὄντας εἰδικοί οἰκολόγοι: α) ἐνημέρωση καί οἰκολογική παιδεία, β) θεανθρώπινη ἠθική, γ) ἐκκλησιαστικό φρόνημα, δ) θεολογική ἀντίληψη, καί ε) πολιτικοοικονομική εὐθύνη. Παραθέτω τώρα τό κείμενο ἀντί ἐπιλόγου:

«Ὁ μεγάλος ἀρχηγός στήν Οὐάσιγκτων μηνάει πώς θέλει ν' ἀγοράσει τή γῆ μας. Ὁ μεγάλος ἀρχηγός μηνάει ἀκόμα λόγια φιλικά καί καλοθέλητα. Καλωσύνη του, γιατί ξέρουμε πώς αὐτός λίγο τή χρειάζεται ἀντίστοιχα τή φιλία μας. Τήν προσφορά του θά τή μελετήσουμε, γιατί ξέρουμε πώς ἄν δέν τό πράξουμε, μπορεῖ ὁ λευκός νά προφτάσει μέ τά ὅπλα καί νά πάρει τή γῆ μας. Πῶς μπορεῖτε ν' ἀγοράσετε ἤ νά πουλᾶτε τόν οὐρανό, τή ζέστα τῆς γῆς; Γιά μᾶς μοιάζει παράξενο. ἡ δροσιά τοῦ ἀγέρα ἤ τό ἄφρισμα τοῦ νεροῦ ὡστόσο μᾶς ἀνήκουν. Πῶς μπορεῖτε νά τά ἀγοράσετε ἀπό μᾶς; Κάθε μέρος τῆς γῆς αὐτῆς εἶναι ἱερό γιά τό λαό μου. Κάθε ἀστραφτερή πευκοβελόνα, κάθε ἀμμουδιά στίς ἀκρογιαλιές, κάθε θολούρα στό σκοτεινό δάσος, κάθε ξέφωτο καί κάθε ζουζούνι εἶναι στή μνήμη καί στήν πεῖρα τοῦ λαοῦ μου ἱερό. Ξέρουμε πώς ὁ λευκός δέν καταλαβαίνει τούς τρόπους μας. Τά μέρη τῆς γῆς, τό ἕνα μέ τό ἄλλο, δέν κάνουν γι' αὐτόν διαφορά, γιατί εἶναι ἕνας ξένος πού φτάνει τή νύχτα καί παίρνει ἀπό τή γῆ ὅλα ὅσα τοῦ χρειάζονται. Ἡ γῆ δέν εἶναι ἀδελφός του, ἀλλά ἐχθρός πού πρέπει νά τόν καταχτήσει, κι ἀφοῦ τόν καταχτήσει, πηγαίνει πάρα κάτω. Μέ τό ταμάχι πού ἔχει, θά καταπιεῖ ὅλη τή γῆ, καί θ' ἀφήσει πίσω του μιά ἔρημο. Ἡ ὄψη πού παρουσιάζουν οἱ πολιτεῖες σας, κάνει κακό στά μάτια τοῦ ἐρυθρόδερμου. Ὅμως αὐτό μπορεῖ νά συμβαίνει ἐπειδή ὁ ἐρυθρόδερμος εἶναι ἄγριος καί δέν καταλαβαίνει. Ἄν ἀποφασίσω νά δεχθῶ, θά βάλω ἕναν ὅρο. Τά ζῶα αὐτῆς τῆς γῆς, ὁ λευκός θά πρέπει νά τά μεταχειριστεῖ σάν ἀδέλφια του. Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος δίχως τά ζῶα; Ἄν ὅλα τά ζῶα φύγουν ἀπό τή μέση, ὁ ἄνθρωπος θά πεθάνει ἀπό μεγάλη ἐσωτερική μοναξιά, γιατί ὅσα συμβαίνουν στά ζῶα, τά ἴδια συμβαίνουν καί στόν ἄνθρωπο. Ἕνα ξέρουμε, πού μπορεῖ μιά μέρα ὁ λευκός νά τό ἀνακαλύψει: Ὁ Θεός μας εἶναι ὁ ἴδιος Θεός. Μπορεῖ νά θαρρεῖτε πώς Ἐκεῖνος εἶναι μόνο δικός

σας, ὅπως ζητᾶτε νά γίνει δική σας καί ἡ γῆ μας. Ἀλλά δέν εἶναι μπορετό. Ἐκεῖνος εἶναι Θεός τῶν ἀνθρώπων. Καί τό ἔλεός Του μοιρασμένο ἀπαράλλαχτα σέ ἐρυθρόδερμους καί λευκούς. Αὐτή ἡ γῆ Του εἶναι ἀκριβή. Ὅποιος τή βλάφτει, καταφρονάει τό Δημιουργό της. Θά περάσουν οἱ λευκοί, καί μπορεῖ μάλιστα γρηγορότερα ἀπό ἄλλες φυλές. Ὅταν μαγαρίζεις τό στρῶμα σου, κάποια νύχτα θά πλαντάξεις ἀπ' τίς μαγαρισιές του. Ὅταν τά βουβάλια σφαχτοῦν, ὅταν ὅλα τ' ἄγρια ἄλογα ἡμερέψουν, ὅταν τήν ἱερή γωνιά τοῦ δάσους τή γιομίσει τό ἀνρθώπινο χνῶτο, καί τό θέαμα τῶν φουντωμένων λόφων τό κηλιδώσουν τά σύρματα τοῦ τηλέγραφου μέ τό βουητό τους, τότε ποῦ νά βρεῖς τό ρουμάνι; Ποῦ νά βρεῖς τόν ἀητό; Καί τί σημαίνει νά πεῖς ἔχε γειά στό φαΐ σου καί στό κυνήγι; Σημαίνει τέλος τῆς ζωῆς καί ἀρχή τοῦ θανάτου. Πουθενά δέ βρίσκεται μιά ἥσυχη γωνιά μέσα στίς πολιτεῖες τοῦ λευκοῦ. Πουθενά δέ βρίσκεται μιά γωνιά νά σταθεῖς ν' ἀκούσης τά φύλλα στά δέντρα τήν ἄνοιξη ἤ τό ψιθύρισμα πού κάνουν τά ζουζούνια πεταρίζοντας. Ὅμως μπορεῖ ἐπειδή κατά πώς εἶπα, εἶμαι ἄγριος καί δέν καταλαβαίνω, μπορεῖ μονάχα γιά τό λόγο αὐτό ὁ σαματάς νά ταράζει τ' αὐτιά μου. Μά τί μένει ἀπό τή ζωή, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος δέν μπορεῖ ν' ἀφουγκραστεῖ τή γλυκιά φωνή πού βγάνει τό νυχτοπούλι ἤ τά συνακούσματα τῶν βατράχων ὁλόγυρα σ' ἕνα βάλτο μέσα στή νυχτιά; Ὁ ἐρυθρόδερμος προτιμάει τό ἁπαλόηχο ἀγέρι λογαρισμένο ἀπό τήν καταμεσήμερη βροχή. Τοῦ ἐρυθρόδερμου τοῦ εἶναι ἀκριβός ὁ ἀγέρας, γιατί ὅλα τά πάντα μοιράζονται μέ τήν ἴδια πνοή -τά ζῶα, τά δέντρα, οἱ ἄνθρωποι. Ὁ λευκός δέν φαίνεται νά δίνει προσοχή στόν ἀγέρα, πού ἀνασαίνει. Σάν ἕνας πού χαροπολεμάει γιά μέρες πολλές, δέν ὀσμίζεται τίποτα. Ἄν ξέραμε, μπορεῖ νά καταλαβαίναμε -ἄν ξέραμε τά ὄνειρα τοῦ λευκοῦ, τίς ἐλπίδες πού περιγράφει στά παιδιά του τίς μακριές χειμωνιάτικες νύχτες, τά ὁράματα πού ἀνάφτει στό μυαλό του, ὥστε ἀνάλογα νά δέονται γιά τήν αὐριανή. Ἀλλά ἐμεῖς εἴμαστε ἄγριοι. Μᾶς εἶναι κρυφά τά ὄνειρα τοῦ λευκοῦ. Κι ἐπειδή μᾶς εἶναι κρυφά, θά ἐξακολουθήσουμε τό δικό μας δρόμο. Ἄν τά συμφωνήσουμε μαζί, θά τό πράξουμε γιά νά σιγουρέψουμε τίς προστατευμένες περιοχές πού μᾶς τάξατε. Ἐκεῖ θά ζήσουμε, μπορεῖ τίς μετρημένες μέρες μας κατά πώς τό θελήσουμε. Ὅταν ὁ στερνός ἐρυθρόδερμος λείψει ἀπό τή γῆ, καί ἀπό τή μνήμη δέν ἀπομένει παρά ἴσκιος ἀπό ἕνα σύννεφο πού ταξιδεύει στόν

κάμπο, οἱ ἀκρογιαλιές αὐτές καί τά δάση θά φυλάγουν ἀκόμα τά πνεύματα τοῦ λαοῦ μου, γιατί αὐτή τή γῆ τήν ἀγαποῦν, ὅπως τό βρέφος ἀγαπάει τό χτύπο τῆς μητρικῆς καρδιᾶς. Ἄν σᾶς τήν πουλήσουμε τή γῆ μας, ἀγαπῆστε την καθώς τήν ἀγαπήσαμε κι ἐμεῖς, φροντίστε την καθώς τή φροντίσαμε ἐμεῖς, κρατῆστε ζωντανή στό λογισμό σας τή μνήμη τῆς γῆς, ὅπως βρίσκεται τή στιγμή πού τήν παίρνετε, καί μέ ὅλη σας τή δύναμη, μέ ὅλη τήν τρανή μπόρεσή σας, μέ ὅλη τήν καρδιά σας, διατηρῆστε τη γιά τά παιδιά σας, καί ἀγαπῆστε την, καθώς ὁ Θεός ἀγαπᾶ ὅλους μας. Ἕνα ξέρουμε: ὁ Θεός σας εἶναι Θεός μας, ὁ ἴδιος Θεός, καί ἡ γῆ Του εἶναι ἀκριβή. Ἀκόμα καί ὁ λευκός δέ γίνεται ν' ἀπαλλαχτεῖ ἀπό τήν κοινή μας μοῖρα».

Μαρίας Πώποτα
Θεολόγου

Σχέσεις οἰκονομίας καί οἰκολογίας - Θεολογικές προσεγγίσεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄
ΣΧΕΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Σχέση τῶν δύο ἐπιστημῶν

Εἶναι σκόπιμο νά ἐξετασθεῖ καταρχήν ἡ σχέση τῶν δύο ἐπιστημῶν. Οἱ ἔννοιες οἰκονομία καί οἰκολογία ἀλληλοσυμπληρώνονται καί ἔχουν κοινό τόπο ἀναφορᾶς τόν οἶκο, τό περιβάλλον. Ἡ οἰκολογία περιγράφει, παρουσιάζει τό περιβάλλον, ἡ οἰκονομία ἀσχολεῖται μέ τή νομή τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ Ernst Haeckel ὅρισε τήν οἰκολογία ὡς θεωρία τῆς οἰκονομίας τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν[1].

Ἡ οἰκολογία διατυπώνει ἀρχές ἤ προτάσεις γιά τή θεώρηση καί διατήρηση τοῦ περιβάλλοντος, ἡ οἰκονομία γιά τή σωστή ἐξεύρεση, παραγωγή, ἀνταλλαγή καί κατανάλωση τῶν ἀγαθῶν. Ἡ οἰκονομία ἀσχολεῖται μέ τίς ἀλληλεξαρτήσεις τῶν διαφόρων φυτικῶν καί ζωικῶν ὀργανισμῶν. Σύστημα γενικῆς ἰσορροπίας ὑπάρχει στή φύση πού ἡ ἐπιβίωση κάθε βιολογικοῦ εἴδους ἐξαρτᾶται ἀπό τά ἄλλα εἴδη. Ἡ οἰκονομία ἀσχολεῖται μέ τίς ἀλληλεξαρτήσεις τῶν οἰκονομικῶν δεδομένων[2]. Ἡ προσφορά καί ἡ ζήτηση τῶν ἀγαθῶν καθορίζουν μέ τή σειρά τους τό ἐπίπεδο προσαρμογῆς τῆς προσφορᾶς καί τῆς ζήτησης. Ὅμως τό σύστημα γενικῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας περιλαμβάνει μόνο τίς ἀλληλεξαρτήσεις πού ἐκφράζονται «διά τῆς

1. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 132, Ἀθήνα.

2. Γ.Χ. Κώττη, *Οἰκονομική τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος*, σελ. 24.

ἀγορᾶς».

Τά στοιχεῖα τῆς οἰκονομικῆς σφαίρας ἀνήκουν στή βιόσφαιρα καί ὑπόκεινται στούς νόμους της ἀλλά ὅλα τά στοιχεῖα τῆς βιόσφαιρας δέν ὑπάγονται στούς κανόνες τῆς οἰκονομίας. Ἡ οἰκονομική σφαίρα εἶναι ὑποσύνολο τοῦ εὐρύτερου συνόλου πού λέγεται βιόσφαιρα. Ἐπιπλέον ἡ οἰκολογία ἐνδιαφέρεται γιά τή φυσική ἀξία ἑνός «πράγματος» (λ.χ. τό δεύτερο αὐτό καθεαυτό) ἐνῶ ἡ οἰκονομία ἀναφέρεται στή χρηστική του ἀξία (τό δέντρο ὡς ὕλη).

Τά τελευταῖα χρόνια δημιουργήθηκε νέος κλάδος τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης πού ὀνομάζεται οἰκονομική τοῦ περιβάλλοντος ἤ Οἰκολογική Οἰκονομική ἤ οἰκονομική τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος.

Ἡ οἰκονομική τοῦ περιβάλλοντος ἐρευνᾶ καί ἀναφέρεται στήν ἐπίδραση καί στά ἀποτελέσματα τῶν ἀνθρώπινων ἀποφάσεων, παραγωγῆς, κατανάλωσης ἤ τεχνολογικῆς ἐφαρμογῆς στό περιβάλλον[3].

Ἀναδρομή στό παρελθόν

Ἴχνη διατάραξης τῶν σχέσεων οἰκολογίας οἰκονομίας ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται ἐδῶ καί διακόσια, τριακόσια χρόνια. Μετά τή βιομηχανική ἐπανάσταση καί ἰδιαίτερα στή σύγχρονη ἐποχή ἡ οἰκονομική «ἀνάπτυξη» ὁδήγησε σέ οἰκολογική κρίση. Γιά τήν κατανόηση τῶν αἰτίων πού ὁδήγησαν στή διάσπαση κρίνεται ἀναγκαία μιά ἀναφορά τόσο στό κοντινό ὅσο καί στό μακρινό παρελθόν.

Στούς πρωτόγονους λαούς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἐξαρτημένος ἀπό τή φύση σάν εὔθραυστο καλάμι σ' ἕνα κόσμο πού κυβερνιέται ἀπό φυσικούς νόμους στούς ὁποίους ἔπρεπε νά ὑπακούει, ἄν ἤθελε νά ἐπιζήσει[4]. Γιά πολλές χιλιετηρίδες ἡ παραγωγική δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου στηριζόμενη οὐσιαστικά στό κυνήγι, στό ψάρεμα, στή συγκομιδή ἄγριων καρπῶν, ἐκτυλίχθηκε μέσα στά στενά ὅρια τῶν μηχανισμῶν τοῦ φυσικοῦ οἰκοσυστήματος[5]. Ἄλλωστε στόν ἀνιμισμό πού διαπερνᾶ τίς πρῶτες μορφές θρησκείας φαίνεται μιά πνευματοποίηση τοῦ ὑλικοῦ κόσμου.

3. Ὁμοίως (Γ.Χ. Κώττη), *Οἰκονομική τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος*, σελ. 27.

4. Μπάρυ Κόμονερ, *Ὁ κύκλος πού κλείνει*, σελ. 21.

5. Rene Passet, *Οἰκονομία καί περιβάλλον*, σελ. 33, Θεσ/νίκη 1987.

Σ' αὐτό τό στάδιο.

Δέν ὑπῆρχαν στεγανά ἀνάμεσα στή φύση καί τόν ἄνθρωπο, τά πάντα ἀποκτοῦσαν μιά συμβολική σημασία, ἱεροποιοῦνταν καί λατρεύονταν. Ὁ πρωτόγονος μεταχειριζόταν τό κάθε τι στό περιβάλλον του (τά ζῶα, τά ποτάμια, τά δέντρα) σά νά ἦταν προικισμένα μέ συνείδηση. Οἱ φυλές ζοῦσαν στά ἐδάφη τους μέ οἰκονομική αὐτάρκεια. Αὐτή εἶναι ἡ πρώτη ὑποτυπώδης «οἰκονομική βαθμίδα». Ἡ ἑπόμενη οἰκονομική βαθμίδα ἔγκειται στήν καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους μέ σκοπό τή συγκομιδή. Αὐτή φανερώνει ἤδη μία ἄλλη ἀντίληψη τοῦ χρόνου[6]. Ἡ δουλειά γινόταν μέ πρόβλεψη ἑνός ὁλόκληρου ἔτους καί ἦταν τό ἀποτέλεσμα μακροπρόθεσμων συλλογισμῶν. Γιά πολλές ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια χρόνια μόνο ἡ φύση παρήγαγε (Π=Φ) καί, οἱ ἄνθρωποι προμηθεύονταν τή τροφή τους ὡς «συλλέκτες» ἀπό τήν ἀφθονία της. Σ' αὐτή τή βαθμίδα οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦσαν μέ τήν ἐκτροφή ζώων, μέ τήν καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους νά αὐξήσουν τό ἀποτέλεσμα τῆς φύσης καί νά τό προγραμματίσουν. Τό προϊόν ἀποτελεῖται πλέον ἀπό Φύση+Ἐργασία. Αὐτό ἦταν ἡ ἀρχή τῆς ἀνθρώπινης «οἰκονομίας». Ἔτσι μένουν τά πράγματα μερικές δεκάδες χιλιάδες χρόνια. Ἡ σκοπιμότητα τῆς παραγωγῆς ἦταν νά καλύψει τίς ὀργανικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου. Τό οἰκονομικό σύστημα βρισκόταν σέ τέλεια σχεδόν ἁρμονία μέ τή φύση.

Σεβασμός τῆς φύσης στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα

Τήν ἀναγνώριση τῆς φύσης ὡς συστήματος δηλ. ἐναρμονισμένων καί ἀλληλοεξαρτημένων στοιχείων τῶν ὁποίων ἡ διατάραξη σημαίνει διατάραξη τῆς φύσης ὡς συνόλου προβάλει καί ἡ ἀρχαιοελληνική σκέψη στό πλαίσιο τῶν κοσμοθεωρητικῶν καί κοσμογονικῶν της ἀντιλήψεων[7]. Γιά τούς Ἕλληνες τοῦ μέτρου ἡ ὑπερκατανάλωση ἦταν ἀνεξήγητη. Ὀρθά παρατήρησε ὁ Ἱπποκράτης «πᾶν τό πολύ τῇ φύσει πολέμιον» καί ὁ Δημόκριτος «εἴ τις ὑπερβάλλοι τό μέτριον, τά ἐπιτερπέστατα, ἀτερπέστατα ἄν γίγνοιτο». Βάση τῆς οἰκολογικῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων ἦταν ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία τους πού ἐφαρμοζόταν

6. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 310, Ἀθήνα.

7. Ἀθ. Π. Κανελλόπουλου, *Οἰκολογία καί οἰκονομική τοῦ περιβάλλοντος*, σελ. 79, Ἀθήνα 1985.

καί στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τή φύση καί στή σχέση του μέ τήν κοινωνία. Προεῖχε ἡ φυσική τάξη καί θεωρία. Ἡ ἰσόρροπη ὁδός ἦταν ἡ φυσική. Κάθε ἀπόκλιση ἦταν γιά τήν οἰκονομία ἄσκοπη ἐνέργεια.

Στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα προβάλουν οἱ ἑξῆς ἐπιταγές. Πρῶτον: Ἐναρμόνιση τῶν ἀνθρώπινων ἐνεργειῶν πρός τή φύση, καί προσαρμογή τῶν ἐνεργειῶν στή λογική της. Δεύτερον ἡ οἰκονομική συμπεριφορά ἔναντι τῶν φυσικῶν πόρων ἔπρεπε νά ἀποβλέπει ὄχι μόνο στήν ὀρθολογική διάταξη τῶν ὑπαρχόντων, ἀλλά καί στήν ἔλλογη παραγωγή νέων πού δέν πρέπει νά ὑπερβαίνει ἕνα φυσικό ὅριο, προσδιοριζόμενο ἀπό τόν αὐξανόμενο πληθυσμό καί τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν ἑνός στοιχειώδους ἱκανοποιητικοῦ ἐπιπέδου διαβιώσεως. Σ' αὐτήν τήν ἀντίληψη τείνει κυρίως ἡ ἐκτενής θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη «περί κτητικῆς κατά φύσιν». Ἡ κτήση ἔχει ὅριο πού συνδέεται μέ τή φειδώ τῶν πόρων. Ἡ ἀνταλλαγή δέν ἀποκλείεται ἐφόσον γίνεται γιά κτήση χρησιμοποιήσιμων ἀγαθῶν ὅπως ἄλλωστε καί γιά τό ἴδιο τό κράτος. Ἡ κτήση λέγεται χρηματιστική καί ὁ ἀντίποδάς της εἶναι ἡ χρηματιστική χωρίς ὅρια. Τήν οἰκονομική τοῦ περιβάλλοντος ἐνδιαφέρει καί ἡ θέση τοῦ Ξενοφῶντα ὡς πρός τή διαχείριση τῶν φυσικῶν πόρων, ἀλλά καί ὡς πρός τήν παραγωγή πόρων ἤ πορισμοῦ ἀγαθῶν μέ τό ἐμπόριο, μέ ἀποτέλεσμα τή δημιουργία πλούτου. Στόν «Οἰκονομικό» δέν παύει νά θεωρεῖ ὡς ἔργο τοῦ «οἰκονόμου» τό πῶς «οἴκους δύναται αὔξειν»[8]. Ἡ λογική χρήση τῆς φύσης πού ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ «εὐηγερσία»[9] συντελεῖ σέ ἐναρμόνιση πρός τό περιβάλλον καί δημιουργία ἀνάλογου ἠθικοῦ καί αἰσθητικοῦ περίγυρου. Ὁ ἄνθρωπος πού ὑποτάσσεται στήν οἰκονομική ἀπόλαυση, κυριαρχεῖται ἀπό τήν ἀγωνία τοῦ μέλλοντος καί ἐλαύνεται ἀπό τό κίνητρο τῶν συνεχῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων. Ἡ διατάραξη τῆς φυσικῆς ἰσορροπίας καί τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μέ τά «πράγματα» ἐθεωρεῖτο ὑπέρβαση τῆς λογικῆς τοῦ μέτρου, τῆς ἰσότητας. Δέν κρινόταν ἁπλά ὡς ἀντικειμενικά ζημιογόνος πράξη ἀλλά ὡς ἀδικία, ὑπέρβαση τῶν ὁρίων, αὐθάδεια καί Ὕβρις[10]. Ἄς σημειωθεῖ

8. Ἀθ. Π. Κανελλόπουλου, *Οἰκολογία καί οἰκονομική τοῦ περιβάλλοντος*, σελ. σελ. 101, 102, 103-105.

9. Ὁμοίως, σελ. 57, Ἀθήνα 1985.

10. Ὁμοίως, σελ. 84.

ὅμως ὅτι καί στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα πολλές παραγωγικές δραστηριότητες μόλυναν τό περιβάλλον. Τά ἐργαστήρια δερμάτων, τά βυρσοδεψεῖα ἀλλά καί ὁ μόλυβδος, ὁ ὑδράργυρος τά τοξικά χημικά τῶν μεταλλείων προκαλοῦσαν μόλυνση[11].

Ἴχνη τῆς ἐπικείμενης διατάραξης τῶν σχέσεων οἰκολογίας - οἰκονομίας.

Ἕνα βασικό στάδιο τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἵδρυση ἀποικιῶν (τάση πού ἐκδηλώθηκε καί στήν ἀρχαία Ἑλλάδα). Οἱ ἀποικίες γίνονται δεῖκτες τῆς τάσης τῶν λαῶν γιά ἐδαφική ἐπέκταση σ' ὅλη τήν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, μέ σκοπό τήν ὅλο καί μεγαλύτερη πρόσκτηση κερδῶν ἀπό τήν ὅλο καί μεγαλύτερη ἐκμετάλλευση τῶν ἐδαφῶν της. Ἀπό τούς ἀρχαίους χρόνους διαφαίνονται ἴχνη τῆς ἐπικείμενης διατάραξης τῆς ἰσορροπίας στή φύση ἀπό τήν ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου. Κυρίως ἡ ἀνατροπή τῆς σωστῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν οἰκονομία καί οἰκολογία προκλήθηκε τούς τελευταίους αἰῶνες πρίν τή βιομηχανική ἐπανάσταση καί κυρίως μετά. Χαρακτηριστικά τῆς ἐποχῆς πού ἀρχίζει πρίν ἀπό τριακόσια περίπου χρόνια εἶναι: ἡ ἐμφάνιση τῆς μηχανικῆς, καί ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἀρχῶν της στήν καθημερινή ζωή ἀλλά, καί ἡ ἐμπορευματοποίηση τῶν ἀγαθῶν, τῆς ἀνθρώπινης δύναμης, καί ἡ κυριαρχία τοῦ χρήματος. Ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη ξεκινάει λίγο νωρίτερα ἀπό τήν ἐφαρμογή τοῦ ἀτμοῦ τότε πού μέ τίς οἰκιακές βιοτεχνίες Cottage industries[12] τό οἰκονομικό πλεόνασμα μπαίνει στήν παραγωγική διαδικασία. Τότε τό περισσότερο, τό μεγαλύτερο, τό ταχύτερο ἦταν καί τό καλύτερο. Ἡ ἔννοια τῆς προόδου συνδέθηκε μέ τήν ἔννοια τῆς δύναμης μέ τίς ἰδέες τῆς παντοδυναμίας τῆς οἰκονομίας, τῆς ἀνάπτυξης, τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Δημιουργήθηκε ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ ποσοτική μεγέθυνση ὁδηγεῖ σέ ποιοτική ἀνάπτυξη. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς μηχανοποιημένης βιομηχανίας δέ θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς μιά ἐνεργειακή πηγή πού θά ὑπερεῖχε ἀπό τήν ἀνθρώπινη καί ζωϊκή δύναμη, καί δέν θά ἐξαρτῶταν ἀπό τίς διακυμάνσεις τῆς φύσης. Ἡ ἐξέλιξη ἄρχισε μέ τήν ἐξόρυξη τῶν

11. Ὁμοίως, σελ. 135-136.

12. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, *Περιβάλλον-Ἀνάπτυξη*, τεῦχος Μαρτίου 1988, σελ. 51.

ὀρυκτῶν καυσίμων, τοῦ πετρελαίου καί τοῦ σιδήρου. Ἡ προηγούμενη ἐπέκταση πάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς γῆς μεταβάλλεται σέ μιά ἐπέκταση σέ βάθος[13]. Ἔτσι ἡ ἐξίσωση τῆς προβιομηχανικῆς κοινωνίας (Π=Φ) Παραγωγή=Φύση (γόνιμο ἔδαφος, ἀέρας, νερό, κλῖμα + Ἐργασία, διευρύνεται μέ τόν συντελεστή ἐνέργεια (ΕΝ)[14]. Μέ τήν ἐνέργεια πολλαπλασιάζεται ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία. Τό ἀντικείμενο πρός τό ὁποῖο στρέφεται ἡ ἐνέργεια εἶναι οἱ πρῶτες ὕλες οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τή βάση τῆς ἀνθρώπινης παραγωγῆς. Ἀπό αὐτές κατασκευάζονται μηχανές πού πολλαπλασιάζουν τήν ἀνθρώπινη ἐργασία. Αὐτό συμβαίνει σέ συνδυασμό μέ τήν ἐνέργεια καί ἔτσι ἡ ἐξίσωση τῆς βιομηχανικῆς οἰκονομίας ἔχει τή μορφή Π=Φ+ΕΡ (ΕΝ+Υ). Στή βιομηχανική παραγωγή ἡ ἐργασία μπορεῖ μέ τή χρησιμοποίηση ἐνέργειας καί πρώτων ὑλῶν ν' αὐξηθεῖ πολλαπλασιαστικά. Δίπλα στόν κύκλο τῆς φύσης ἄρχισε νά λειτουργεῖ ἕνας τεχνητός κύκλος μέ τή βοήθεια τῶν πρώτων ὑλῶν. Ὁ κύκλος αὐτός ξεπέρασε σύντομα μέ τό μέγεθος τῆς παραγωγῆς του, τήν παραγωγή τῆς φύσης. Ἡ οἰκονομική δραστηριότητα σφετερίστηκε τήν ἰσορροπία τῶν στοιχειωδῶν κύκλων καί ἄρχισε τήν καταστροφή τῶν πηγῶν πού εἶναι ἀνίκανη ν' ἀναπαράγει ἤ νά ἀντικαταστήσει. Ἐπιπλέον τά ἀπορρίματα πού προκύπτουν κατά τήν παραγωγή τῆς ἐνέργειας καί τῆς κατεργασίας τῶν πρώτων ὑλῶν ὡς ἐπί τό πλεῖστον δέν εἶναι ὀργανικά[15] καί ὡς ἐκ τούτου ἐπιβαρύνουν ἀνυπολόγιστα τή φύση, πού μειώνεται ἔτσι ἡ ἱκανότητά της γιά αὐτορρύθμιση. Στόν ἀγροτικό τομέα παρεμβάλλονται χρονικά διαστήματα μεταξύ τῶν διαφόρων δραστηριοτήτων (π.χ. ὄργωμα, σπορά) κι ἔτσι δίνεται ἡ εὐκαιρία στό περιβάλλον νά «ἀναπνεύσει» νά ἀφομοιώσει δηλ. ἕνα μέρος τῶν καταλοίπων. Στό βιομηχανικό τομέα, ὁ ρυθμός παραγωγῆς εἶναι ἀνελέητος ἐπί ἐτήσιας βάσης καί ὁδηγεῖ σέ περιβαλλοντολογικό κορεσμό ἀπό τά κατάλοιπα.

Ὁ ἄνθρωπος ἀγνόησε τούς παράγοντες χρόνο, ὕλη, ἐνέργεια

Οἱ βάσεις ὁλόκληρης τῆς οἰκονομίας πού δημιουργήθηκε σ' αὐτό

13. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 67, Ἀθήνα.

14. Ὁμοίως, σελ. 310, 84-86.

15. Rene Passet, *Οἰκονομία καί περιβάλλον*, σελ. 41, 42, Θεσ/νίκη 1987.

τόν πλανήτη ἀπό τόν ἄνθρωπο εἶναι ἡ φύση, οἱ πρῶτες ὕλες καί ἡ ἐνέργεια. Ἄν λιγοστέψει ἀποφασιστικά ἔστω καί ἕνας ἀπό τούς τρεῖς συντελεστές τότε ὁ τεχνητός κύκλος παραγωγῆς θά περιέλθει σέ κρίση. Δυστυχῶς αὐτό συμβαίνει. Οἱ πρῶτες ὕλες ὁριοθετοῦν τά πλαίσια μέσα στά ὁποῖα διαδραματίζεται ἡ οἰκονομική ζωή[16]. Ἄν καταστραφοῦν τά πλαίσια θά καταστραφεῖ καί ἡ οἰκονομία. Ἕνα οἰκονομικό σύστημα πρέπει ν' ἀκολουθεῖ ἕνα αὐτοσυντηρούμενο κύκλο. Ἡ ἡλιακή ἐνέργεια ἐπειδή ρέει ἀδιάκοπα, εἶναι ἕνα κεφάλαιο πού ἀποφέρει κάθε χρόνο τόκους. Οἱ πρῶτες ὕλες ὅμως δέν εἶναι ἀνεξάντλητες καί ἡ ληστρική ἐκμετάλλευσή τους, προκαλεῖ συνεχή διαρροή στό οἰκοσύστημα ὁδηγώντας το σέ καταστροφή[17]. Οἱ μυωπικές οἰκονομικές θεωρίες ὁδήγησαν σέ ἀδιέξοδο. Οἱ ἐλλιπεῖς θεωρίες εἶχαν ὡς ἐπακόλουθο νά μή σκεφτεῖ κανείς τί θά γίνει μέ τά ἀποθέματα ἐνέργειας καί φυσικῶν πρώτων ὑλῶν. Ἡ εὐφυΐα βρῆκε μεθόδους νά μεταμορφώνει τήν ὕλη ὄχι ὅμως νά δημιουργεῖ νέα!

Ἡ οἰκονομική θεωρία ἔκανε τούς ὑπολογισμούς της ἀγνοώντας τόν παράγοντα χρόνο[18]. Σύμφωνα μέ τήν ἐπικρατοῦσα οἰκονομική θεωρία μπορεῖ κανείς νά παράγει μόνο μέ τήν ἐργασία καί τό κεφάλαιο. Ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία ξαναγεννιέται πάντα. Τό κεφάλαιο εἶναι βέβαια τό προϊόν προηγούμενης ἐργασίας, ἄρα καί γι' αὐτό δέν ὑπάρχει λόγος ἀνησυχίας. Ὅμως ὁ ἀγνοημένος παράγοντας χρόνος γίνεται ἀποφασιστικός ἀφοῦ ὑπάρχει «κάτι» (οἱ ὑλικοί παράγοντες δηλ. ἡ ἐνέργεια καί ἡ ὕλη) σέ περιορισμένο ἀριθμό. Ἡ ἐξίσωση Π = Φ + ΕΡ (ΕΝ + Υ) διευρύνεται μέ τόν παράγοντα χρόνο (Χ). Ἔτσι Π = Φ + ΕΡ (ΕΝ/Χ + Υ/Χ). Ὅσο αὐξάνεται ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὑλῶν καί τῆς ἐνέργειας, αὐξάνεται ἡ παραγωγή μειώνεται ὅμως ὁ χρόνος κατά τόν ὁποῖο εἶναι δυνατή ἡ χρησιμοποίηση τῶν συνολικῶν ἀποθεμάτων. Στή γνωστή μας ἐξίσωση συμπεριλαμβάνουμε καί τόν παράγοντα τῆς μόλυνσης (ΜΠ)[19]. Ἐπειδή δέ, κάθε αὔξηση τῆς Μόλυνσης τοῦ Περιβάλλοντος μειώνει τήν ἀξία τῆς φύσης γράφουμε στήν ἐξίσωση τό κλάσμα Φ/ΜΠ.

16. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 172, Ἀθήνα.

17. Ὁμοίως, σελ. 173.

18. Ὁμοίως, σελ. 107-108.

19. Ὁμοίως, σελ. 108.

Στή βιομηχανική παραγωγή ἄν ὁ παράγοντας ΜΠ αὐξηθεῖ σημαντικά τότε τό προϊόν ἀποκτᾶ πλέον τή μισή ἀξία Π = Φ/2,3[20].

Ἡ βιομηχανική δραστηριότητα ἔχει ἐπιζήμιες ἐπιπτώσεις στή φύση (Φ) μέσω τῆς αὔξησης τῆς Μ.Π· καί ὡς ἐκ τούτου προκαλεῖ μιά ὑποβάθμιση τῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς (Π). Οἱ ὑποβαθμίσεις ἀποτελοῦν τό «κοινωνικό κόστος» σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ Κάρρ, δεδομένου ὅτι ἡ ποσότητα τῶν προϊόντων ἐξακολουθεῖ νά αὐξάνεται, ἡ ποιότητα ὅμως τῶν συνθηκῶν διαβίωσης μειώνεται λόγω τῆς αὔξησης τῆς μόλυνσης. Πρέπει νά εἰπωθεῖ ὅτι οἱ περισσότερες ἐκμεταλλεύσεις πού ὑπέστη ἡ φύση δέν ἀνακαλύπτονται ἀπό τούς οἰκονομολόγους παρά μόνο τή στιγμή πού ἔχουν περάσει τό κατώφλι τῆς ἀνοχῆς τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀντίληψη κατάκτησης καί ὑποταγῆς τῆς φύσης ἐμπνέεται ἀπό τήν κλασική μηχανική καί ὄχι ἀπό τή θερμοδυναμική ἤ τή βιολογία.

Ἀπόψεις τοῦ Ν. Ραΐγκεν

Ὁ οἰκονομολόγος Νίκολας Γκεοργκέσκου-Ραΐγκεν στό βιβλίο του[21] «Demain le De-crois-sance» (Αὔριο ἡ ἀπο-ανάπτυξη) πραγματοποιεῖ ριζική ἀναθεώρηση τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης μιά ἀπαλλαγή της ἀπό τή μηχανιστική ἀντίληψη κάτω ἀπό τή συμβολή τῆς οἰκολογίας τῆς θερμοδυναμικῆς καί αὐτοῦ πού ὁ ἴδιος ὀνομάζει «βιοοικονομική». Ἡ μέθοδός του διαμορφώνεται ξεκινώντας ἀπό μία σκέψη πάνω στόν νόμο τῆς ἐντροπίας πού πηγάζει ἀπό τίς ἀνακαλύψεις τοῦ Καρνό. Σύμφωνα μέ τόν δεύτερο νόμο τῆς θεμοδυναμικῆς τοῦ Καρνό οἱ διάφορες μορφές τῆς ὕλης καί τῆς ἐνέργειας δέν εἶναι ποιοτικά ἰσοδύναμες. Μποροῦμε νά μετατρέψουμε τή μηχανική ἐνέργεια σέ ἠλεκτρική ἐνέργεια καί μετά μετατροπή της πάλι σέ μηχανική. Καθώς γίνονται οἱ μετασχηματισμοί θά ὑπάρχει ἀπώλεια ἐνέργειας μέ τή μορφή θερμικῆς ἐνέργειας[22]. Ἡ θεμότητα πού χάνεται

20. Ὁμοίως, σελ. 135-136.

21. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος: Σύγχρονη Σκέψη, ἀφιέρωμα στόν Ν. Γκεοργκέσκου Ραΐγκεν (21.10.82), σελ. 29.

22. Ὁμοίως, Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, σελ. 29-30.

εἶναι συνδεδεμένη ἐνέργεια πού παύει νά εἶναι ἐλεύθερη καί δέν μποροῦμε νά τήν ξαναχρησιμοποιήσουμε.

Νόμος τῆς ἐντροπίας

Ἄς ἐξηγηθεῖ ὅμως ἡ σημασία τῆς λέξης ἐντροπία[23]. Στή γῆ μας συμβαίνει μέ τήν ἀνάμιξη τῶν οὐσιῶν, μιά διαρκής διαδικασία ἐξομοίωσης. Ἐξαιτίας τῆς ἐντροπίας τά φυσικά συστήματα ἐξαναγκάζονται νά μεταβαίνουν στήν πιό πιθανή κατάσταση δηλ. νά γίνονται ὁλοένα περισσότερο ὁμοιόμορφα. Ἡ ἐνέργεια μεταμορφώνεται σέ ἐνέργεια χαμηλότερης μορφῆς ἕως ὅτου φτάσει σέ θερμική κατάσταση πού δέν ἐπιτρέπει ἄλλη μεταβολή. Χωρίς ἐπέμβαση βιομηχανικοῦ τύπου ὁ γήϊνος φλοιός τροφοδοτεῖται μέ χαμηλή ἐντροπία ἀπό τήν ἡλιακή ἀκτινοβολία, ἐντροπία πού τήν ἀποθηκεύει καί πού τοῦ ἐπιτρέπει νά παράγει τά καύσιμα. Ἐν γένει ὁ γήϊνος φλοιός ἀνανεώνει τά ἀποθέματα τῆς χαμηλῆς ἐντροπίας μέ ἕνα ρυθμό πού ἐπιτρέπει τή λειτουργία καί τή διατήρηση τῶν ἐνεργειακῶν καί βιολογικῶν συστημάτων. Οἱ ὀνομαζόμενες ὅμως «ἀναπτυγμένες κοινωνίες ἐπιτάχυναν τήν αὔξηση τῆς ἐντροπίας. Σέ ὅρους ἐντροπίας τό κόστος κάθε βιολογικῆς ἤ οἰκονομικῆς διαδικασίας εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τό προϊόν της, πράγμα πού σημαίνει ὅτι δημιουργεῖται ἕνα θερμοδυναμικό ἔλλειμα[24]. Ἡ βιομηχανική δραστηριότητα ἔγκειται στή μετατροπή ὑψηλῆς ἀξίας ὑλῶν σέ μικρῆς ἀξίας ἀπορρίματα. Πάντως δέν μποροῦν νά εἰδωθοῦν μέ ἰσοδύναμο τρόπο οἱ εἰσροές τῶν πόρων, ἰδιαίτερα ὕλης καί ἐνέργειας πού εἶναι εἰσροές χαμηλῆς ἐντροπίας ἤ εἰσροές ἀξίας, καί οἱ ἐκροές ὑψηλῆς ἐντροπίας πού εἶναι τά ἀπορρίματα. Ἄν ὁ νόμος τῆς θερμοδυναμικῆς δέν ὑπῆρχε θά μπορούσαμε νά ξαναχρησιμοποιήσουμε ἀπεριόριστα ἕνα κομμάτι κάρβουνο μεταφέροντάς το σέ θερμότητα, αὐτή σέ ἐργασία, τήν ἐργασία πάλι σέ θερμότητα· σ' ἕνα τέτοιο φανταστικό κόσμο καθαρά μηχανικό δέ θά ὑπῆρχε πραγματική σπάνιας ἐνέργειας καί πρώτων ὑλῶν[25]. Λόγω τοῦ ὑπάρχοντος νόμου, ἐφοδιασμός μέ χαμηλή ἐντροπία γιά ἀντισταθμιστικούς λόγους πρέπει

23. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 123.

24. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, *Οἰκονομική ἀνάπτυξη καί οἰκολογία*, σελ. 51-52.

25. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, *Οἰκονομική ἀνάπτυξη καί οἰκολογία*, σελ. 53.

νά βασιστεῖ σέ ἐξωτερικές πηγές (ἡλιακή ἐνέργεια). Ἡ ἐντροπική φύση τῆς οἰκονομικῆς διαδικασίας κατά συνέπεια κάνει φανερό ὅτι ἡ ἀνακύκληση δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἁπλή καί τελική λύση σέ προβλήματα μόλυνσης καί ἐνέργειας. Τό βιομηχανικό σύστημα δέν μπορεῖ παρά νά ὁδηγήσει στή γενικευμένη οἰκονομική ἀπο-ανάπτυξη (ὁλική ἐκπτώχευση τοῦ πλανήτη). Θέτοντας τῆς βάσης τῆς βιοοικονομίας ὁ Ραΐγκεν τόνισε ὅτι ὁ μόνος τρόπος νά προφυλάξουμε τίς μελλοντικές γενιές ἀπό τήν ὑπερβολική κατανάλωση πόρων εἶναι νά εὐαισθητοποιηθοῦμε γιά τούς μελλοντικούς ἀνθρώπους μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ἐνδιαφερόμαστε γιά τήν εὐημερία στό δικό μας παρόν[26]. Χρειάζεται μιά καινούργια συμμαχία μέ τή φύση ἀναφέρει ὁ Prigogine, ἡ βιομηχανική κοινωνία συνεχίζει τήν πρόοδό της ὡς νά βρισκόμαστε σ' ἕνα κόσμο πού διέπεται ἀπό τίς ἀρχές τοῦ Λαπλάς ἤ τή φυσική φιλοσοφία τοῦ Νεύτωνα, μέσα σ' ἕνα μηχανιστικό κόσμο μιᾶς προθερμοδυναμικῆς καί ἄρα προ-οικολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἀπόψεις τοῦ Rene Passet

Ὁ Rene Passet καθηγητής στό πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ μελέτησε ὄχι μόνο τούς νόμους τῆς θερμοδυναμικῆς ἀλλά καί τίς ἐπιτεύξεις τῆς σύγχρονης βιολογίας[27]. Ποιά εἶναι ἡ σκοπιμότητα τῆς οἰκονομικῆς πράξης «ὑπάρχω» ἤ «ἀποκτῶ» ἀναρωτιέται ὁ Passet ἀνατρέχοντας σ' ὁλόκληρη τήν ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς σκέψης γιά νά καταδείξει πώς καταλήξαμε σέ μιά φετιχιστική θεώρηση τῆς ἀνάπτυξης. Ἡ ἐπιταγή τῆς μεγιστοποίησης τοῦ κέρδους ὁδηγεῖ τήν παραγωγική μηχανή νά ὑπαγάγει τό ἄτομο στίς διαστάσεις ἑνός καταναλωτή ἐνσωματωμένου μέσα σ' ἕνα κύκλωμα πού συνεχῶς ἐπαναλαμβάνεται: παράγουμε μέ σκοπό τήν πραγματοποίηση τῶν κερδῶν καί δημιουργοῦμε ἀνάγκες μέ σκοπό τήν παραγωγή. Μεγιστοποίηση γιά τή μεγιστοποίηση εἶναι ὁ στόχος. Σύμφωνα μέ τόν Rene Passet ὁ ἄνθρωπος ὅπως κάθε ζωντανός ὀργανισμός ἔχει ὡς πρῶτο στόχο νά διατηρεῖ καί ν' ἀναπαράγει τή δομή του δηλαδή νά ὑπάρχει

26. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, *Ἀφιέρωμα στόν Ραΐγκεν: τῆς Κρίστιαν Μπάρριερ Λύνν*, σελ. 324-333.

27. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, *Οἰκονομική ἀνάπτυξη καί οἰκολογία*, σελ. 54.

ὡς φυσικό ὄν.

Ἡ ἐπιδίωξη τοῦ «ἀποκτῶ» δέν ἔχει νόημα παρά μόνο σέ σχέση μ' αὐτόν τόν προορισμό. Ὑπάρχω καί ἀποκτῶ βρίσκονται σέ ἁρμονία, ἀλλά ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας τό ὑπάρχω μποροῦμε νά καταλάβουμε τίς ἀνορθολογικές ἀτομικές συμπεριφορές πρός τήν κατεύθυνση μόνο τοῦ ἀποκτῶ καί ἡ προτεραιότητα καί προοπτική τοῦ ὑπάρχω δέν ὁδηγεῖ σέ μιά ὁλική ἐγκατάλειψη τοῦ κινήτρου τοῦ ἀποκτῶ ἀλλά τό σχετικοποιεῖ[28]. Ἄλλωστε τό ἀποκτῶ εἶναι περισσότερο ἀποτέλεσμα τῆς ὀρθολογικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, πού συνιστᾶ τήν οὐσία τῆς οἰκονομίας. Καί προσθέτει: «Νά ὀργανώσουμε χάρη στήν ἐργασία τίς ἐνεργειακές ροές ὥστε νά ἱκανοποιηθοῦν μέ τό λιγότερο δυνατό κόστος, οἱ κοινωνικές καί ἀτομικές ἀπαντήσεις τοῦ «ὑπάρχω». Μέ τή λογική τῆς ἀγορᾶς εἶναι ἀδύνατο νά ἀξιολογηθοῦν οἱ ἀνθρώπινες μή ἐμπορευματικές ἀξίες ἤ νά ἐπιτύχουμε τήν ἀναπαραγωγή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἤ νά καλύψουμε αὐτό πού ὁ F. Perroux ὀνομάζει «κόστος τοῦ ἀνθρώπου»[29].

Λέχθηκαν καί λέγονται πάρα πολλά. Ὡστόσο παραμένει ἀμείλικτο τό ἐρώτημα «τί μέλλει γενέσθαι». Τό πώς μπορεῖ νά ἀντιμετωπισθεῖ ἡ οἰκολογική κρίση στήν ὁποία συνετέλεσε καί ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη, ἡ λύση ἐπιμέρους προβλημάτων πού ὀξύνουν τήν κρίση (ὅπως ἔλεγχος ρύπανσης, θέσπιση μέτρων προστασίας τοῦ περιβάλλοντος) ἀποτελεῖ σήμερα μιά πρόκληση στήν ἐπιστημονική σκέψη γιά τήν ἐπανατοποθέτηση τοῦ ὅλου θέματος τῶν διαδικασιῶν παραγωγῆς καί κατανάλωσης.

Πρωτοῦ ἀναφερθοῦν συγκεκριμένες θεωρίες ὁρισμένων οἰκονομολόγων κρίνεται σκόπιμο νά ἀναλυθεῖ ὁ ὅρος «ἐξωτερικές οἰκονομικές καί ἀντιοικονομίες» γιά τήν πληρέστερη κατανόηση τῶν ὅσων θά λεχθοῦν.

Ὁ γενικός ὅρος τῆς «ἐξωτερικότητας» πρωτοεμφανίστηκε στήν οἰκονομική θεωρία γιά νά ἐκφράσει αὐτό πού κάποτε φαινόταν νά εἶναι μιά σπάνια ἐξαίρεση στή συμβατική οἰκονομική διαδικασία δηλ. τήν

28. Rene Passet, *Οἰκονομία καί Περιβάλλον*, σελ. 178, Θεσ/νίκη 1987.

29. Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, *Περιβάλλον, οἰκονομία καί ἀπασχόληση*, τεῦχος Δεκεμβρίου, 1981.

ἀνταλλαγή[30]. Στήν ἁπλή της μορφή ἡ ἀνταλλαγή εἶναι ἀπαραίτητα ἀμοιβαία καί θεληματική· αὐτό γίνεται γιατί καί οἱ δύο συμβαλλόμενοι ἐλπίζουν νά κερδίσουν ἀπό αὐτή καί ἑπομένως δεσμεύονται μέ τή θέλησή τους. Ἀντιθέτως μία «ἐξωτερική» ἀνταλλαγή δέν παρουσιάζει ἀμοιβαῖα πλεονεκτήματα, οὔτε γίνεται θεληματικά καί ἀπό τίς δύο μερικές (ὁ ὑδράργυρος προσφέρει κέρδος στόν παραγωγό χλωρολκαλικῶν ἀλλά ζημιώνει τόν ἐπαγγελματία ψαρά. Ἐξαιτίας τῆς οἰκολογικῆς κρίσης δημιουργήθηκαν μεγάλες ἀρνητικές ἐξωτερικές ἀνταλλαγές.

Ἀπόψεις τοῦ Α. Pigou

Ὁ Ἄγγλος οἰκονομολόγος A.G. Pigou πρότεινε νά «ἐσωτερικοποιήσει» τίς ἐξωτερικές ἀνταλλαγές φορολογώντας τίς ἐπιχειρήσεις πού δημιουργοῦν ἐξωτερικές ἀντιοικονομίες. Πάντως διατυπώθηκαν πολλές ἀντιρρήσεις πάνω σ' αὐτό. Μία εἶναι ὅτι θά χρειαζόταν ἕνα σύστημα κανονισμῶν φορολογίας πού βιάζουν τό πνεῦμα τῆς ἐλεύθερης ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καί προσθέτουν νέες λειτουργίες, νέες παραβιάσεις στήν ἐλεύθερη ἀνταλλαγή πού ὑποτίθεται ὅτι κάνει τό σύστημα τῆς ἀγορᾶς νά λειτουργεῖ[31].

Ἀντιμέτωπος μέ τό κόστος γιά τόν ἔλεγχο τῆς μόλυνσης ἤ τῆς φορολογίας, ὁ παραγωγός ἀνυπομονεῖ νά συμπεριλάβει τό πρόσθετο κόστος στήν τιμή τοῦ ἀγαθοῦ, πού τελικά ἐπιβαρύνει τόν καταναλωτή. Ἐπίσης διατυπώθηκε ἡ ἄποψη ὅτι μερικοί παραγωγοί θά ἦταν πρόθυμοι νά ἐξαγοράσουν τό δικαίωμα νά μολύνουν πληρώνοντας κάποιο φόρο καί ἔπειτα νά προσβάλουν τό περιβάλλον μέ τρόπους πού καμιά φορολογία δέν θά μποροῦσε νά καλύψει.

Ἀπόψεις τοῦ Kapp

Ἐμπεριστατωμένες μελέτες γιά τίς θεμελιώδεις σχέσεις μεταξύ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνταλλαγῶν τοῦ περιβάλλοντος καί τοῦ οἰκονομικοῦ

30. Μπάρυ Κόμονερ, *Ὁ κύκλος πού κλείνει*, σελ. 270, Ἀθήνα.

31. Ὁμοίως, Μπάρυ Κόμονερ, *Ὁ κύκλος πού κλείνει*, σελ. 271.

συστήματος τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχείρησης ἔγιναν ἀπό τόν K.W. Kapp[32]. Ὁ Kapp ἐξηγεῖ ὅτι ἡ οἰκονομική θεωρία τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχείρησης εἶναι ἀνίκανη νά ἀντιμετωπίσει τίς ἰσχυρές ἐξωτερικές ἀνταλλαγές πού δημιουργεῖ ἡ πηγή τῆς οἰκονομικῆς δύναμης, ἡ σύγχρονη τεχνολογία.

Ἀπόψεις τοῦ Heilbroner

Ἕνας ἄλλος μελετητής τῶν οἰκονομικῶν μεγεθῶν ὁ Heilbroner ἀναφέρει ὅτι τό κίνητρο γιά ἐπενδύσεις εἶναι τό κέρδος[33]. Ἡ διατήρηση ἑνός πάνω ἀπό τό κανονικό ὁριακό κέρδος, ἀπαιτεῖ ἀπό τίς ἐπιχειρήσεις, τίς βιομηχανίες, τή συνεχή ἀνακάλυψη νέων προϊόντων καί εἰδικοτήτων πού ἀποφέρουν ὑψηλότερο ὁριακό κέρδος ἀπ' ὅτι τά προγενέστερα προϊόντα πού ἤδη κυκλοφοροῦν μέ χαμηλότερο ὁριακό κέρδος. Ἀναπόφευκτα τό νέο προϊόν μολύνει τό περιβάλλον, ἡ δέ μόλυνση καταστρέφει τό «βιολογικό κεφάλαιο».

Θεωρία τοῦ D. Fife

Ἕνας στατιστικολόγος ὁ Daniel Fife μέ μιά παρατήρησή του βοηθάει νά ἐξηγήσουμε τήν παράδοση σχέση μεταξύ τῆς ἀποδοτικότητας μιᾶς ἐπιχείρησης καί τῆς τάσης της νά καταστρέψει τήν ἴδια της τή βάση πού στηρίζεται στό περιβάλλον. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει τή βιομηχανία της φαλαινοθηρίας, ἡ ὁποία ἀναγκάζεται νά ἀποσυρθεῖ ἐπειδή ἡ ἴδια ἀφανίζει τό εἶδος τῆς φάλαινας. Ὅμως τό κέρδος της εἶναι ἀρκετά ὑψηλό ὥστε νά ἀποφέρει ἀποδοτικές ἐπενδύσεις κάπου ἀλλοῦ ὅπου ἀντισταθμίζεται τό ἀρχικό ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας της. Γιά μιά ἀκόμη φορά ἀποδεικνύεται περίτρανα ὅτι οἱ νόμοι τῆς οἰκονομικῆς λογικῆς ἀντιτίθενται μέ ἐκείνους τῆς ζωῆς[34].

Μιά ἄλλη δυσκολία εἶναι ὅτι ἡ πίεση τοῦ περιβάλλοντος πού ὀφείλεται σέ ἐσφαλμένη οἰκολογικά παραγωγική τεχνολογία δύναται νά λειτουργεῖ πρός ὄφελος τοῦ παραγωγοῦ, τό δέ κόστος τῆς

32. Ὁμοίως, σελ. 274.

33. Ὁμοίως, σελ. 276-278.

34. Ὁμοίως, σελ. 285-286.

ὑποβάθμισης τοῦ περιβάλλοντος καλύπτεται μέ τήν αὔξηση τῶν τιμῶν, ἐπιβαρύνοντας ἔτσι τόν πληθυσμό[35].

Εἰπώθηκε ὅμως καί τοῦτο: Οἱ οἰκολογικοί κύκλοι διαφέρουν ὡς πρός τά ὅριά τους καί λειτουργοῦν μέ διαφορετικούς ρυθμούς. Ἄν ἀξιοποιοῦνται ταυτόχρονα, ἐπέρχεται οἰκολογική κρίση· πράγμα τό ὁποῖο συμβαίνει διότι οἱ ἐπιχειρήσεις δέ λειτουργοῦν μέ διαφορετικούς ρυθμούς. Ἐάν μιά ἐπιχείρηση ἀποδώσει λιγότερο ἀπό ὅτι μία ἄλλη, τά ἐπενδυτικά κεφάλαια τείνουν νά μεταφερθοῦν στή δεύτερη. Γι' αὐτό κάθε ἐπιχείρηση τείνει νά μεγιστοποιήσει τήν ἀπόδοσή της[36].

Ὕστερα ἀπό ὅσα εἰπώθηκαν πρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι ἡ οἰκονομική δραστηριότητα δέν ἔλαβε ὑπόψη της τήν περιορισμένη ἱκανότητα τοῦ βιολογικοῦ κεφαλαίου πού ἀντιπροσωπεύεται ἀπό τό οἰκοσύστημα. Ἔπαυσε νά ἔχει ὡς ἀντικείμενο τίς φυσικές πραγματικότητες θέτοντας ἀποκλειστικά σέ ἰσχύ χρηματικές ἀξίες. Ἀναμορφώνει τίς διαστάσεις τῆς βιόσφαιρας, τῆς ὁποίας οἱ νόμοι τῆς ἀναπαραγωγῆς πρέπει νά γίνουν σεβαστοί σύμφωνα μέ τίς διαστάσεις τῆς ἀγορᾶς. Φυλακισμένη σέ τούτη τή λογική ἡ οἰκονομική ἐπιστήμη δέν εἶναι παρά ἡ ἐπιστήμη τῆς διαχείρισης ἑνός νεκροῦ πράγματος τοῦ κεφαλαίου μέ τήν πιό ἀφηρημένη χρηματική μορφή του, τό ὁποῖο ἀρέσκεται νά ὑπηρετεῖ.

Αὐτή ἡ ἀσυνειδησία πού φάνηκε στή φύση ἐκδηλώνεται καί ἀπέναντι στούς ἀνθρώπους καί ἰδιαίτερα στούς ἀπογόνους τους πού γιά νά ἐπιζήσουν χρειάζονται τά ἴδια φυσικά ἀγαθά μέ μᾶς. Μέσα στήν ὁρμή τῆς προόδου πίστεψε πώς μπορεῖ ἀπό τά ἀποθέματα τοῦ παρελθόντος νά ἁρπάζει τό προϊόν ὁλόκληρων χιλιετιῶν καί μάλιστα χωρίς ἀντίτιμο. Ἐξαπάτησε τόν ἑαυτό του γιατί συσσώρευσε χρέη στό λογαριασμό «μέλλον»[37].

Ἀναθεώρηση τῶν ἀρχῶν τῆς οἰκονομίας

Οἱ ὑπέρτατες ἀρχές τῆς οἰκονομίας πρέπει νά εἶναι: παραγωγή καί συντήρηση μακρόβιων ἀγαθῶν, προστασία τῶν πρώτων ὑλῶν καί

35. Ὁμοίως, σελ. 289.

36. Ὁμοίως, σελ. 294-295.

37. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 222.

ἐπαναχρησιμοποίησή τους, ὅσο αὐτό εἶναι δυνατό, ἐξοικονόμηση ἐνέργειας, κυρίως δέ, συμμόρφωση μέ τίς οἰκολογικές ἐπιταγές. Ἡ οἰκονομία νά ξαναβρεῖ τή λογική τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος μέσα στό ὁποῖο ἀναπτύσσεται. Σ' αὐτό τό ἐπίπεδο[38] α) θά κατανοηθεῖ ἡ σημασία της (πού δέ θά συγχέεται μέ τήν ἁπλή συσσώρευση φυσικοῦ ἤ νομισματικοῦ πλούτου), β) θ' ἀνακαλύψει τίς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικῆς της συνοχῆς (θεωρουμένης σέ σχέση μέ τούς μηχανισμούς ἀναπαραγωγῆς τοῦ περιβάλλοντος), γ) θά μπορέσει νά καθορίσει τά ἐργαλεῖα (ὄχι ἀποκλειστικά νομισματικά) πού θά προσαρμοσθοῦν γιά τήν κατάκτηση τῶν νέων της ἐπιδιώξεων.

Τά σύγχρονα οἰκονομικά συστήματα δέν βρίσκονται στό τέρμα τῶν δυνατοτήτων τους ἐπειδή ἀπέτυχαν ἤ ἐπειδή εἶχαν μικρή ἐπιτυχία, ἀλλά γιατί εἶχαν μεγαλειώδεις ἐπιτυχίες[39]. Βιάζοντας τίς ἀρχές τῆς οἰκολογίας κανένα οἰκονομικό σύστημα (εἴτε εἶναι ὑπέρμαχο τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχείρησης εἴτε ὄχι) δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σταθερό. Ἐλλιπεῖς καί μονομερεῖς θεωρίες διατυπώνονται καί ἐπιφανειακές λύσεις προτείνονται.

Ὁ βιασμός τῆς φύσης γιά τούς πολλούς παραμένει θέμα χωροταξικῶν μελετῶν προγραμμάτων προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, ἀναπτυξιακῶν συστημάτων, τεχνολογικῆς προόδου καί γενικότερα καλύτερης ὀργάνωσης τῆς ζωῆς. Ὅλα αὐτά συνήθως λέγονται καί γράφονται χωρίς τήν παραμικρή ἀναφορά στά ἴδια τά πράγματα πού μαρτυροῦν ὅτι τά προγράμματα ἀναπτύξεως καί προόδου μᾶς ἔφτασαν στό σημεῖο πού βρισκόμαστε· ἄν εἶναι δυνατό ποτέ τά ἴδια νά μᾶς σώσουν καί μάλιστα θεωρούμενα μέ τόν ἴδιο ἀπόλυτο τρόπο.

Ὅσο πάντως ἄστοχο καί ἄδικο εἶναι τό νά ἀποδίδεται ἡ καταστροφή καί ὑποβάθμιση τοῦ περιβάλλοντος στήν τεχνολογική ἀνάπτυξη αὐτή καθ' ἑαυτήν ἄλλο τόσο ἐπικίνδυνη καί μυωπική εἶναι ἡ θεώρηση τῶν τεχνολογικῶν καί ἀναπτυξιακῶν προγραμμάτων ὡς αὐτοσκοποῦ.

38. Rene Passet, *Οἰκονομία καί περιβάλλον*, σελ. 145.

39. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 273.

Συμπεράσματα

Δυστυχῶς ἡ ὕλη ἔγινε αὐτοσκοπός καί ὄνειρο ζωῆς. Ἡ ἄμετρη παράχρηση τῆς φύσης σταθερά· καί ὕπουλα καταστρέφει σταδιακά τήν ἐλευθερία καί τήν ἀνθρωπιά μας καί ἀμβλύνει τήν ἐπιθυμία τῆς ἀντίδρασης μέ τήν προβολή ἑνός φανταστικοῦ μηχανικοῦ κόσμου, πού ὑπόσχεται νά κάνει τή γῆ παράδεισο ἀφθονίας καί εὐτυχίας. Τό ὄνειρο αὐτό ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἡ πιό ἐπικίνδυνη οὐτοπία στήν ἀνθρώπινη ἱστορία[40]. Ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια γιά τήν κατάκτηση τοῦ ὑλικοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἔχει ἀρνητικές προεκτάσεις στόν ἐσωτερικό κόσμο τοῦ ἀνθρώπου καί ἀμβλύνει τό ἐνδιαφέρον γιά τίς ἠθικές ἀξίες. Ἡ λύση τοῦ προβλήματος τῆς οἰκολογικῆς κρίσης βρίσκεται πέρα καί πάνω ἀπό συστήματα ἐπειδή κανένα ἀπ' αὐτά δέν μπορεῖ νά διεισδύσει στά ἐνδότερα τοῦ ἀνθρώπου καί νά ξεριζώσει τή μανιώδη λαιμαργία του γιά τό κέρδος καί τόν ἄκρατο εὐδαιμονισμό του. Ἀπαραίτητος εἶναι ὁ ἐπαναπροσδιορισμός τοῦ ἀνθρώπου στά μεγέθη τῆς ζωῆς τίς ἀξίες καί ποιότητες.

«Μόνο ὁ σεβασμός πρός τή ζωή ὡς σύνολο μπορεῖ νά ἀλλάξει τή συμπεριφορά πρός τήν ἐξωανθρώπινη ὕπαρξη μέ τρόπο ὥστε νά γίνει ξανά δυνατή ἡ ἀξιοπρεπής γιά τόν ἄνθρωπο παραπέρα ὕπαρξη· μόνο αὐτή μπορεῖ νά θέσει ἀκόμη ὅρια στή διαθέσιμη δύναμη. Ὅταν τό δάσος πού πρέπει νά κοπεῖ, νά ἐξαφανιστεῖ γιά κάποια πρωτοποριακή ἤ κερδοφόρα ἐπιχείρηση, δέ θά βρίσκεται πλέον μόνο στόν χάρτη, ἀλλά ταυτόχρονα καί στή συνείδηση τῶν προγραμματιστῶν τότε καί μόνο τότε αὐτοί θά παίρνουν σοβαρά τήν πραγματικότητά του. Ἡ στραμμένη πρός τούς συνανθρώπους καί τό περιβάλλον ἠθική ἀποτελεῖ τό μοναδικό ἐγγυημένο ὁδηγό παντοῦ ὅπου ὁ νοῦς ἀποτυχαίνει. Πρόοδος δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει παρά μόνο μέ τή φύση καί ποτέ ἐνάντια σ' αὐτήν»[41]. (Gerhard Helmut Schwabe).

Πιθανή ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς οἰκολογικῆς κρίσης δέν πρέπει νά ἀναζητηθεῖ σέ προτάσεις συστήματα καί ἐπιβαλλόμενες ἀπό τά «ἔξω σχέσεις» ἀλλά στόν «ἔσω ἄνθρωπο». Κἄθε πραγματική ἀλλαγή στό παρελθόν ἔχει ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση τήν ἀλλαγή τοῦ

40. Δημ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στήν Πατερική σκέψη*, σελ. 215.

41. Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται*, σελ. 345., Ἀθήνα.

ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας. Αὐτή ἡ ἀλλαγή ἀπορρέει ἀπό τή μελέτη τοῦ σκοποῦ ὕπαρξης καί προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί ὅλης τῆς κτίσης. Σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν κατεύθυνση τοῦ προβληματισμοῦ μας εἶναι δυναμική καί οὐσιαστική ἡ συμβολή τῆς Θεολογίας καί τῆς Πατερικῆς σκέψης. Κρίνεται λοιπόν σκόπιμη μιά σύντομη ἀναφορά στό χῶρο τῆς Πατερικῆς σκέψης ἔτσι ὥστε νά καταστεῖ δυνατή μιά οὐσιαστικότερη καί βαθύτερη πρόσβαση στό ὅλο θέμα τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μέ τό περιβάλλον του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Ἡ πράξη τῆς δημιουργίας δέν ἀποτελεῖ μόνο τήν ἀνάδυση τῆς κτιστῆς πραγματικότητας ἀπό τό μηδέν ἀλλά συνάμα συγκροτεῖ καί τό συνδετικό κρίκο πού ἑνώνει ὅλα τά ὄντα καί ὁλόκληρη τήν κτίση μέ τό Θεό. Δημιουργία ἀπό τό μηδέν δέ σημαίνει ἀνάδυση τῆς κτιστῆς πραγματικότητας ἀπό τό τίποτε, ἀλλά προέλευση αὐτῆς ὡς οὐσίας τῶν ὄντων ἀπό τή θεία δημιουργική ἐνέργεια καί ὄχι ἀπό τή θεία οὐσία[42]. Ἐπειδή τά κτιστά ὡς δημιουργήματα ἐκ τοῦ μή ὄντος δέν ἔχουν ὁμοιότητα πρός τή θεία οὐσία, κρύβουν στή φυσική τους σύσταση τό μή εἶναι. Καθετί πού εἶναι κτιστό δημιούργημα εἶναι στή φύση του τρεπτό, δηλαδή βρίσκεται διαρκῶς σέ μιά δυναμική κατάσταση[43]. Αὐτή ἡ δυναμική κατάσταση ἐκτείνεται ἀπό τό ἐνδεχόμενο νά ἐκμηδενιστεῖ ὡς τή δυνατότητα νά φτάσει στήν τέλεια αὐτοκατάφασή Του. Τά πάντα ἔμψυχα καί ἄψυχα βρίσκονται σέ μιά μεταμορφωτική πορεία· ζωοποιοῦνται καί καταξιώνονται μόνο σέ σχέση πρός τόν τριαδικό Θεό. Χωρίς τή μετοχή τους στή θεοποιό ἐνέργεια δέν ἔχουμε οὔτε συγκράτηση τῆς δημιουργίας (παραμονή δηλ. στό εἶναι, οὔτε προαγωγή καί ὁλοκλήρωση αὐτῆς στό εὖ εἶναι). Ἡ μετοχή αὐτή γίνεται κατά τή δεκτικότητα κάθε κτίσματος. Ἡ δεκτικότητα τῶν ἀπρόσωπων κτισμάτων εἶναι τέτοια πού ἐπιτρέπει νά παίρνουν μόνο τό εἶναι, δέν ἐπιτρέπει τή φανέρωση καί τήν αὔξηση τοῦ εὖ εἶναι, γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ ὁποίου χρειάζεται ἡ ἐλεύθερη ἀνταπόκριση πρός τή θεία προσφορά. Μόνο ἡ δεκτικότητα τῶν προσωπικῶν ὄντων εἶναι προικισμένη γιά νά ὁλοκληρώνεται στή σχέση της μέ τή θεία

42. Νίκου Ματσούκα, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τόν Μάξιμο Ὁμολογητή*, σελ. 49.

43. Δημ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στήν Πατερική Σκέψη*, σελ. 202.

παρουσία.

Ὁλόκληρη ἡ κτίση στήν ἑνότητα Θεοῦ καί σύμπαντος ἔχει ὡς ἐκπροσώπους της τά λογικά καί τά προσωπικά ὄντα πού ὁλοκληρώνουν καί τελειοποιοῦν τή μετοχή στήν ἐνέργεια τῆς θείας δόξης.

Ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ τρεπτότητα ὅπως ἤδη εἰπώθηκε εἶναι ἕνας κίνδυνος μηδενιστικῆς ἀλλοιώσεως πού ἀλλοτριώνει τά ὄντα, ἀπό τήν κατά φύση σχέση πρός τόν Θεό[44]. Γι' αὐτό συνέπεια τῆς πτώσης τοῦ ἀνθρώπου πού προῆλθε ἀπό τήν ἀνταρσία του καί τήν ἐπιδίωξη τῆς ἰσοθεΐας, εἶναι ἡ ἀλλοτρίωση τῆς φύσεώς του. Ἡ ἀλλοτριωτική αὐτή δύναμη πού τροφοδοτεῖται ἀπό τό «μή εἶναι» τῶν ὄντων κάνει τόν ἄνθρωπο νά ζεῖ ξένος καί ἀποκομμένος ἀπό τή θεία ζωή. Ἔπαψε νά εἶναι ἄρχοντας τοῦ Θεοῦ γιά δικό του βασίλειο. Ὑποτάχθηκε στή φθορά καί μαζί του ὁ κόσμος ἔγινε πρόσκαιρος καί ἐπίκηρος. Ἔτσι τό «λίαν καλόν» τῆς δημιουργίας ἀλλοιώθηκε πρωτογενῶς μέσα στόν ἄνθρωπο μέ τήν κυριαρχία τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου. Ἡ δημιουργικότητά του χωρίς λυτρωτική κατεύθυνση πού ἀπορρέει ἀπό τήν ὀντολογική καί ἠθική ἀπομάκρυνσή του ἀπό τό Θεό ἔχει ὡς ὁδηγό τή στενή ἰδιοτέλεια καί τό φόβο. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τό Θεό γεννᾶ τήν ἐσωτερική ἀνασφάλεια, τήν ἐχθρότητα, τήν ἀπομόνωση καί αὐτές μέ τή σειρά τους δημιουργοῦν τήν καχυποψία γιά τή φύση[45]. Ὁ ἄνθρωπος προσπαθώντας νά καλύψει ἕνα ὑπαρξιακό κενό πού τοῦ δημιούργησε ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τό Θεό, ἡ ταυτόχρονη διάσταση μέ τό συνάνθρωπο καί ἡ αὐτονόμηση τῆς δημιουργίας προχωρεῖ σέ ἐνέργειες πού θυμίζουν ἔντονα λατρεία, εἰδώλων. Ἡ ἀτομοκεντρική ἐπιβολή πάνω στόν κόσμο, ὅπως μᾶς τήν ἐξασφαλίζει σήμερα ἡ τεχνική εἶναι ἔμπρακτη ἐφαρμογή μιᾶς κοσμολογίας πού δέχεται τή φύση ὡς ἀπρόσωπο καί οὐδέτερο δεδομένο ὑπηρετικό τῶν θελημάτων καί ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου.

44. Ν. Ματσούκα, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τόν Μάχιμο Ὁμολογητή*, σελ. 109.

45. Δημ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στήν Πατερική σκέψη*, σελ. 204.

Ἡ «οὐτοπία» τοῦ Ἀλ. Χάξλεϋ

Ἡ οὐτοπία-εφιάλτης τοῦ Ἄλντους Χάξλεϋ εἶναι ἐνδεικτική τῆς κυριαρχίας τῆς μηχανῆς πάνω στά ἀνθρώπινα ὄντα. Πανομοιότυπα ἀνθρώπινα πλάσματα, προϊόντα μηχανῶν, τυποποιημένες στρατιές, τυφλά ὑπηρέτες τῆς μηχανῆς, ἄτομα ἀπόλυτα ἀναίσθητα, ἀπρόσωπα. Ἡ πολυμορφία θεωρεῖται ἀνταρσία, διατάραξη τῆς ἰσορροπίας καί εὐτυχίας· ἐπιβάλλεται μιά καταθλιπτική ὁμοιομορφία, πού ρυθμίζει τούς ἀνθρώπους-ρομπότ. Σύμφωνα μέ τόν Νίκολας Μπερδιάγιεφ ἴσως ν' ἀρχίσει ἕνας καινούργιος αἰώνας πού οἱ ἄνθρωποι θά ὀνειρεύονται τά μέσα πού θά τούς βοηθήσουν ν' ἀποφύγουν τίς οὐτοπίες καί νά ξαναγυρίσουν σέ μιά κοινωνία λιγότερο «τέλεια» καί περισσότερο ἐλεύθερη[46].

Διάλογος μέ τήν ὕλη

Ὁ διάλογος ἀνθρώπου καί κόσμου πρέπει νά ξεπεράσει κάποια κοσμοκεντρικά ἤ ἀνθρωποκεντρικά κριτήρια γιά νά βρεῖ τό θεολογικό του ὑπόβαθρο. Ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ καθηγητής κ. Χρ. Γιανναρᾶς «ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός πρέπει νά σέβεται τόν κόσμο, νά τόν χρησιμοποιεῖ ὡς δώρημα τῆς ἀγάπης, νά σπουδάζει τό λόγο τῆς μοναδικότητας τῶν πραγμάτων ὅπως καί τή δυνατότητα τῆς ὕλης νά δώσει σάρκα στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό[47]. Ὁ ἄνθρωπος σέβεται καί σπουδάζει τό λόγο τοῦ ὑλικοῦ· δέ βιάζει τήν ὕλη γιά νά τήν πειθαρχήσει στή σκοπιμότητα πού συνέλαβε ἡ δική του διάνοια. Χρησιμοποιώντας τά ὑλικά τοῦ κόσμου ἀσκεῖται σέ αὐτοπαραίτηση καί ἀπάρνηση τῆς ἐγωκεντρικῆς ματαιοδοξίας ἀναδείχνει τίς δυνατότητες πού ἔχει τό ἴδιο τό ὑλικό νά «λογοποιεῖ» νά συστήσει ἕνα διάλογο μέ τόν Τεχνίτη, πού καμιά ὀρθολογιστική τεχνική δέν μπορεῖ νά ἐπαναλάβει. Χίλια χρόνια τό Βυζάντιο, σέ κάθε φάση τοῦ ἱστορικοῦ καί πολιτιστικοῦ του βίου, πραγματοποιεῖ τήν πρόσληψη τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἄλογου καί τή μεταμόρφωσή του σέ κοινωνία καί ἱερή Ἱστορία καί θεανθρωπότητα, δηλαδή σέ Ἐκκλησία, διά νά ἐπιτευχθεῖ ἔτσι «ἡ

46. Ἄλντουν Χάξλεϋ, *Θαυμαστός καινούργιος κόσμος*, εἰσαγωγή.

47. Χρ. Γιανναρά, *Ἀλφαβητάρι, τῆς πίστης*, σελ. 82.

ἱστορική σάρκωση τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος»[48]. Γιά τήν πραγμάτωση σωστοῦ διαλόγου μέ τόν κόσμο, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά σεβαστεῖ τήν ὕλη. Ἄλλωστε ἡ ὕλη δέ γέννησε τό κακό, ἀλλά τό «μή εἶναι» πού ὑπάρχει ἐξαιτίας τῆς κτιστότητας, και τό αὐτεξούσιο τῶν προσωπικῶν ὄντων. Ὅσοι ἀκοῦν τίς εὐχές πού ἀναπέμπονται στό Θεό κατά τή θεία Λειτουργία, θά διαπιστώσουν ὅτι πολλές ἀπό αὐτές σχετίζονται μέ τό φυσικό περιβάλλον. Εἶναι δεήσεις τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πρός τόν Δημιουργό τοῦ κόσμου, γιά νά προστατεύει καί εὐλογεῖ τόν ἀνθρώπινο μόχθο, γιά τήν καλλιέργεια τῆς γῆς καί συγχρόνως νά ἐποπτεύει τά στοιχεῖα τῆς φύσεως γιά νά εἶναι ὑπηρετικά στήν ἀνθρώπινη προσπάθεια γιά ἐπιβίωση. Στό Εὐχολόγιο τῆς Ἐκκλησίας συναντοῦμε πλῆθος εὐχῶν γιά τά ἀμπέλια, τόν τρύγο, τούς καρπούς, τά ποίμνια, τά δίχτυα... Προλαβών τήν ὕλη - τήν «σάρκα» τῆς Ἀναστάσεως, προσλαμβάνει ὁ Χριστός ὄχι μόνο τόν ἄνθρωπο, ἀλλά καί τόν κόσμο ὁλόκληρο στό ἀναστάσιμο θαῦμα τοῦ ἀνακαινισμοῦ[49]. Μέσα στή Θεία Λειτουργία τά πάντα γίνονται καινά μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ προσφορά στό Θεό κάθε πράγματος κατά πάντα και διά πάντα μέσα στή λειτουργική ἀτμόσφαιρα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τόν ἁγιασμό του. τή μεταστοιχείωσή του[50]. «Τά σά ἐκ τῶν σῶν σοί προσφέρομεν κατά πάντα καί διά πάντα». Αὐτή ἡ ὁλοκληρωτική λειτουργική ἀντιπροσφορά στόν ἀεί σφαγιαζόμενο Κύριο -πράξη εὐχαριστίας καί ἐλευθερίας- ἀποτελεῖ τό κέντρο τοῦ μυστηρίου καί πηγή ἁγιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν τιμίων δώρων[51]. Ὁ καθηγητής κ. Ἀνέστης Κεσελόπουλος ἀναφέρει χαρακτηριστικά. Τό κυρίαρχο στοιχεῖο τῆς ζωῆς πού εἶναι ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἀποτελεῖ κατάφαση καί καταξίωση τῆς ὑλικότητας καί ἀνάδειξή της σέ μετοχή τῆς ὄντως Ζωῆς, πού εἶναι ὁ Χριστός. Τό ψωμί καί τό κρασί δῶρα τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο ἀντιπροσφέρονται στόν Θεό γιά νά γίνουν σῶμα καί αἶμα Χριστοῦ[52].

48. Ἀλ. Παπαδέρου, Ὀρθοδοξία καί Οἰκονομία, *Θέματα Κοινωνιολογίας Ὀρθοδοξίας*, σελ. 86, Θεσ/νίκη 1975.

49. Ὁμοίως, σελ. 105.

50. Ἀρχιμ. Βασιλείου, *Εἰσοδικόν*, σελ. 96.

51. Ἀρχιμ. Βασιλείου, *Εἰσοδικόν*, σελ. 86.

Κοσμολογία τοῦ Ἁγίου Συμεών

Ἡ κοσμολογία τοῦ Ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου βρίσκεται στόν ἀντίποδα τῆς σημερινῆς θεωρήσεως τοῦ κόσμου, ἀπορρίπτει τήν κατανάλωση καί τό νεοπλουτισμό ὡς μορφές παραχρήσεως τοῦ κόσμου. Ἀντίθετα πρός τά πάθη πού ἐκφράζονται μέ τήν «ἀμετρία» τήν παράχρηση καί τό παρά φύση, ἡ ἀληθινά ἐνάρετη ζωή φανερώνει τή «σύμμετρη» καί κατά φύση χρήση ὅλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ. Ἀναφερόμενος στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν κόσμο ὑπογραμμίζει τήν παραμονή στούς ὅρους τῆς φύσεως ὡς προϋπόθεση δοξολογικῆς ἀναφορᾶς καί ἀναγωγῆς ἀπό τό κάλλος τῶν κτισμάτων πρός τή γενεσιουργό Ἀρχή καί Δημιουργό τῶν πάντων[53].

Καῦσις καρδίας ὑπέρ πάντων τῶν πλασμάτων

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἐκεῖνοι ἀπό τούς Ὀρθόδοξους οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνονται ἀπό τόν κόσμο (οἱ ἀναχωρητές, οἱ ἡσυχαστές, οἱ μυστικοί), φλογίζεται ἡ ψυχή τους ἀπό «ἔρωτα» ἀγαπητικῆς ἀναζητήσεως τοῦ Θεοῦ, αἰσθάνονται βαθιά ἀλληλεγγύη πρός τόν ὑλικό κόσμο καί ὁραματίζονται αὐτόν, καθώς καί τόν ἄνθρωπο, νά μεταμορφώνεται «εἰς φῶς»[54]. Ρώτησαν τόν Ἅγιο Ἰσαάκ τόν Σύρο «Τί δέ ἐστί καρδία ἐλεήμων;» Καί εἶπε: «Καρδία ἐλεήμων εἶναι καῦσις καρδίας ὑπέρ πάσης τῆς κτίσεως, ἤγουν ὑπέρ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν ὀρνέων καί τῶν ζώων καί τῶν δαιμόνων καί ὑπέρ παντός κτίσματος, ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως καί τῆς θεωρίας τῶν ὁποίων ρέουσιν οἱ ὀφθαλμοί δάκρυα, καί ἐκ τῆς πολλῆς συμπαθείας καί ἐλεημοσύνης σμικρύνεται ἡ καρδία τοῦ ἐλεήμονος καί δέ δύναται νά ὑποφέρει ἤ νά ἴδη ἤ νά ἀκούσῃ βλάβην τινά ἤ λυπηρόν τί γινόμενον εἰς τήν κτίσιν· καί διά τοῦτο καί ὑπέρ τῶν ἀλόγων ζώων καί ὑπέρ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας καί ὑπέρ τῶν βλαπτόντων αὐτόν εὔχεται κατά πᾶσαν ὥρα μετά δακρύων, ὅπως φυλάξη αὐτούς ὁ Θεός καί ἐλεήση αὐτούς ἐπίσης εὔχεται καί ὑπέρ τῶν ἑρπετῶν ὡς ἐκ τῆς πολλῆς αὐτοῦ ἐλεημοσύνης ἥτις κινεῖται εἰς τήν

53. Ἀν. Κεσελόπουλου, *Ἄνθρωπος καί φυσικό περιβάλλον*.

54. Ἀλ. Παπαδεροῦ, *Ὀρθοδοξία καί Οἰκονομία*, Θέματα κοινωνιολογίας, σελ. 106.

καρδία αὐτοῦ ἀμέτρως, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ[55].

Τό πιό παράδοξο καί περίεργο εἶναι ἡ ἐπίμονη ἄρνηση τοῦ ἀνθρώπου νά ἀξιοποιήσει τό ἀνακαινιστικό ἔργο τοῦ Χριστοῦ πρός τήν κτίση. Εὔλογα προβάλλει τό ἐρώτημα γιατί ἡ φύση πού ὑφίσταται ληστρική ἐκμετάλλευση δέν ἀντιδρᾶ σ' αὐτόν τόν βιασμό πού τῆς προκαλεῖται;

«Ἀνοχή» τῆς φύσης στήν ἐκμετάλλευση πού ὑφίσταται.

Γιά τούς λίγους, ἁγίους, ἐκλεκτούς τοῦ Θεοῦ, ἡ φύση ὑπομένει, ἀναφέρει ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας. «Καί μήν καί ὅτι παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καί ὡμοιώθη αὐτοῖς· ματαιότης γάρ ἀληθῶς τῶν τοιούτων ὁ βίος. Τούτοις ἡ κτίσις ὑποτάσσεται. Ἀλλ' εἰ καί τίς δοίη τό δύνασθαι τι νοεῖν αὐτήν οὐκ ἄν ἠνέσχετο, φησί τῆς οὔπω αἰσχρᾶς δουλείας οὐδ' ἄν ἠθέλησεν ὑποτετάχθαι τε καί ὑπηρετεῖν τοῖς ἐπ' οὐδενί τῶν ἀναγκαίων ἤγουν ἀγαθῶν, διαβιοῦν ἑλομένοις. Ἀλλ' ἐπ' ἐλπίδι φησί τῶν σωθησομένων καί τῶν κατά καιρούς ἁγίων τε καί ἐκλεκτῶν ὑποτέτακται τε ὡς καταζευγνύντος αὐτήν τοῦ Θεοῦ, καί οἷον τηροῦντος εἰς ἐλευθερίαν τήν ὑπό γε τοῖς ἁγίοις καί τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, ἵνα δή μόνοις ὑπηρετῇ τοῖς αὐτοῦ τέκνοις καί ταῖς τῶν τοῖς θείοις εἴκουσα νεύμασι, καραδοκεῖ τρόπον τινά, τήν ἀποκάλυψιν ὡς ἔφην, τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ (In Epistolam ad Romanos PG 74, 821C - 824A)[56].

Τό μέλλον τῆς κτίσεως εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσή της ἀπό τή δουλεία τῆς φθορᾶς. Αὐτό θά συμβεῖ μέ τήν ἀποκάλυψη τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, δηλαδή κατά τήν τελική ἀνάσταση. Ἄνθρωπος καί κτίση ἔχουν τόν ἴδιο στόχο, τήν τελική σωτηρία, τήν ὁποία ἀναμένουν νά ὁλοκληρωθεῖ στά ἔσχατα.

Συνοψίζοντας τά ἀνωτέρω συμπερασματικά μπορεῖ νά λεχθεῖ καί τοῦτο. Ἡ ἀνάλυση τοῦ θέματος ἔπρεπε νά ξεπεραστεῖ ἀφ' ἑνός μέν τή στείρα ἀπαρίθμηση κάποιων οἰκονομικῶν μέτρων ἀφ' ἑτέρου τή μονόπλευρη ἀπόδοση εὐθυνῶν σέ καθαρά οἰκονομικές παραμέτρους.

55. Ἰσαάκ Σύρου, *Ἀσκητικοί λόγοι*, Λόγος ΠΑ.

56. Ἰωάννη Χρυσοστόμου, (In Epistolam ad Romanoi) PG 74, 821C-824A.

Ὀρθοδοξία καί Οἰκονομία

Ἀπό πλευρᾶς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀποφεύχθηκε ἡ διαμόρφωση μιᾶς ἠθικῆς τῆς οἰκονομίας διά τῆς ὁποίας θά ἐπειδιωκόταν ἡ ὑποταγή τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων σέ ἠθικά ἀξιώματα, ὅπως τοῦτο συνέβη στή Δύση κυρίως στή σχολαστική θεολογία, τόν Λουθηρανισμό καί μάλιστα τόν Καλβινισμό. Στήν Ὀρθόδοξη Δογματική εἶναι ἀπούσα ἡ διδασκαλία περί ἀπολύτου προορισμοῦ, ἡ ὁποία κατά τή γνωστή θεωρία τοῦ Max Weber, ἦταν τόσο ἀποτελεσματική στό χῶρο τοῦ Καλβινισμοῦ γιά τή διαμόρφωση τοῦ ἤθους τῆς ἐνδοκοσμικῆς ἀσκήσεως καί τήν ἐνθάρρυνση τῆς ἀποταμιευτικῆς καί ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητας[57].

Στήν Πατερική σκέψη προέχει ὁ ἐπαναπροσδιορισμός τοῦ ἀνθρώπου στά μεγέθη τῆς ζωῆς ὅπως πηγάζει ἀπό τήν Ὀρθόδοξη ἐμπειρία καί ζωή. Ὁ τρόπος συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζει τό ἦθος του. Αὐτό τό ἦθος καθορίζει τούς στόχους καί τίς ἀξίες πού πρέπει νά ὑπερασπισθεῖ.

57. Ἀλ. Παπαδεροῦ, *Ὀρθοδοξία καί Οἰκονομία*, Θέματα Κοινωνιολογίας, τῆς Ὀρθοδοξίας, σελ. 99, 110.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀρχιμ. Βασιλείου, *Εἰσοδικόν*, Ἱερά Μονή Σταυρονικήτα Ἅγιον Ὄρος 1987.

Χρ. Γιανναρᾶ, *Ἀλφαβητάρι τῆς πίστης*, Ἀθήνα.

Χέρμπερτ Γκρούλ, *Ἕνας πλανήτης λεηλατεῖται* (Οἰκολογία καί Οἰκονομία), Ἀθήνα.

Ἀθ. Π. Κανελλόπουλου, *Οἰκολογία καί οἰκονομική τοῦ περιβάλλοντος*, Ἀθήνα 1985.

Μπάρυ Κόμονερ, *Ὁ κύκλος πού κλείνει* (Οἰκολογία καί ποιότητα ζωῆς).

Γ.Χ. Κώττη, *Οἰκονομική τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος*, Ἀθήνα 1975.

Ἀν. Κεσελόπουλου, *Ὁ βιασμός τῆς κτίσεως καί ἡ «ἄλλη λύση»*, (Ἀνάτυπο) Διακονία. Ἀφιέρωμα στή μνήμη Β. Στογιάννου, Θεσ/νίκη 1988.

Ἀν. Κεσελόπουλου, *Ἄνθρωπος καί φυσικό περιβάλλον.*

Ν. Ματσούκα, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τόν Μάξιμο Ὁμολογητή.*

Ἀλ. Παπαδεροῦ, *Ὀρθοδοξία καί Οἰκονομία* (Διάλογος μέ τόν Al Fred Muller-Armack). Ἀπό τό βιβλίο Θέματα Κοινωνιολογίας τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐπιμέλεια Γ. Μαντζαρίδη, Θεσ/νίκη 1975.

Rene Passet, *Οἰκονομία καί περιβάλλον (μία βιοοικονομική προσέγγιση)*, Ἐπιμέλεια Γ.Θ. Χατζηκωνσταντίνου, Θεσ/νίκη 1987.

Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, Τεύχη Μαρτίου 1988, Ὀκτωβρίου 1982.

Ἰσαάκ Σύρου, *Ἀσκητικοί Λόγοι*, (Ἐκδόσεις Καλλινίκου Παντοκρατορινοῦ).

Ἄλντους Χάξλεϋ, *Θαυμαστός Καινούργιος Κόσμος.*

Ἀναστασίου Γ. Μαρᾶ

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου νά μελετήση τήν Ἁγία Γραφή μετά τήν χειροτονία του σέ πρεσβύτερο

Μελετώντας τά ἔργα τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἄν θελήσουμε νά μετρήσουμε τίς ἀναφορές πού κάνει στήν Ἁγία Γραφή, θά βροῦμε 13276 ἀναφορές σέ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί 29540 ἀναφορές σέ χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, σύνολο 42816 ἀναφορές[1]. Ἄν καί ὁ ἀριθμός αὐτός ὑποδηλώνει μιά ἄριστη γνώση τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπό τόν Αὐγουστίνο, οἱ περισσότερες ἀναφορές στήν Βίβλο καθώς καί τά ἑρμηνευτικά του ἔργα εἶναι μεταγενέστερα τοῦ 391[2].

Τό 391 εἶναι μία σημαντικότατη χρονιά γιά τόν Αὐγουστίνο γιατί στίς ἀρχές τοῦ ἔτους αὐτοῦ χειροτονεῖται πρεσβύτερος ἀπό τόν ἐπίσκοπο Ἱππῶνος Βαλέριο. Ἡ χειροτονία αὐτή ἦταν κάτι ἀπρόσμενο γιά τόν Αὐγουστίνο πού μπῆκε στόν ναό κατά τύχη τήν στιγμή πού ὁ Βαλέριος ἔλεγε στό ἐκκλησίασμα τή μεγάλη ἀνάγκη πού εἶχε ἡ ἐπισκοπή ἀπό ἕνα πρεσβύτερο. Ἀποτέλεσμα ἦταν νά χειροτονηθεῖ χωρίς νά τό θέλει, μετά τήν ὑπόδειξή του ἀπό τό θορυβόν πλῆθος.

Μετά τήν χειροτονία καί ἐνῶ τήν ἐποχή αὐτή τό κήρυγμα ἦταν ἕνα ἔργο καθαρά τοῦ ἐπισκόπου, κάτω ἀπό τίς πιεστικές γιά τήν ὀρθόδοξη κοινότητα τῆς Ἱππώνας συνθῆκες[3], ὁ Βαλέριος ἀναθέτει στόν Αὐγουστίνο τό κήρυγμα. Τό γεγονός αὐτό βρίσκει τόν Αὐγουστίνο ἀπροετοίμαστο μέ ἀποτέλεσμα νά ζητήσει ἀπό τόν Βαλέριο νά τόν ἀφήσει γιά ἕνα μικρό διάστημα γιά νά προετοιμαστεῖ[4]. Τό διάστημα αὐτό δέν θἄπρεπε νά ὑπερβαίνει τούς δύο μέ

1. Vilanova Evangelista, «Historia de la teologia cristiana», vol. I, Des dels origens al segle XV, Facultad de Theologia de Barcelona, pag. 152.

2. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό De Genesi adversus Manichaeos πού τό ἔγραψε γύρω στά 389.

3. Τό 391 ἡ ὀρθόδοξη κοινότητα τῆς Ἱππώνας εἶναι μιά μικρή μειονότητα ἀνάμεσα σέ δονατιστές καί μανιχαίους.

4. Epistola 21, 4.

τρεῖς μῆνες, ἀφοῦ ἡ χειροτονία γίνεται τό 391 καί ἡ αἴτηση πρίν τό Πάσχα τοῦ ἴδιου ἔτους[5]. Τό ὅτι ἡ προετοιμασία αὐτή συνίσταται στήν μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς δέ χωράει ἀμφιβολία[6]. Τό γιατί ὅμως ἔπρεπε νά γίνει ἡ μελέτη ἀπό τόν Αὐγουστίνο εἶναι ἕνα ἐρώτημα πού πρέπει νά ἀπαντηθεῖ.

Ὑποστηρίχθηκε στό παρελθόν ὅτι αὐτό πού ὤθησε τόν Ἱερό Αὐγουστίνο νά μελετήσει τήν Βίβλο ἦταν τό κήρυγμα, γιά τό ὁποῖο ἦταν πιά ὑπεύθυνος. Ὅτι «τό νά κηρύττει ἦταν μιά δραστηριότητα ἐντελῶς διαφορετική ἀπό αὐτές πού ἐξάσκησε μέχρι τότε. Χρειαζόταν νά ξέρει ἕνα λεξιλόγιο προσιτό στό λαό, μέ ἁπλότητα καί καθαρότητα, νά χρησιμοποιεῖ ὅλα τά μέσα τῆς ρητορικῆς, ψάνοντας νά εὐχαριστήσει ἀλλά νά κρατιέται μακριά ἀπό τό νά ἐκθέτει τήν κατάρτισή του». Ἀκόμα «θά ἔπρεπε πάνω ἀπ' ὅλα νά φέρει τόν λαό κοντά στήν Γραφή, ἐξοικειώνοντάς τον μ' αὐτήν, ἐξηγώντάς την με εὐκολία καί ἀποτελεσματικότητα»[7].

Σκεπτόμενοι τό ὅτι ὁ Αὐγουστίνος ἦταν ἄριστος γνώστης τῆς ρητορικῆς καί μάλιστα καθηγητής τῆς ρητορικῆς στήν Καρχηδώνα (375-383), Ρώμη (384) καί Μιλάνο (φθινόπωρο 384 - καλοκαίρι 386), θά πρέπει νά ἀπορρίψουμε τό ὅτι δέν θά μποροῦσε κηρύττοντας νά ἔχει ἕνα λεξιλόγιο προσιτό στό λαό, ἁπλότητα καί καθαρότητα, ἀφοῦ τίς ἀρετές αὐτές τῆς ρητορικῆς τίς δίδασκε στούς μαθητές του ἐπί ἕντεκα χρόνια. Ἄλλωστε τό ὅτι ἡ καταγωγή του ἦταν ἀπό τήν περιοχή ἐκείνη[8] τοῦ ἔδινε τό πλεονέκτημα νά γνωρίζει ἄπταιστα τό τοπικό λεξιλόγιο ἀλλά καί τίς ἐκφράσεις τοῦ ἐκκλησιάσματος. Ὅσον ἀφορᾶ τό δεύτερο σκέλος τῆς παραπάνω ὑπόθεσης, ὅτι δηλαδή θά ἔπρεπε νά φέρει τόν λαό κοντά στήν Γραφή, ἐξηγώντάς την παράλληλα μέ εὐκολία καί ἀποτελεσματικότητα κι ἔτσι μέ βάση τά παραπάνω μή γνωρίζοντας καλά τίς Γραφές ὠθεῖται στό νά τίς μελετήσει, δέν θά πρέπει νά τό δεχτοῦμε γιά τρεῖς λόγους.

Ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι ἀπό μικρός ἔλαβε χριστιανική παιδεία ἀπό τήν μητέρα του Μόνικα[9]. Ἄρα εἶναι αὐτονόητο ὅτι θά εἶχε ἤδη ἀπό μικρός μιά

5. Goldbacher Al., «De epistularum ordine atque temporibus», S. Aureli Augustini hipponiensis episcopi epistule, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, vol. 58, Lipsiae 1923, pag. 13.

6. Epistola 21, 3.

7. Pincherle Albert, «Vita di Sant' Agostino». Bari 1980, pag. 115.

8. Γεννήθηκε στήν Ταγάστη γύρω στά 150 χιλιόμετρα νότια τῆς Ἱππώνας.

9. Trape Agostino, «S. Agostino», Patrologia, vol. 3, Roma 1978, pag. 328.

πρώτη γνώση τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὁ δεύτερος εἶναι ὅτι ὅταν ἀργότερα γίνεται μανιχαῖχος, μπορεῖ μέν νά ἀπορρίπτει σάν μανιχαῖος τήν Παλαιά Διαθήκη, ἀλλά δέχεται τήν Καινή καί μάλιστα τήν γνωρίζει καλύτερα. Ὁ τρίτος εἶναι τό γεγονός ὅτι ἀπό τήν στιγμή πού ἀποφασίζει νά γίνει χριστιανός μελετάει ὅλο καί περισσότερο τήν Ἁγία Γραφή. Μάλιστα ζητάει ἀπό τόν Ἀμβρόσιο τοῦ Μιλάνο νά τοῦ ὑποδείξει ποιά ἀπό τά βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς θά ἦταν χρησιμότερο νά μελετηθοῦν ἀπ' αὐτόν πρίν ἀπό τήν βάπτισή του καί ὁ Ἀμβρόσιος τοῦ συστήνει τόν προφήτη Ἡσαΐα[10]. Ἔπειτα δέν θά πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι πρίν τήν βάπτισή του ἀποσύρεται μαζί μέ τήν μητέρα του, τόν γιό του καθώς καί φίλους στό Κασιτσιάκο γιά νά προετοιμαστεῖ πνευματικά γιά τήν βάπτισή του. Ἐκεῖ ἀνάμεσα στά ἄλλα μελετάει τήν Ἁγία Γραφή καί πιό συγκεκριμένα τούς Ψαλμούς[11] πού τόν ἐντυπωσιάζουν. Ἔπειτα τό γεγονός ὅτι γράφει τό De Genesi adversus Manichaeos γύρω στά 389, δηλαδή δύο χρόνια πρίν τήν αἴτησή του νά ἀποσυρθεῖ γιά νά μελετήσει τίς Γραφές ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη ἐπιχείρημα.

Γιά νά καταλάβουμε τούς λόγους πού ὤθησαν τόν Ἱερό Αὐγουστίνο στήν ἀπόφασή του αὐτή, θά πρέπει νά σταθοῦμε στήν προγενέστερη ἀπόφασή του νά ἀποσυρθεῖ στό Κασιτσιάκο λίγο πρίν τήν βάπτισή του. Ἐκεῖ ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς ἀπόφασής του νά γίνει χριστιανός, προετοιμάζεται πνευματικά. Βέβαια ἐπηρεασμένος ἀκόμα ἀπό τούς νεοπλατωνιστές καί τό πνευματικό τους ἰδεῶδες ἐπιζητάει τήν σοφία πού κάτω ἀπό τό πρίσμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς βλέπει νά εἶναι ὁ Χριστός καί ἡ ὑπηρεσία τῆς πραγματικῆς θρησκείας[12].

Στήν αἴτησή του τό 391 ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς νέας του θέσης μέσα στήν ἐκκλησία ἀποσύρεται καί πάλι γιά νά προετοιμαστεῖ πνευματικά. Ἐδῶ πλέον δέν ψάχνει νά βρεῖ στήν Ἁγία Γραφή τήν σοφία, ὅπως στό Κασιτσιάκο, ἀλλά μέ ποιό τρόπο θά μπορέσει νά εἶναι ἄξιος πρεσβύτερος, ἕναν τρόπο πού δέν εἶχε μάθει πρίν[13]. Ἄλλωστε καί πρίν τήν χειροτονία του σκόπευε νά μελετήσει

10. Confessiones 9, 5, 13.

11. Confessiones 9, 4, 8-9.

12. Janez Tarsicio, «Conversion de San Augustin. Induite Dominum Iesum Christum», Augustinus, vol. 35, Madrid 1990, pag. 102.

13. «Quis autem iste sit modus, nec a pueritia, nec ab adolescentia mea didici», Epistola 21.1.

τήν Ἁγία Γραφή[14]. Ἔτσι, μετά τήν λίγο ἕως πολύ ἀναγκαστική χειροτονία του, ἡ ἀνάγκη τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς γίνεται ἐπιτακτική. Ἄν καί βλέπουμε νά παραμένει τό φιλοσοφικό ἰδεῶδες γιά τήν ἀναζήτηση τῆς γνώσης[15] τό βάρος πιά περνάει στήν ὑπηρεσία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πνευματική προετοιμασία πού ὁ Ἱερός Αὐγουστίνος θεωροῦσε σάν ἀπαραίτητη πρίν ἀπό κάθε πνευματικό του βῆμα (Κασιτσιάκο-βάπτιση, χειροτονία-αἴτηση στό Βαλέριο) ἔχει ἀσφαλῶς νά κάνει καί μέ τήν θρησκευτική κατάσταση τῆς Ἱππώνας. Σέ μιά πόλη πού ἡ ὀρθόδοξη κοινότητα ἀποτελεῖ μιά μικρή μειοψηφία ἀνάμεσα στούς δονατιστές καί τούς μανιχαίους, ὁ Αὐγουστίνος σάν πρεσβύτερος καί σάν ἱεροκήρυκας θά ἔπρεπε νά ἀγωνιστεῖ ὄχι μόνο γιά νά κρατήσει τούς πιστούς στήν ὀρθή πίστη, ἀλλά καί γιά νά ἐπαναφέρει στήν ἐκκλησία αὐτούς πού ἔφυγαν ἀπ' αὐτήν. Θά ἔπρεπε νά ἀντικρουστοῦν τά ἐπιχειρήματα τῶν αἱρετικῶν ἕνα πρός ἕνα μέ βάση μιά κοινά ἀποδεκτή αὐθεντία πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τήν Ἁγία Γραφή. Βέβαια οἱ μανιχαῖοι δέν ἀποδέχονταν τήν Παλαιά Διαθήκη, ἀλλά ὁ Αὐγουστίνος σάν τέως μανιχαῖχος δέν θά ἀντιμετώπιζε κάποιο ἰδιαίτερο πρόβλημα στό νά τούς ἀντικρούσει. Ἡ περίπτωση ὅμως τῶν δονατιστῶν εἶναι διαφορετική. Θά ἔπρπε νά ψάξει πολύ σ' ὅλη τήν Ἁγία Γραφή χωρία πού θά ἀποδείκνυαν τήν πλάνη τους καί γιατί δέν ὑπῆρξε ποτέ τέως μέλος τῆς κοινότητάς τους ὥστε νά τούς γνωρίζει καλά, ἀλλά καί γιατί σάν πλειοψηφία πού ἦταν θά δημιουργοῦσαν περισσότερα προβλήματα.

Γιά νά ἀντιμετωπίσει λοιπόν ὁ Αὐγουστίνος αὐτήν τήν κατάσταση, ὅσο τό δυνατόν νωρίτερα, ζήτησε ἀπό τόν Βαλέριο ἕνα τόσο μικρό διάστημα μελέτης, «ἴσως σέ συντομότερο χρόνο ἀπό αὐτόν πού ἔχω ζητήσει» (fortassis breviore tempore quam postulavi)[16] λέει, κλείνοντας τήν ἐπιστολή-αἴτηση, ὅτι ἐπιθυμεῖ νά τελειώσει τήν προετοιμασία του. Μιά ἐπιθυμία πού ἔχει νά κάνει μέ τίς πιεστικές ἀνάγκες τῆς ὀρθόδοξης κοινότητας, ἀνάγκες πού ὅμως ἤδη ἀναφέραμε συντέλεσαν καταλυτικά στήν χειροτονία του.

14. «Tunc enim ordinatus sum, cum de ipso vacationis tempore ad cognoscendas divinas Scripturas cogitaremus», Epistola 21, 3.

15. «Tam multa autem sunt, ut facilius possim enumerare quae habeam, quam quae habere desidero», Epistola 21, 4.

16. Epistola 21, 6.

Ζιάγκου 'Ηλία
Θεολόγου

ΙΓ' Διεθνές Θεολογικό μεταπτυχιακό σεμινάριο τοῦ 'Ορθοδόξου κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Σαμπεζύ - Γενεύης μέ θέμα: «Τό Οἰκολογικό πρόβλημα καί οἱ τρόποι συμβολῆς τῶν 'Εκκλησιῶν στήν ἀντιμετώπισή του»

Μέσα στά πλαίσια τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Σαμπεζύ-Γενεύης ἐντάσσεται καί ἡ ἐτήσια διοργάνωση διεθνοῦς θεολογικοῦ μεταπτυχιακοῦ σεμιναρίου μέ ἐπίκαιρο πάντοτε θέμα.

Τό φετεινό σεμινάριο διοργανώθηκε ἀπό 14 ἕως 28 Σεπτεμβρίου καί ἀφιερώθηκε ὕστερα ἀπό σχετική ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στή Θεολογική προβληματική γύρω ἀπό τήν οἰκολογική καταστροφή καί εἶχε ὡς γενικό θέμα του «Τό οἰκολογικό πρόβλημα καί τρόποι συμβολῆς τῶν Ἐκκλησιῶν στήν ἀντιμετώπισή του».

Στήν ἐναρκτήρια τελετή πού ἔγινε μέ τήν παρουσία τῆς Ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν κ. Βιργινίας Τσουδεροῦ καί πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν καί πολιτικῶν προσωπικοτήτων τῆς Γενεύης διαβάστηκε βαρυσήμαντο μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου τοῦ Α΄.

Στίς ἐργασίες τοῦ Σεμιναρίου ἔλαβαν μέρος περίπου 20 μεταπτυχιακοί φοιτητές ὀρθοδόξων καί ἑτεροδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν καθώς καί κληρικοί ἀντιπρόσωποι τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἔγιναν οἱ ἀκόλουθες ἐπιστημονικές ἀνακοινώσεις ἀπό τούς

Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνό Παπανδρέου, Προϊστάμενο τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου «Οἱ Θρησκεῖες ἐνώπιον τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος», Βουλευτή-Καθηγητή κ. Ἀθανάσιο Κανελλόπουλο «Τό οἰκολογικό πρόβλημα ὡς καθολική κρίση τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ», Βουλευτή κ. Στυλιανό Παπαθεμελῆ «Τό οἰκολογικό πρόβλημα ὡς προσωπική ἀγωνία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Συνειδητοποίηση τοῦ προβλήματος καί μέθοδοι δράσεως γιά τήν πρόληψή του», Καθηγητή - Πρόεδρο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Παῦλο Σακελλαρίδη «Ἡ οἰκολογική κρίση ὡς φυσικό κακό. Τρόποι καταστροφῆς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί συνέπειες», Καθηγητή κ. Γεώργιο Μαντζαρίδη «Ἡ οἰκολογική κρίση ὡς ἠθικό κακό. Ἡ προσωπική εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου γιά τή διαφύλαξη τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος», Καθηγητή - Ἀκαδημαϊκό κ. Ἄγγελο Ἀγγελόπουλο «Ἡ οἰκολογική κρίση ὡς οἰκονομικό κακό. Συνέπειες τῆς ἄκριτης ἐκμεταλλεύσεως τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος», Γεν. Δ/ντή Ο.Α.Κ. Δρ. Ἀλέξανδρο Παπαδερό «Ἡ οἰκολογική κρίση ὡς κοινωνικό κακό. Κοινωνικές συνέπειες τῆς ἄνισης κατανομῆς τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν», Αἰδεσιμ. Καθηγητή Γεώργιο Δράγα «Σκοπός τῆς δημιουργίας καί ἱερότητα τοῦ κόσμου. Ἡ θρησκευτική ἀντίληψη γιά τή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν κόσμο», Καθηγητή κ. Κρίτωνα Τζούρη «Κρατικός προγραμματισμός γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀναπτυξιακή πολιτική τοῦ κράτους καί ἡ οἰκολογική κρίση», Δρ. Wesley Grandberg-Michaelson «Τό πρόγραμμα τοῦ Ο.Η.Ε. γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Προγραμματισμός τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν τοῦ οἰκολογικοῦ προγράμματος», Δρ. κ. Πέτρο Καλαντζή. «Βιομηχανία καί φυσικό περιβάλλον. Σχέση τῆς βιομηχανίας πρός τήν οἰκολογική κρίση καί τρόποι προλήψεως», Δρ. κ. Ἁγνή Βλαβιανοῦ-Ἀρβανίτη «Καταναλωτική κοινωνία καί βιοπολιτική-βιοπεριβάλλον. Προοπτικές περιορισμοῦ τῆς καταναλωτικῆς σχέσεως μέ τό φυσικό περιβάλλον», Καθηγητή κ. Ἀναστάσιο Κάλλη «Ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ ζωή τοῦ κόσμου. Ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος ὡς ζήτημα ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου», Δρ. Luka Vischer «Σχέση ἀνθρώπου καί κόσμου στήν προτεσταντική παράδοση. Ὁ ρόλος τοῦ Προτεσταντισμοῦ στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος», Αἰδεσιμολ. Καθηγητή Θεόδωρο Ζήση «Σχέση ἀνθρώπου καί κόσμου στήν ὀρθόδοξη παράδοση. Ὁ

ρόλος τῆς ὀρθοδοξίας στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος», Μοναχή Margori Keenan «Σχέση ἀνθρώπου καί κόσμου στή ρωμαιοκαθολική παράδοση. Ὁ ρόλος τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος», Παν. Ἀρχιμ. Δρ. Βασίλειο Καραγιάννη «Σχέση ἀνθρώπου καί κόσμου στήν Π. Διαθήκη. Ἡ παράδοση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος», Καθηγητή κ. Βλάσιο Φειδά «Σχέση ἀνθρώπου καί κόσμου στή νεώτερη εὐρωπαϊκή σκέψη. Προβληματική», Ὑφυπουργό Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων κ. Βύρωνα Πολύδωρα «Παιδεία καί οἰκολογία», Καθηγητή - Πρόεδρο Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Γεώργιο Μπαμπινιώτη «Οὐνέσκο καί οἰκολογία», Αἰδεσιμολ. Rudiger Noll «Οἱ Χριστιανικές Ἐκκλησίες ἐνώπιον τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Οἱ δραστηριότητες τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (Π.Σ.Ε.) καί τῆς Διασκέψεως Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (Κ.Ε.Κ.) γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος», Καθηγητή Βλάσιο Φειδά «Ἡ τοπική μαρτυρία τῶν Ἐκκλησιῶν καί ὁ σύγχρονος οἰκουμενικός διάλογος γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ μεθοδολογία καί ἡ σημασία τῆς ἐνεργοποιήσεως τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας γιά τήν πληρέστερη συνειδητοποίηση τοῦ προβλήματος σέ ἐπίπεδο Μητροπόλεων καί Ἐνοριῶν», Δρ. John Taylor, «Προοπτικές διαθρησκειακῆς συνεργασίας γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ στάση τῶν μεγάλων Θρησκειῶν ἔναντι τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος καί οἱ προοπτικές διαθρησκειακῆς συνεργασίας», Πρεσβευτή - σύμβουλο Δρ. Ἰωάννη Κίννα «Ἡ διαμάχη μεταξύ προλήψεως καί καταστολῆς ὡς πρός τήν περιβαλλοντολογική πολιτική στά Ἡνωμένα Ἔθνη», κ. Theo Loir «Ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος καί οἱ πρακτικές συνέπειες στόν τομέα τοῦ προσωπικοῦ καί παγκόσμιου χρέους κατά τίς διεθνεῖς συμφωνίες», Καθηγητή - Πρόεδρο Διεθνοῦς Ἰνστιτούτου περιβάλλοντος κ. Louis Rey «Ὁ ἄνθρωπος καί τό περιβάλλον του».

Στά πλαίσια τοῦ σεμιναρίου ἐπισκέφτηκαν καί μίλησαν στούς συμμετέχοντες σέ αὐτό, ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης τῆς Σερβίας κ.κ. Παῦλος καί ὁ Ὑπουργός Παιδείας τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας κ. Χριστοφίδης.

Μερικά ἀπό τά συμπεράσματα - πορίσματα τοῦ συνεδρίου εἶναι τά ἀκόλουθα:

1) Ἡ οἰκολογική κρίση ἔχει προσλάβει ἐπικίνδυνες διαστάσεις γιά τή ζωή τοῦ πλανήτη μας ἀφοῦ ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση καί ἡ τεχνολογική ἐξέλιξη κατέστησαν ὀργανικό στοιχεῖο τῆς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς τῶν κρατῶν. Ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ περιβαλλοντολογική μόλυνση, τό φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου, ἡ τρύπα τοῦ ὄζοντος καί ὁ ἀνταγωνισμός τῶν πυρηνικῶν ἐξοπλισμῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων.

2) Τό κεφαλαιοκρατικό σύστημα θεσμοποιώντας τόν ἀνταγωνισμό σάν κίνητρο τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης καί προόδου προσβλέπει στήν συσσώρευση κεφαλαίου καί δίνοντας ἔμφαση στίς ὑλικές συνθῆκες τῆς ζωῆς ἐνθάρρυνε τήν ἀναζήτηση τοῦ κέρδους.

3) Ὁ ἀναπτυξιακός μονοθεϊσμός καί ἡ ἰδεολογία τῆς ἐπένδυσης, ὁ καταναλωτισμός, ἡ κοινωνική προβολή καί ἡ διαφήμιση ὀξύνουν τό πρόβλημα.

4) Τά οἰκολογικά προγράμματα τῶν ἐπισήμων διεθνῶν ὀργανισμῶν καί οἱ διακηρύξεις τους παραμένουν θεωρητικά εὐχολόγια στή συνολική τους προοπτική ἀφοῦ ὑπόκεινται στήν ἀπροθυμία τοῦ κράτους νά τά υἱοθετήσει.

5) Ἡ ἀνθρωποκεντρική θεωρία τῆς νεότερης εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως πού ἐπέβαλε μία μηχανιστική ἑρμηνεία τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν κόσμο εἶχε σάν συνέπεια τήν ἀποϊεροποίηση τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου μέ τήν ἀποσύνδεσή τους ἀπό Θεό καί τήν ἀλλοίωση τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν κόσμο.

6) Ἡ οἰκολογική κρίση εἶναι συγχρόνως καί κρίση τοῦ ἤθους καί τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στήν κτίση.

7) Κτίση γιά τούς Πατέρες σημαίνει ἀνάδυση ἀπό τό μή ὄν μέ τή δημιουργική ἐνέργεια τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τό γεγονός αὐτό συνεπάγεται ὅτι ἡ παραγωγή τῆς κτίσεως ἀπό τό μή ὄν δέν εἶναι ἀνεξάρτητο καί αὐτόνομο ἀποτέλεσμα. Ἡ δημιουργία δέν εἶναι αὐθύπαρκτη οὔτε διατηρεῖται μόνη της ἀλλά συνέχεται καί διασώζεται ἀπό τό Θεό. Γι' αὐτό Θεός καί κόσμος ἄν καί ὀντολογικά διακρίνονται ριζικά ὡς ἑτερούσιες πραγματικότητες, παραλλήλως συνδέονται ἄρρηκτα μιά καί ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτηση τῆς δημιουργίας ἀπό τόν Δημιουργό εἶναι αὐτόνητη.

8) Στήν ὀντολογική κατηγορία τοῦ κτιστοῦ ἀνήκει καί ὁ ἄνθρωπος πού συγκεφαλαιώνει ὅλη τή δημιουργία. Ἡ διττή ἀνθρώπι-

νη φύση πού ἑνώνει μέσα της τά διαφορετικά στοιχεῖα τῆς δημιουργίας θεωρεῖται ὁ μικρόκοσμος πού ἀποστολή του ἔχει νά ἐνεργεῖ μεσολαβητικά καί συμφιλιωτικά ἔτσι ὥστε ὅλα τά ὄντα νά συνενώνονται καί νά ὑψώνονται μέσα ἀπό αὐτόν σέ ἁρμονία μέ τόν Δημιουργό.

9) Ἡ δυσαρμονία μεταξύ ἀνθρώπου καί κτίσης ἀποκαθίσταται μέ τό ἀπολυτρωτικό ἔργο τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ χριστοκεντρική ὀντολογία τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας ἀποτελεῖ τό θεμέλιο γιά τήν ἑρμηνεία τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου τόσο μέ τόν Θεό ὅσο καί μέ τόν κόσμο. Ἡ θεία ἐνανθρώπηση ἀποτελεῖ τήν ἀφετηρία τῆς ἀποκατάστασης καί ἀνακαίνισης τῆς κτίσεως. Ἡ κοσμολογία καί ἡ ἀνθρωπολογία θεμελιώνονται χριστολογικά καί ἀντιμετωπίζονται κάτω ἀπό τό πρίσμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀναδημιουργίας, πού ἀποτελεῖ τήν πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας οἰκονομίας γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καί τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν κτίση ἔχει Χριστολογική θεμελίωση καί σωτηριολογική προοπτική.

10) Ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου προσδιορίζει καί τή στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν κόσμο. Ὁ ἐκκλησιασμός τῆς κτίσεως μέ τόν ἄνθρωπο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὀντολογική ἑνότητα τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου, πού θεμελίωσε ὁ Χριστός καί καλλιεργεῖ ἡ Ἐκκλησία μέ τά μυστήριά της, προϋποθέτει τό ὑλικό καί αἰσθητό στοιχεῖο.

11) Οἱ προτάσεις - λύσεις γιά μία ὀρθή προσέγγιση ἀπό τήν Ὀρθοδοξία γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς οἰκολογικῆς κρίσης είναι: α) ἡ προβολή τῆς ἑνότητας μεταξύ ὑλικοῦ καί νοητοῦ στοιχείου τῆς κτίσεως, β) ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία τονίζει ὅτι τό ἔσχατο πρόβλημα στίς σχέσεις ἀνθρώπου καί κτίσεως εἶναι πώς ὁ ἄνθρωπος θά συνυπάρξει ἁρμονικά μέ τά ἄλλα δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ σ' ἕναν κόσμο ὅπου θά κυριαρχεῖ ἡ ἐναρμόνιση ἀνάμεσα στό αἰσθητό καί τό νοητό στοιχεῖο. Στή συνάφεια αὐτή ὁ νοητός κόσμος δέν ἀλλοιώνεται ἐνῶ ὁ αἰσθητός ἐξυψώνεται καί μεταμορφώνεται. Γι' αὐτό ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν ὑλικό κόσμο καί τό φυσικό περιβάλλον δέν εἶναι ἁπλῶς θετική, ἀλλά κυρίως προσληπτική καί ἀφομοιωτική, γ) ἡ θεία Εὐχαριστία πού εἶναι ἡ οὐσιαστικότερη καί πνευματικότερη σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, πραγματοποιεῖται μέ τό ὑλικό καί αἰσθητό σῶμα καί αἷμα τοῦ Χριστοῦ, πού προσφέρονται στούς πιστούς

καί τούς κάνουν μετόχους στή ζωή τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος ὡς ἀντιπροσωπευτικά στοιχεῖα τῆς ὑλικῆς φύσεως γίνονται τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ τῆς κτίσεως. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά γίνει ὁ ἱερουργός τῆς φύσεως μέ μιά ἐνέργεια εὐχαριστιακή καί ἐπιστρεπτική στόν Θεό, δ) ὁ ἄνθρωπος μέ τή λειτουργία δέχεται ἀπό τόν Θεό τόν κόσμο ὡς εὐλογία καί τόν ἐπιστρέφει ὡς εὐχαριστία.

12) Ἡ Ὀρθοδοδία ἔχει νά προσφέρει ὡς τρόπο ἐπιλύσεως τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος τό ἀσκητικό ἰδεῶδες. Τό ἀσκητικό ἦθος τῆς ὀρθοδοξίας, συνέχεια καί συνέπεια τοῦ ἀσκητικοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου δέν ὑποχρεώνει μόνο τούς μοναχούς ἀλλά ὅλους τούς χριστιανούς.

13) Ἡ ἀγάπη γιά τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο ἀποτελεῖ τό πεντόσταγμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περί ἀνθρώπου καί κόσμου, ἀπαλύνει τή φιλαυτία καί τή δυναστική τοποθέτηση ἀπέναντι στόν κόσμο.

14) Ἡ Ἐκκλησία προτρέπει καθημερινά τούς πιστούς νά προσεύχονται γιά τήν πόλη τους, γιά τή χώρα, γιά τίς καιρικές συνθῆκες, γιά τήν καρποφορία τῆς γῆς. Στήν τέλεια μορφή της ἡ προσευχή ἀγκαλιάζει ὅλη τήν κτίση.

15) Ὁ σεβασμός τῆς θείας δημιουργίας πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τόν ἐνθουσιαστικό δυναμισμό τῆς θρησκευτικῆς πίστεως.

16) Οἱ Ἐκκλησίες ὀφείλουν στά πλαίσια τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου νά ἐπαναφέρουν στό προσκήνιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως τήν ὅλη χριστιανική κοσμολογία ἡ ὁποία πρέπει νά προβληθεῖ ὡς κριτήριο τῆς πνευματικῆς εὐθύνης τοῦ κάθε πιστοῦ καί τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος γιά τήν περιφρούρηση τῆς ἀκεραιότητος τῆς πίστεως.



ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἐλ. Πρωτοπαπαδάκη - Παπακωνσταντίνου
Ἡ ζωή τῆς Θεοτόκου μέσω τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων,
Ἀθῆναι 1989, σσ. 267, πίν. 51.
Τῆς ἰδίας, Παραβολαί τοῦ Κυρίου. Θεϊκαί τινες κλήσεις,
Ἀθῆναι 1991, σσ. 287, πίν. 50.

Στό πρῶτο βιβλίο, ὅπως ὑποδηλώνει καί ὁ τίτλος του, ἔχουν συγκεντρωθεῖ 51 ἔγχρωμες εἰκόνες, πού παριστάνουν διάφορες σημαντικές στιγμές ἀπό τή ζωή τῆς Θεοτόκου.

Στήν ἀρχή (σ. 33) προτάσσεται ἕνα σύντομο κείμενο γιά τή ζωή τῆς Παναγίας καί στή συνέχεια (σ. 40) καταγράφονται ὅλες οἱ Θεομητορικές ἑορτές τοῦ ἔτους, ἀκίνητες καί κινητές, καθώς καί οἱ σχετικές ἀκολουθίες.

Κατόπιν, ἀνάλογα μέ τό περιεχόμενο καί τή θεματική κατάταξη τοῦ εἰκονογραφικοῦ ὑλικοῦ, τό βιβλίο διαιρεῖται σέ τέσσερις ἑνότητες, στίς ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν οἱ ἑξῆς εἰκόνες: πέντε στήν πρώτη πού ἐμπνέονται ἀπό προφητεῖες-προτυπώσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιά τή Θεοτόκο, δεκατρεῖς στή δεύτερη πού ἀρχίζουν ἀπό τό Γενέθλιο καί φθάνουν ἕως τόν Εὐαγγελισμό, εἴκοσι δύο στήν τρίτη ἀπό τόν «Εὐαγγελισμό παρά τῷ φρέαρ» ἕως τήν Πεντηκοστή καί ἕντεκα στήν τέταρτη ἑνότητα μέ διάφορα θέματα, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ Προσευχή στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἡ Κοίμηση καί ἡ Μετάστασή Της. Στίς τρεῖς τελευταῖες ἑνότητες, οἱ εἰκόνες προέρχονται ἀπό τό κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ὑμνολογία καί παράδοση.

Ἀπό τό σύνολο τῶν εἰκόνων, ὅσες σχετίζονται μέ τή Βίβλο συνοδεύονται ἀπό σύντομα σχόλια καί παραπομπές στά ἀνάλογα κείμενα τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης, ἐνῶ, ἀντίθετα, ὅσες

ἱστορήθηκαν μέ βάση τήν ὑμνολογία ἤ τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, περιορίζονται στήν παράθεση μόνο τῆς ἀντίστοιχης γραπτῆς μαρτυρίας πού χρησιμοποιήθηκε γιά τήν ἱστόρησή τους, χωρίς κάποιο σχολιασμό.

Οἱ περισσότερες εἰκόνες πού δημοσιεύονται εἶναι ἀντιγραφές τῆς ἴδιας τῆς σ. ἀπό γνωστές βυζαντινές παραστάσεις. Παράλληλα, ὑπάρχουν καί φωτογραφίες ἀπό τοιχογραφίες καί φορητές εἰκόνες πού σώζονται στό Βυζαντινό Μουσεῖο (Ἀθήνα), στό Ἅγιο Ὄρος, στά Μετέωρα, στήν Πάτμο, στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀλλοῦ.

Ἀκόμη, ὅλα τά κείμενα τοῦ βιβλίου, ἐκτός ἀπό τήν ὡραία ἑλληνική γλώσσα, ἀποδίδονται ταυτόχρονα στά ἀγγλικά καί στά γαλλικά. Τέλος, τόσο αὐτό ὅσο καί τό ἀμέσως προηγούμενο στή σειρά μέ τίτλο: Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος, Ἀθῆναι 1988, εἶναι βιβλία μικροῦ σχήματος (0,24x0,170).

Τό δεύτερο βιβλίο τῆς Ε.Π.-Π. εἶναι μεγάλο σέ σχῆμα (0,320x0,240), ὅπως καί τά δύο πρῶτα σέ ὅλη τή σειρά τῶν πέντε βιβλίων: α) Τά θαύματα τοῦ Κυρίου καί αἱ μετά τήν Ἀνάστασιν ἐμφανίσεις, Ἀθῆναι 1985 καί β) Τά Πάθη τοῦ Κυρίου -Ὁ Κύριος καί αἱ γυναῖκες, Ἀθῆναι 1988. Καί τά τρία μάλιστα διαπραγματεύονται ἕνα συγκεκριμένο θέμα συγκεντρώνοντας τά ἐδάφια τῆς Ἁγίας Γραφῆς γιά τίς βυζαντινές εἰκόνες πού περιέχουν.

Τό ὑπό ἐξέταση βιβλίο χωρίζεται σέ δύο μέρη: στό πρῶτο περιλαμβάνονται τά κείμενα τῶν παραβολῶν τοῦ Κυρίου καί στό δεύτερο οἱ ἁγιογραφικές περικοπές πού ἀναφέρονται σέ ὁρισμένες κλήσεις, τίς ὁποῖες ἀπηύθυνε ὁ Θεός σέ διάφορα πρόσωπα. Καί στίς δύο περιπτώσεις τά κείμενα συνοδεύονται ἀπό τίς ἀντίστοιχες εἰκόνες τους, μόνο πού σέ μερικές ἀπό τίς πρῶτες ὑπάρχει ἐπιπλέον καί κάποια ἑρμηνεία, ἐνῶ δέν ἐπαναλαμβάνεται τό ἴδιο καί στίς δεύτερες.

Τό Α μέρος ὑποδιαιρεῖται σέ δύο μεγάλες ἑνότητες: Ι. «Παραβολαί εἰς ἅς παρατίθενται εἰκόνες» καί ΙΙ. «Παραβολαί ἄνευ εἰκόνων».

Τήν μή ἐκτέλεση εἰκόνων στή δεύτερη ἑνότητα, πού περιέχει τά κείμενα δέκα ἐννέα συνολικά παραβολῶν, δικαιολογεῖ ἡ ἴδια ἡ σ. στόν πρόλογό της λέγοντας, ὅτι θά ἔπρεπε νά εἰκονιστοῦν μεταφορικές εἰκόνες, οἱ ὁποῖες θά ἦταν δύσκολο νά κατανοηθοῦν ἀπό τούς

ἀναγνῶστες. Παρ' ὅλα αὐτά, νομίζουμε ὅτι θά ἦταν καλό νά εἴχαμε εἰκονογράφηση καί σ' αὐτή τήν ἑνότητα, ἔστω μέ βάση τίς περιγραφές - συστάσεις τοῦ Διονυσίου ἐκ Φουρνᾶ. Τό ἴδιο θά παρατηρούσαμε καί γιά τήν ἔλλειψη μιᾶς εἰκόνας στό Β μέρος, ὅπου οἱ θεϊκές κλήσεις: ἀποστολή τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν (σ. 265).

Στήν ἀρχή ἐξάλλου (σ. 27) προτάσσεται ἕνας χρήσιμος χρονολογικός πίνακας τῶν παραβολῶν τοῦ Κυρίου καί στή συνέχεια (σ. 28) ὁ πίνακας τῶν θεϊκῶν κλήσεων.

Ὅλες οἱ εἰκόνες καί σ' αὐτό τό βιβλίο εἶναι ἔγχρωμες, ἐνῶ καί τά κείμενα εἶναι ταυτόχρονα σέ ἑλληνική καί ἀγγλική ἀπόδοση.

Τά δύο βιβλία πού παρουσιάζουμε ἐδῶ εἶναι τά τελευταῖα ἔργα τῆς γνωστῆς καί ἐκλεκτῆς ἁγιογράφου Ε.Π.-Π.. Πρόκειται γιά πολύτιμα ἔγχρωμα λευκώματα τυπωμένα μέ ἀριστουργηματικό τρόπο, μέ τά ὁποῖα, ὅπως καί μέ τά ὑπόλοιπα τρία, ἡ σ. προσπάθησε νά ἐμπνεύσει τήν πίστη στούς ἀνθρώπους καί νά συμβάλει στή διατήρηση τῆς πλουσιότατης χριστιανικῆς παράδοσης. Ἤδη ὁ χρόνος ἀρχίζει νά δίνει τήν πραγματική διάσταση στό πολύ ἀξιόλογο ἔργο της καί γι' αὐτό ἐλπίζουμε ὅτι καί τά δύο αὐτά βιβλία της θά τύχουν ἀπό τούς ἀναγνώστες της ἄξιας ὑποδοχῆς πού τούς ἁρμόζει.

Σωτ. Καδᾶς

Ἀποστόλου Δ. Δανιηλίδου, Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ὁ Α΄, Κατερίνη: Τέρτιος, 1992, σελίδες 174, Φωτογραφίαι: Δ. Παλαβίδη - Ν. Μαγγίνα.

Βιβλιοκρισία εἰς ἄλλο δημοσίευμα τοῦ συγγραφέως ὑπό τοῦ γράφοντος, *Ἐκκλησία* 68 (1991) 407-409.

Ὁ ὑπογραμματεύς τῆς ἱερᾶς συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διάκονος Ἀπόστολος Δ. Δανιηλίδης, μετά τήν ἀνάρρησιν τοῦ ἀπό Χαλκηδόνος Βαρθολομαίου εἰς Οἰκουμενικόν Πατριάρχην τήν 22αν Ὀκτωβρίου 1992, ἐξέδωκεν ἕνα κομψόν τόμον, περιέχοντα μίαν σύντομον βιογραφίαν τοῦ νέου πατριάρχου, ὅλας τάς συναφεῖς πληροφορίας τοῦ ὡς ἄνω γεγονότος, ὡς καί τά σχετικά κείμενα. Τοῦτο ἐγένετο εἰς παρομοίας περιπτώσεις καί προηγουμένως, εἴτε ἀπό ἄτομα εἴτε ἀπό τά ἐπίσημα πατριαρχικά περιοδικά. Τά κείμενα ταῦτα διά τούς πατριάρχας ἀπό τοῦ 1860 μέχρι τοῦ Κ/πόλεως Δημητρίου (1972-1991) τά ἀνευρίσκει κανείς εἰς τήν δίτομον ἐργασίαν τοῦ Σταυρίδου, Βασιλείου Θ., Οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχαι, 1860-Σήμερον, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη 1977-1978.

Ἡ ὅλη πλοκή τοῦ βιβλίου φέρει πανηγυρικόν τόν χαρακτῆρα, ἐφόσον καί τοῦτο προβάλλει εἰς τήν λαμπρότητά του ἕνα εὐφρόσυνον γεγονός, τήν νέαν πατριαρχείαν.

Πρόλογος, σελίδες 7-8. Εἰς τόν τίτλον, ἐδῶ καί εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ἔργου ὁ συγγραφεύς ἀριθμεῖ τόν πατριάρχην Βαρθολομαῖον Α΄, ἐνῶ εἰς ἄλλα μέρη τόν ὀνομάζει ἁπλῶς Βαρθολομαῖον (σ. 38), ὅπως καί τόν προκάτοχόν του Δημήτριον ἄνευ προσδιορισμοῦ (σ. 9). Ἐπί τοῦ προκειμένου ἄς ἐπιτραπῇ εἰς τόν σημειοῦντα τάς γραμμάς ταύτας ὅπως ἀναφερθῇ εἰς τήν ὡς ἄνω ἐργασίαν του.

«Οἱ πατριάρχαι ἐγνωρίζοντο διά τοῦ οἰκογενειακοῦ ἐπωνύμου ἤ ἐπιθέτου τινός διδομένου εἰς αὐτούς, εἴτε ἐκ τῆς ἐπαρχίας, ἐξ ἧς

προήρχοντο. Ἀργότερον, κατά τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἤρχισεν ἐξ ἐπιδράσεως δυτικῆς νά χρησιμοποιῆται καί παρ' ἡμῖν ἡ ἀριθμητική διάκρισις αὐτῶν...

Προκειμένου περί πατριάρχου τινός, τοῦ ὁποίου δέν ὑπάρχει εἰσέτι ὁ ὁμώνυμος, καλόν θά εἶναι νά ἀποφεύγηται ἡ χρῆσις τοῦ ἀριθμοῦ Α', ἐφόσον δέν ὑπάρχει πρός διάκρισιν ἤ διαστολήν ὁ Β'». 1 (1977) 35.

Ὁ συγγραφεύς ἀριθμεῖ τόν Κ/πόλεως Βαρθολομαῖον «ὡς 270όν Ἐπίσκοπον τῆς Βασιλίδος τῶν Πόλεων» (σ. 7).

Κεφ. Α'. Βιογραφικά τοῦ Πατριάρχου, σελίδες 9-18. Ὁ ὑπογραμματεύς τῆς ἱ. συνόδου παρουσιάζει τήν βιογραφίαν τοῦ νέου πατριάρχου μέχρι τῆς εἰς τόν πατριαρχικόν θρόνον ἀνόδου του. Ἀλλά καί μετέπειτα διά φωτογραφιῶν ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τῆς πατριαρχείας του (ἔτος πρῶτον).

α' Ἡ σύναξις τῶν προκαθημένων τῶν κατά τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας, 15 Μαρτίου 1992 (σ. 137).

β' Ἡ εὐλογία τοῦ ἁγίου μύρου, Μεγάλη Ἑβδομάς 1992 (σελίδες 141-142).

Ὁ πατριάρχης Κ/πόλεως Βαρθολομαῖος ὡς μητροπολίτης Χαλκηδόνος ἐχρημάτισε προεδρεύων τῆς ἐνδημούσης συνόδου (2-22 Ὀκτωβρίου 1991) καί ὡς Κ/πόλεως (22 Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς μετατροπῆς τῆς συνόδου τούτης εἰς τακτικήν δωδεκαμελῆ τοιαύτην), σ. 25 καί ἑξῆς.

Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται ὡρισμένα δημοσιεύματα τοῦ πατριάρχου, τοῦ λογίου, ἐπιστήμονος, ἱεροκήρυκος καί συγγραφέως, πρό τῆς ἀνόδου του εἰς τόν πατριαρχικόν θρόνον, αὐτοτελῆ, εἰς περιοδικά, εἰς τιμητικούς τόμους καί ἀλλαχοῦ, 21 τόν ἀριθμόν, μέ τούς τίτλους των. Καί ὁ γράφων, βιογραφῶν τόν Χαλκηδόνος Βαρθολομαῖον, παραθέτει 16 τόν ἀριθμόν δημοσιεύματα τούτου. Ἴδε:

Σταυρίδου Βασιλείου Θ., Αἱ Μητροπόλεις Χαλκηδόνος, Δέρκων καί Πριγκηποννήσων, Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Θεσσαλονίκη, 1991, σελίδες 134-137.

Καλόν θά εἶναι ὅπως καταρτισθῇ ἕνας πλήρης κατά τό δυνατόν κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ καί συγγραφέως πατριάρχου Κ/πόλεως Βαρθολομαίου Ἀρχοντώνη καί ἐκδοθοῦν ταῦτα εἰς ἕνα ἤ καί περισσοτέρους τόμους.

Ὁ πατήρ Ἀπόστολος Δανιηλίδης διά τοῦ παρόντος πονήματός του προσφέρει μίαν ἀξίαν λόγου προσφοράν εἰς τήν ἱστορίαν τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν καί τοῦ νέου πατριάρχου Κ/πόλεως Βαρθολομαίου. Τοιουτοτρόπως δέ συνεχίζει τό συγγραφικόν του ἔργον, τό ὁποῖον εὔχομαι καρποφόρον.

10 Νοεμβρίου 1992. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

'Ιωάννου Ταρνανίδη 'Ιστορία τῆς Σερβικῆς 'Εκκλησίας,
Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, β' ἔκδ. Θεσσαλονίκη:
'Εκδοτ. Οἶκος 'Αδελφῶν Κυριακίδη, 1985,
σελίδες 223, μέ εἰκόνας καί χάρτας

Ὁ συγγραφεύς εἶναι καθηγητής τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καί παρουσιάζει κατά ἕνα συνοπτικόν τρόπον τήν ἱστορίαν τῆς Σερβικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (σελίδες 114), τήν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ παράθεσις τῶν σχετικῶν κειμένων, ἐκδεδομένων καί ἀνεκδότων εἰς τήν ἑλληνικήν (σελίδες 115-210).

Περιεχόμενα, σελίδες 221-223.

Πρόλογος, σελ. 7.

Εἰσαγωγή, σελ. 9-10.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ, σελίδες 11-114.

Α΄ Μεσαιωνική Περίοδος (ἀρχαί 13ου-μέσα 15ου αἰῶνος), σελ. 11-82.

Β΄ Περίοδος Τουρκοκρατίας (μέσα 15ου-τέλη 19ου αἰῶνος), σελ. 82-101.

Γ΄ Νεώτερη Περίοδος (σελ. 101-108).

Δ΄ Σύγχρονη Περίοδος (σελ. 108-114).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ, ΚΕΙΜΕΝΑ, σελίδες 115-210.

Εὑρετήριο, σελ. 211-216.

Βιβλιογραφία, σελ. 217-220.

Μολονότι, κατά τόν συγγραφέα, «Ἡ ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας ἀρχίζει ἐπίσημα ἀπό τά τέλη τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ 13ου αἰώνα» (σελ. 9), παρά ταῦτα οὗτος ἀνατρέχει εἰς τούς παλαιοτέρους αἰῶνας καί ἀρχίζει τήν ἐξιστόρησιν ἀπό τήν κάθοδον τῶν Σέρβων εἰς τά Βαλκάνια (Ζ΄ αἰών.), σελ. 11-13, χωρίς νά παραλείπῃ νά κάμῃ λόγον καί διά τάς πρό τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σέρβων θρησκευτικάς ἀντιλήψεις αὐτῶν (σελ. 13-17). Κατόπιν παρακολουθεῖ βῆμα πρός βῆμα

τάς προσπαθείας διά τόν ἐκσυγχρονισμόν αὐτῶν καί τήν ὅλην μέχρι σήμερον ἐξέλιξιν τῆς ὀρθοδόξου Σερβικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐξονυχίζει μέ κριτικόν πνεῦμα τάς μέχρι τοῦδε γνωστάς καί ἀγνώστους πληροφορίας, τάς προερχομένας ἀπό πηγάς βυζαντινάς ἤ σερβικάς, εἴτε καί ἄλλας μεταγενεστέρας. Τήν ἰδίαν μέθοδον ἐφαρμόζει καί εἰς τό κεφάλαιον Δ'. Σύγχρονη περίοδος 2 (α-β). Ἡ Σχισματική Ἐκκλησία τῶν Νοτίων Ἐπαρχιῶν τοῦ Σερβικοῦ Πατριαρχείου (σελ. 110-114). Εἰς τό τέλος καταλήγει:

«Τό συμπέρασμα ἀπ' ὅλα αὐτά πού εἴπαμε παραπάνω, εἶναι πώς ἡ σημερινή σχισματική μητρόπολη τῶν Σκοπίων καταπατεῖ τούς ἱερούς κανόνες καί ὑπακούοντας σέ ἀντιεκκλησιαστικές σκοπιμότητες πιέζει τή Σερβική Ἐκκλησία νά τῆς παραχωρήσει αὐτοκέφαλο».

Ἡ Σερβική ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, παρά τάς ἐπί τοῦ προκειμένου πολύ σημαντικάς δυσκολίας, ἐκράτησε καί κρατεῖ ἀξιέπαινον στάσιν, ἔχουσα καί τήν ἀνάλογον ἀδελφικήν συμπαράστασιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Τό ὡς ἄνω πρόβλημα, ἐκτός ἄλλων, συνιστᾶ ἕν ἀπό τά ἐμπόδια διά τήν ὁμαλήν ἐνδοορθόδοξον συνεργασίαν κατά τόν αἰῶνα μας.

Ἡ βιβλιογραφία, ἐντός κειμένου, εἰς τάς ὑποσημειώσεις καί τό ἰδιαίτερον κεφάλαιον, (σελ. 217-220), ἐμφανίζεται ἐν συγκρίσει πρός τόν ὄγκον τοῦ βιβλίου ἐκτενής περιεκτική, ἐνημερωμένη. Ἴσως διά τά περί Βογομίλων λεγόμενα νά ἦτο δυνατόν ὅπως προστεθοῦν παλαιότεραι ἐργασίαι τῶν Λ. Μαντούδη, Ἀθῆναι, 1936 καί Γ.Β. Τούλια, Ἀθῆναι 1957, σελ. 20-22, εὐρύτερον δέ διά τήν σερβικήν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν αἱ νεώτεραι συγγραφαί τοῦ ἐκ τῶν συναδέλφων τοῦ συγγραφέως εἰς τήν Θεολογικήν σχολήν τοῦ αὐτοῦ πανεπιστημίου Ἀθανασίου Ἀγγελοπούλου (σελ. 217-220).

Τό βιβλίον αὐτό, ἐκδοτικό ἄψογον, μέ τό ἱστορικόν του μέρος, τά κείμενα, τάς εἰκόνας καί τούς χάρτας ἀποτελεῖ ἕν εὐχάριστον ἀνάγνωσμα διά τούς φοιτητάς τῆς Θεολογίας, ἀλλά καί διά κάθε ὀρθόδοξον ἀναγνώστην.

Ἑορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου,
Παρασκευή, 15 Αὐγούστου 1986,
Βασίλειος Θ. Σταυρίδης

Τό βιβλίο τοῦ κ. Ἰωάννη Κογκούλη «ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ» ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, στά χέρια τοῦ κάθε Θεολόγου καθηγητῆ εἶναι ἕνα πολύ σημαντικό «ἐργαλεῖο», πού τόν βοηθάει νά πετύχει θετικά ἀποτελέσματα κατά τή διαδικασία τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων.

Θέτει στή διάθεση τοῦ κάθε Θεολόγου, ὅλα ἐκεῖνα τά ἀπαραίτητα θεωρητικά διδακτικά μέσα, μορφές, ἀρχές, μεθόδους, σχεδιασμούς καί διαρθρώσεις τῆς διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν, πού καταρτίζουν τό Θεολόγο καί τόν καθιστοῦν ἱκανό -ἀνάλογα μέ τά βασικά κριτήρια, μαθητή καί σκοπό τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν- νά κάνει τίς πιό πετυχημένες ἐπιλογές ἀπό τά διδακτικά αὐτά μέσα, γιά νά ἔχει καλύτερα ἀποτελέσματα στή διδακτική του διδασκαλία.

Καθιστοῦν ἱκανό καί ἐπιδέξιο τόν κάθε Θεολόγο, μέ εὐκολία καί εὐχέρεια, νά σχεδιάζει ἀνάλογα τίς διδασκαλίες του, νά τίς ἀξιολογεῖ καί πάντα ἀνήσυχος καί εὑρυματικός νά ψάχνει νά σχεδιάζει κάθε φορά -ἀνάλογα μέ τίς συνθῆκες- τήν πιό ἀποτελεσματική διδασκαλία.

Τό βιβλίο, λοιπόν, αὐτό, εἶναι πράγματι ἕνα πολύτιμο βοήθημα στό σχεδιασμό καί τή διεξαγωγή τῆς διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν καί ἐπί πλέον προάγει τήν ἐπιστήμη τῆς Διδακτικῆς τῶν Θρησκευτικῶν.

Στέργιος Δερβίσης
Θεολόγος - Φιλόλογος
διδάκτωρ Παιδαγωγικῶν



ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1993

Θ. Λατρεία

Κατά τούς μῆνας Μάρτιον καί Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1993, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων Β' ἐχοροστάτησε καί ὡμίλησεν εἰς τούς κάτωθι Ἱερούς Ναούς:

Μάρτιος

Τήν Παρασκευήν 5ην τοῦ μηνός, κατά τήν Ἀκολουθίαν τῶν Α' Χαιρετισμῶν εἰς τόν Καθεδρικόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Κυριακήν Α' τῶν Νηστειῶν 7ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Καθεδρικόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Παρασκευήν 12ην τοῦ μηνός κατά τήν Ἀκολουθίαν τῶν Β' Χαιρετισμῶν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 14ην τοῦ μηνός εἰς τόν Μητροπολιτικόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Παρασκευήν 19ην τοῦ μηνός, κατά τήν Ἀκολουθίαν τῶν Δ' Χαιρετισμῶν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Κυριακήν 21ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Πέμπτην 25ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἔνθα ἐχοροστάτησεν εἰς τήν Δοξολογίαν ἐπί τῇ Ἐθνικῇ

Ἑορτῇ. Τήν Κυριακήν 28ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ.

Ἀπρίλιος

Την Παρασκευήν 2ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου. Τήν Κυριακήν 4ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Παρασκευήν 9ην τοῦ μηνός κατά τήν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου. Ἀπό τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων ἕως καί τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα 11-18 τοῦ μηνός ὁ Παναγιώτατος ἐχοροστάτησεν κατά τό ἀκόλουθον πρόγραμμα:

ΚΥΡΙΑΚΗ ΒΑΪΩΝ (11-4-93)

7.00-10.300 π.μ.: Ἐτέλεσε τήν Θείαν Λειτουργίαν, στόν Ἱερό Ναό Ἁγ. Δημητρίου Πολιούχου.

7.30-9.00 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου, στόν Ἱερό Ναό Ἁγ. Κυρίλλου καί Μεθοδίου.

ΜΕΓΑΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ (12-4-93)

7.30-9.00 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου, στόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΜΕΓΑΛΗ ΤΡΙΤΗ (13-4-93)

7.30-9.00 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου, στόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΜΕΓΑΛΗ ΤΕΤΑΡΤΗ (14-4-93)

7.30-9.00 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Ὄρθρου τῆς Μ. Πέμπτης, στόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΜΠΤΗ (15-4-93)

7.30-9.00 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τῶν Παθῶν, στόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ (16-4-93)

8.00-12.00 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στίς Ἀκολουθίες τῶν Μεγάλων Ὡρῶν καί τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Ἀποκαθηλώσεως, στόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

7.30-10.30 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Ἐπιταφίου,

στόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΜΕΓΑ ΣΑΒΒΑΤΟ (17-4-93)

11.00-12.00 μ.μ.: Ἐτέλεσε τήν Ἀκολουθία τῆς Ἀναστάσεως καί τήν Θείαν Λειτουργίαν, εἰς τόν Ἱερό Ναό τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ (18-4-93)

10.30-12.30 μ.μ.: Ἐχοροστάτησε κατά τόν Ἑσπερινόν τῆς Ἀγάπης, εἰς τόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί διένειμε τά πασχαλινά αὐγά.

Περιοδικά καί βιβλία

Ἐκκλησία, 3-48, 1993.

Ὀρθόδοξος Τύπος, Ἑβδομ. Ἐφημ. ἀρ. φύλ. 1013-1015.

Καθολική, Ἑβδομ. Ἐφημ. ἀριθ. φύλ. 2684-2689.

Καινή Κτίσις, Μην. ὄργανον τῶν Ὀρθοδ. Χριστ. Ἑνώσεων, ἀριθμ. 961.

Ζωή, Ὀρθόδ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 3706-3710.

Ὁ Σωτήρ, Ὀρθ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 1497-1500.

Ἀναγέννησις, Μην. Ὀρθόδ. Χριστ. Περιοδ. Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, Νο 425.

Ἁγία Φωτεινή ἡ ἰσαπόστολος, Περιοδ. ἔκδοσις τῆς Ἱ. Μητροπόλ. Ἱεραπύτνης καί Σητείας, 94.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, Μην. ὄργανον Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Νο 280-281.

Ἀπολύτρωσις, Μην. ὄργ. ὁμωνύμου Ἀδελφότητος Θεσσαλονίκης, ἀριθμ. 566-567.

Διδαχή, Μην. ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, ἀριθμ. φύλλ. 503.

Ἐπίσκεψις, Δεκαπενθ. Δελτίον Εἰδήσεων, ἀριθμ. 482-484.

Β΄

Ortodox Life, No 1, 1993.

Ostkrichliche Studien, No 4, 1992.

Una Sancta, No 4, 1992.

St. Mark, No 2, 1993.

Revue Theologique de Louvain, No 4, 1992.

Irenikon, No 4, 1992.